

**T.C  
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
TARİH ANABİLİM DALI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**OSMANLI İTİBAR-I MİLLÎ BANKASI**

**Hazırlayan  
NİHAT YILMAZ  
2501050116**

**Tez Danışmanı  
Doç. Dr. HALİL BAL**

**İstanbul 2009**

## ÖZ

### OSMANLI İTİBAR-I MİLLÎ BANKASI

NIHAT YILMAZ

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nde millî sermaye ile kurulan banka sayısı hızla arttı. Bu dönemde Osmanlı hükümeti millî sermayeli bankaları destekledi. II. Meşrutiyet döneminde millî sermaye ile kurulan banka sayısının artmasına rağmen hiçbiri devletin karşılaştığı malî problemleri çözecek bir yapıda değildi. Bu arada Osmanlı Devleti 1914'te Birinci Dünya Savaşına katıldı. Osmanlı hükümeti savaşı finanse etmek için para basmayı planladı. Fakat devlet bankası ve para basma ayrıcalığına sahip yabancı sermayeli Osmanlı Bankası bu isteği kabul etmedi. Osmanlı Bankası'nın bu tutumu üzerine millî sermayeli bir devlet bankası kurma fikri gündeme geldi.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde gündeme gelen millî sermayeli bir devlet bankası kurma düşüncesinden yola çıkılarak Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası 1917 yılında İstanbul'da kuruldu. Osmanlı hükümeti ve halk Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın kurulmasını destekledi. Banka bir devlet bankası olmadı fakat bir yatırım ve ticaret bankası olarak faaliyetlerini sürdürdü. 1927 yılında Türkiye İş Bankası ile birleşti.

Bu tezin amacı Osmanlı İtibar-ı Millî Bankasının hangi şartlarda, kimler tarafından nasıl kurulduğunu incelemek ve bankanın millî özellikleri ve faaliyetleri hakkında bilgi vermektir. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası o dönemde öne çıkan ekonomi politikalarının ve yaşanan gelişmelerin ışığında incelendi. Bu yapılırken o dönemdeki basından ve arşivlerdeki belgelerden yararlanıldı.

## ABSTRACT

### OSMANLI İTİBAR-I MİLLÎ BANKASI (THE OTTOMAN NATIONAL CREDIT BANK)

NIHAT YILMAZ

During the Second Constitutional Era the number of banks which were established by the national capital were rapidly increased in the Ottoman State. In this period the Ottoman government supported national banks. Although the number of banks which were established with national capital were increased during the Second Constitutional Era, none of them have a capability to solve the financial problems of the state. In the meantime The Ottoman State participated in the World War I. in 1914. The Ottoman government planned to print money to finance the war. However the Ottoman Bank which was a foreign capital bank and has state bank and coinage privilege in the empire did not accept it. On this attitude of the Ottoman Bank the idea of establishing a state bank with national capital come to the agenda.

Before the World War I. the idea of establishing a state bank with national capital caused to establishment of the Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası (The Ottoman National Credit Bank) in İstanbul in 1917. The Ottoman government and the people supported to establishment of the Ottoman National Credit Bank. The Ottoman National Credit Bank could not a state bank but has continued activities as an investment bank and commercial bank. The Bank was merged with “Türkiye İş Bankası” in 1927.

The purpose of this thesis is to examine how, by whom and in which conditions the Ottoman National Credit Bank was established and to inform about the national characteristics and activities of the bank. The Ottoman National Credit Bank was examined in the view of economy politics and progressions which were prominent in that period. In the due course of the study, the press in that period and the documents which are found in archives were used as resource.

## ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nde Birinci Dünya Savaşı arifesinde ortaya çıkan millî sermayeli bir devlet bankası kurma fikri 1917 yılında Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın kurulması ile hayat buldu. Bu tezde bankacılığın Osmanlı Devleti'ndeki gelişimi gösterilerek millî sermayeli bir devlet bankası kurma fikrinin hangi şartlarda ortaya çıktığı incelendi. Ayrıca millî sermayeli bir devlet bankası olması umuduyla kurulan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın kimler tarafından, nasıl kurulduğu, bankanın yapısı ve faaliyetleri ile Türkiye İş Bankası ile nasıl birleştiği aydınlatılmaya çalışıldı.

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası 1917 yılında kurulmasına rağmen aslında hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız bir konuydu. Banka hakkında mevcut yazılı kaynakları gözden geçirdikten sonra incelediğim yazılı kaynakların birbirini tekrar ettiğini gördüm. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığım kısa bir araştırmadan sonra banka hakkında aslında bilgi olmasına rağmen konunun ayrıntılı olarak incelenmediğini fark ettim. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nı tez çalışmamda konu yaparak bu alandaki bilgi yetersizliğini gidermeye çalıştım

Araştırmamda çeşitli illerdeki kütüphanelerdeki yazılı ve basılı eserler ile arşivlerde topladığım belgeler ve bankanın kurulduğu dönemdeki basında banka hakkında çıkan haberleri bir araya getirerek Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nı incelemeye çalıştım. 1927 yılında Türkiye İş Bankası ile birleşen Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın bütün belgeleri Türkiye İş Bankası arşivlerinde olmasına rağmen banka arşivlerinin araştırmacılara kapalı olduğu gerekçesini göstererek başvurumu olumsuz karşılaması araştırmam için arşivlere ve dönemde çıkan gazete ve dergilere yönelmeme beni sevk etti. Bankanın arşivlerini araştırmacılara açmasıyla banka hakkında daha net ve daha detaylı bilgilere ulaşılabileceği kanaatindeyim.



Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası adlı çalışmamla ulaşabildiğim kaynaklardan elde ettiğim bilgiler ışığında banka hakkındaki bilgi boşluğunu gidermeye çalıştım. Türk bankacılık tarihi hakkında özellikle II. Meşrutiyet dönemi bankacılık alanında araştırma yapmak isteyen araştırmacıların yararlanabileceği bir araştırma ortaya koymuşsam kendimi başarılı kabul edebilirim.

Bu araştırmam sırasında hoşgörüsünü, yardımının ve desteğini benden esirgemeyen ve bu tezin son hazırlık aşamasına kadar beni destekleyen tez danışmanım ve hocam Doç. Dr. Halil Bal'a teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans eğitimin sırasında bizi destekleyen ve yardımlarını bizden esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Cezmi Eraslan ve Prof. Dr. Ali Arslan hocama teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bütün eğitim hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen anneme, babama ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

## İÇİNDEKİLER

	<b>Sayfa no</b>
<b>ÖZ</b> .....	i
<b>ABSTRACT</b> .....	ii
<b>ÖNSÖZ</b> .....	iii
<b>İÇİNDEKİLER</b> .....	v
<b>EKLER LİSTESİ</b> .....	ix
<b>KISALTMALAR</b> .....	x

## GİRİŞ

1. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Osmanlı Devleti'nde Bankacılık.....	1
2. II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Devleti'nde Bankacılık.....	27
2.1. II. Meşrutiyet Liberalizmi.....	29
2.2. II. Meşrutiyet Döneminde Millî İktisat ve Osmanlı Ekonomisinde Yapılan Düzenlemeler.....	32
2.3. II. Meşrutiyet Döneminde (1908-1918) Osmanlı Devleti'nde Kurulan Bankalar.....	39

## BİRİNCİ BÖLÜM

### OSMANLI DEVLETİ'NDE II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MİLLÎ DEVLET BANKASI KURMA GİRİŞİMLERİ İLE OSMANLI İTİBAR-I MİLLÎ BANKASI FİKRİNİN OSMANLI BASININDAKİ YANSIMASI

1.1. II. Meşrutiyet Döneminde Millî Devlet Bankası Meselesi... ..	48
1.2. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası Fikrinin Osmanlı Basınındaki Yansıması.....	65

## İKİNCİ BÖLÜM

### OSMANLI İTİBAR-I MİLLÎ BANKASI'NIN KURULUŞU VE YAPISI

2.1. Bankanın Kurulması ve Millî Özellikleri.....	72
2.2. Bankanın Sermayesi.....	82
2.3. Osmanlı Hükümeti Tarafından Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na Verilen İmtiyazlar.....	85
2.4. Hükümet Namına Satın Alınan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası Hisse Senetleri.....	88
2.5. Banka İdare Meclisi ve İdare Meclisi Başkanı.....	89
2.6. Banka Genel Müdürü.....	93

2.7. Banka Müfettiş ve Müfettiş Mülazımları.....	95
2.8. Banka Hissedarlar Genel Heyeti.....	96
2.9. Bankanın Bilançoları ve İhtiyat Akçesi.....	97
2.10. Banka ve Çalışanlarının Tabî Olduğu Hükümler.....	99

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### **OSMANLI İTİBAR-I MİLLÎ BANKASI’NIN FAALİYET ALANI, ŞUBELERİ, İŞTİRAKLERİ, DİĞER FAALİYETLERİ, İTİLAFA DEVLETLERİ TARAFINDAN İŞGALİ ve TÜRKİYE İŞ BANKASI İLE BİRLEŞMESİ**

3.1. Bankanın Faaliyet Alanı.....	100
3.2. Bankanın Şubeleri.....	105
3.3. Bankanın İştirakleri.....	108
3.3.1. Ergani Bakır Madenleri.....	109
3.3.2. Banka ve Demiryolu İnşası.....	113
3.3.3. Osmanlı Millî Umûm Sigorta Şirketi.....	116
3.3.4. Elektrik-Radyo Türk Anonim Şirketi (Siemens).....	118
3.3.5. Türkiye Kibrit İhisarı Türk Anonim Şirketi.....	119
3.4. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası’nın Çıkardığı Osmanlı Donanma Cemiyeti İkramiyeli Tahvilleri.....	119

3.5. Bankanın İtilaf Devletleri Tarafından İşgali.....	122
3.6. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın Türkiye İş Bankası ile Birleşmesi.....	126
<b>SONUÇ.....</b>	<b>133</b>
<b>KAYNAKÇA.....</b>	<b>137</b>
<b>EKLER.....</b>	<b>147</b>

## EKLER LİSTESİ

	<b>Sayfa no</b>
Ek 1- Bankaya verilen imtiyaza dair kanun layihası.....	147
Ek 2- Hükümet namına alınan hisse senedi kanun layihası.....	148
Ek 3- Banka için hükümete teşekkür kararı.....	159
Ek 4- Taltifat Viktor Weil.....	150
Ek 5- Tayin İtalo Rossi.....	151
Ek 6- Askerliklerin tecil edilmesi belgesi.....	152
Ek 7- Adana şubesi için verilen dilekçe.....	153
Ek 8- Bankanın İstanbul merkezinin fotoğrafı.....	154
Ek 9- Fotoğraf Türkiye İş Bankasına devredilen merkez.....	155
Ek 10- Bankanın Ankara şubesinin fotoğrafı.....	156
Ek 11- Bankanın Adana şubesinin fotoğrafı.....	157
Ek 12- Bankanın 10 liralık hisse senedi.....	158
Ek 13- Cavid Bey'in fotoğrafı.....	159
Ek 14- Bankanın 1924 yılı bilançosu.....	160
Ek 15- Banka nizamnamesi.....	161

## KISALTMALAR

<b>Kullanılan Kısaltma</b>	<b>Anlamı</b>
a.g.b.	: Adı geçen belge
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AYŞ	: Asayiş Kalemi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
D.	: Devre
DH	: Dahiliye Nezareti
DUİT	: Dosya Usulü İradeler Tasnifi
Ed.	: Editör
EUM	: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti
HMŞ	: Hukuk Müşavirliği
HR	: Hariciye Nezareti
İ	: İradeler
İŞO	: İstişare Odası
İM	: İstanbul Murahhaslığı
MAZC.	: Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi
MMZC	: Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SYS	: Siyasi Kalemi
UMVM	: Umur-ı Mahalliye ve Vilayet Müdürlüğü
yay.	: Yayınları
yay. haz.	: Yayına hazırlayan
y. y.	: Yayın yeri yok

# GİRİŞ

## 1. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Osmanlı Devleti'nde Bankacılık

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası hakkında bilgi vermeden önce bankacılığın Osmanlı Devleti'ndeki gelişimine kısacası göz atmak, incelenen döneme kadar kurulan bankalar hakkında fazla detaya girmeden genel bilgi vererek ülkede bankacılık alanında yaşanan gelişmeleri incelemek bu tezin konusu olan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nı daha iyi tarihsel bir çerçeveye yerleştirmemize yardımcı olacaktır. Osmanlı Devleti'nde bankacılık incelenirken Tanzimat'tan sonra ilk modern bankanın görüldüğü tarihten II. Meşrutiyet'e kadar olan dönemde ülkede kurulan bankalar incelenecektir. II. Meşrutiyet döneminde kurulan bankalar ayrı bir alt başlıkta incelenecektir. Gerek Tanzimat'la II. Meşrutiyet arasındaki dönemde ve gerek II. Meşrutiyet döneminde kurulan bankalar incelenirken yabancılar tarafından kurulan ve Osmanlılar tarafından kurulan bankalar olarak ayrı ayrı başlıklar altında incelemekten ziyade kronoloji takip edilecektir.

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk bankacılık faaliyetleri Tanzimat sürecinde ortaya çıktı. Oysa dünyada bankacılık tarihine baktığımızda ilk bankalar daha erken dönemde açıldı. Modern anlamda ilk banka 1157 yılında Venedik Cumhuriyeti'nde Venedik Bankası adıyla açıldı.<sup>1</sup> Dünyanın bu ilk bankası 1797 yılında Venedik Cumhuriyeti yıkılınca kapandı. Bu bankayı 1407- 1740 yılları arasında faaliyet gösteren Cenevre Bankası takip etti. Bundan sonra 1609 yılında Hollanda'da, 1619 yılında Almanya'da, 1689 yılında İngiltere'de, 1703 yılında Avusturya'da 1716 yılında Fransa'da 1750 yılında Rusya'da bankalar açıldı.<sup>2</sup> Yaklaşık yüz yıl sonrada Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk banka açıldı.

---

<sup>1</sup> "Bankacılığın Tarihçesi", (Çevirimiçi) <http://ekonomi.name/dunya-ekonomisi/bankaciligin-tarihcesi.html>, 28.09.2008.

<sup>2</sup> Ahmet Özgül, "Bankacılık: Türkiye Bankacılığı ve Millî bankalarımızın on beş yıldaki ilerleyişi", **Dranaz**, S. 33, 1923-1938, s. 27.



Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk banka açılmadan önce, ülkede kısmen de olsa bankacılık işlevini yerine getiren sarraflar mevcuttu. Önceleri sarraflar ülkede geçerli olan farklı paraları bir biriyle değiştiriyordu. Osmanlı sınırları genişlerken yeni fethedilen ülke paraları ve ticari ilişkiler sonucunda elde edilen yabancı paralar tedavüldeydi. Osmanlı sınırları içinde Bağdat ve Basra'da İran'a yakınlığından dolayı Kran ve Hindistan Rupei'si, Rusya'ya yakın bölgelerde Ruble, Kudüs'te Fransız Frangı, Akdeniz ve Karadeniz limanlarında İngiliz Lirası, Yemen ve Hicaz'da Avusturya Maria Therez'i piyasada alım satım gücü bulan farklı paralar arasındaydı.<sup>3</sup> Ülkede tedavülde olan çok sayıdaki bu yabancı paraları birbirine çeviren sarraflar, bu çevirim sonucunda kârlar elde ediyorlardı.

Zaman içinde ülkede yer alan sarrafların işleri çeşitlenerek arttı. Özellikle Avrupa'da yaşanan sanayi devriminden sonra sarrafların ülkedeki rolleri gittikçe arttı. Bunun sonucunda sarraflar bankerliğe terfi etti. 17. Yüzyılın sonlarında iş yerlerini Galata'ya taşıyan ve Galata'da faaliyetlerini sürdüren bu sarraflara önceleri Galata sarrafları ve 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Galata bankerleri denilmeye başlandı.<sup>4</sup> 19. Yüzyılın başında başta İstanbul olmak üzere İzmir gibi güney limanlar ile Karadeniz limanlarına Avrupa sanayisinin ucuz malları Galata sarrafları ve onların bu liman kentlerinde kurdukları ortak acenteleri vasıtasıyla ulaştı. Ucuz Avrupa mallarını düşük kredilerle satın alıp Osmanlı sınırları içinde peşin parayla pazarlayan bu sarraflar elde ettikleri kârlar ile Osmanlı hazinesine, tüccarlara yüksek faizli krediler açtı.<sup>5</sup>

Sarrafların bankerliğe hızlı bir şekilde terfi etmelerinde Osmanlı devletinin malî bunalımlarıyla, kısa ve uzun dönemli kredi ihtiyaçları etkili oldu. 18. Yüzyılın sonlarında malî durumu bozulan Osmanlı devleti, malî durumunu düzeltmek için krediye ihtiyaç duydu. Devlet bu kredi ihtiyacını karşılamak için sarraflara başvurdu.

---

<sup>3</sup> İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası**, Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları, 1997, s. 51.

<sup>4</sup> Şevket Pamuk, **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İstanbul, K Kitaplığı, 2003, s. 215.

<sup>5</sup> Haydar Kazgan, **Galata Bankerleri**, İstanbul, Türkiye Ekonomi Bankası A.Ş., 1991, s. 3.

Avrupa malî piyasalarıyla yakın ilişkiler içinde olan sarraflar yerli Yahudi, Rum ve Ermenilerden oluşuyordu. Çoğu bir Avrupa devletinin vatandaşlığına geçmiş olan bu sarraflara, 1840'lı yıllardan sonra Avrupa'dan gelerek Doğu Akdeniz bölgesine yerleşmiş Levantenlerde katıldı.<sup>6</sup> Osmanlı Devleti'nde 1847 yılında İstanbul Bankası'nın kurucusundan biri de bir Levanten'di.

Ülkedeki bu sarraflar, Avrupa malî piyasalarıyla olan ilişkilerinden dolayı devletin ihtiyacı olan kredileri karşılıyordu.<sup>7</sup> Aynı zamanda bir çok sarraf padişahların ve üst düzey Osmanlı bürokratlarının kişisel servetlerini yönetmek ve finansal işlerini yürütme işlerini de üstlendi. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nde önemli görevlerde bulunan sarraflarda mevcuttu. Ermeni Düzoğlu ailesinin bir üyesi III. Mustafa döneminde Darphane-i Amire'nin başına getirildi.

Sarraflar farklı paraları değiştirmek, Osmanlı hazinesine kısa süreli kredi vermek ve sarayın kredi talebini karşılamak, padişahların, üst düzey bürokrat ve paşaların finansal işlerini yürütmenin yanında, faizle borç para vermek, senet iskonto etmek\*, kambiyo işlemleri yapmak\*, vergilerin iltizamını almak gibi işlerle de ilgilendiler.<sup>8</sup> Bu işler içinde sarraflar en büyük kârları hazineyle olan ilişkilerinde elde ettiler. Vergi mültezimleri devlete peşin ödemek zorunda oldukları teminat akçelerini sarraflardan tedarik ederek karşılığında ya yüksek faiz öder yada sarrafları kârlarına ortak ederlerdi.<sup>9</sup> Olağanüstü durumlarda hazinenin ihtiyacı olan para, vilayet yada livaların birkaç yıllık gelirleri sarraflara devredilerek sağlanırdı.

---

<sup>6</sup> Pamuk, **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, s. 218.

<sup>7</sup> Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, yay. haz., Ayşen Anadol, İstanbul, Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., 1994, s. 86.

\* Ticari senede bağlı bir alacağın senedin üzerinde yazılı tutardan vadeye göre hesaplanan bazı giderler düşüldükten sonra banka tarafından alacaklıya ödenmesi (senet iskontosu). M. İlker Parasız, **Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1999, s. 292.

\* Para ve para yerine kullanılanların alımsatımına ve değiştirilmesine ilişkin işlemler (kambiyo işlemleri), ülkeler arası ticaretin başlamasıyla ulusal paraların yabancı paralarla ya da altınla değiştirilmesi zorunluluğu doğmuştur. Kambiyo deyimini belli anlamlarda hem bu işlemi, hem de paraların karşılaştıkları pazarı, aynı zamanda çevrilmesi gereken paraları ve çevrilme fiyatını dile getirir (Kambiyo) Orhan Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2006, s. 203-202.

<sup>8</sup> Öztün Akyüz, **100 Soruda Türkiye'de Bankacılık**, İstanbul, Gerçek Yay., 1987, s. 8.

<sup>9</sup> Burhan Ulutan, **Bankacılığın Tekâmülü**, Ankara, y.y., 1957, s. 137.

Sarraflar bu işlerde büyük kazançlar elde ederlerdi. Ayrıca İstanbul'daki sarraf, tüccar ve esnaf loncalarının kredi ihtiyacını da karşılıyordu.<sup>10</sup>

Bununla beraber memur maaşları ve nezaretlerce hizmet veya alınan mal karşılığında verilen senetler zamanında ödenmeyip sürekli ertelendiğinden, bu senetlere sahip olanlar ellerindeki senetleri sarraflara değerlerinin altında kırdırırlardı. Küçük sarraflar ellerindeki senetleri yüzde beş, yüzde on farkla daha büyük sarraflara devrederlerdi. Bu sarraflarda hazineyle yeni bir borç mukavelenamesi yaptıklarında kendilerine bırakılan vilayet ya da liva gelirlerine karşılık peşin ödenen paradan ellerindeki alacak senedi miktarlarını düşerlerdi.<sup>11</sup> Aslında böyle bir durumda hazineye girecek olan nakit para miktarı olması gerekenden daha az bir miktarda olurdu.

Sarrafların yaptığı bu işlemleri modern anlamda bankacılık olarak değerlendirmek oldukça güçtü. Sarrafların yaptığı 18. yüzyılda Batı Avrupa'da görülen bir tür komisyonculuk ve poliçe ticaretiydi.<sup>12</sup> Osmanlı Devleti'nde bankalar kurulduktan sonra da varlığını sürdüren Galata sarrafları veya bankerleri devletin kısa vadeli kredi ihtiyaçlarını gidermeye bir süre daha devam edeceklerdi. Osmanlı Devleti'de bankalar açıldıktan sonra bankaların rekabetiyle karşı karşıya kalan Galata bankerleri ya Avrupa sermaye gruplarıyla ortaklıklara giderek yada kendileri bankalar kurarak ülkede varlıklarını devam ettirdiler.

Tanzimat'tan önce Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmeler Mehmet Ali Paşa ile yapılan savaş, çıkan isyanlar ve yeniçeri ocağının yerine kurulan Asâkiri Mansure-i Muhammediye teşkilatının masrafları gibi giderler devletin hazinesini boşaltmıştı. Bununla beraber 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın gerektirdiği yenilikleri yapmak için paraya ihtiyaç duyan Osmanlı hükümeti 1840 yılında kâğıt para basmaya karar verdi. "Kavaim-i nakdiyye-i muteberri" adıyla basılan ilk Osmanlı kâğıt parası halkın alışması için %8 faizli idi. Bu ilk paraların

---

<sup>10</sup> Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1999, s. 218.

<sup>11</sup> Zafer Toprak, **İttihat Terakki ve Devletçilik**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1995, s. 54.

<sup>12</sup> Teoman Yazgan, **Türkiye'de Bankacılığın Gelişimi**, Ankara, Baylan Basım ve Ciltevi, 1969, s. 12.

taklidini yapmak kolaydı. Çünkü bu paralar el yazısı ile yazılmıştı. Bu ilk paraların üzerlerinde seri numaraları olmadığı için miktarı tam olarak bilinmiyordu.<sup>13</sup> Aslında bu ilk kâğıt paralar günümüzdeki paradan ziyade faiz getiren borç senetleri gibiydi.

Bu ilk basılan kaimelerin kolayca taklit edilebilmesi halkta bu paraya karşı duyulan güveni zedeledi. Bu ilk kaimeler tedavüle sürüldükten kısa bir süre sonra hızla değer yitirmeye başladı. Osmanlı esnafı bu kâğıt para yerine madeni parayı kullanmayı tercih etmesi neticesinde madeni para ile kâğıt para arasında fiyat farkı ortaya çıktı. Bu fiyat farkının dış ticaret üzerinde olumsuz etkiler yapması üzerine Avrupalı tüccarlar ve devlet temsilcileri Osmanlı hükümetine para sistemini istikrara kavuşturması için baskı yapmaya başladı. Parasındaki belirsizliği gidermek isteyen Osmanlı hükümeti 1844 yılında “Usul-ı Cedide Üzre Taksim-i Ayar” kararnameyi çıkardı. Bu kararnameyle 20 kuruş değerinde gümüş mecdiye ve 100 kuruş değerinde altın mecdiye temel para birimi olarak kabul edilerek paraya standart bir ayar verildi.<sup>14</sup>

Bu para reformunun sonuç vermesi için poliçelerle yapılan dış ödemelerde paranın sterline karşı değerinin sabit tutulması gerekiyordu. Dış piyasalarda parasının değerini korumak isteyen Osmanlı hükümeti kambiyo işlerini yapacak malî bir kuruma ihtiyaç duydu. Bu gibi kambiyo işlerini yürütecek her hangi bir kuruma sahip olmayan Osmanlı hükümeti kambiyo işlemlerini yürütmek için 1845 yılında Galata bankerlerine başvurdu. Uzun yıllar Galata’da borç para veren ve kambiyo işlemlerini yapan bir aileden gelen Baltazzi ve Fransız İhtilali’nden sonra İstanbul’a yerleşmiş, banker bir aileden gelen Alleon adlı iki bankerle Osmanlı hükümeti anlaştı.<sup>15</sup> Bu bankerler 2.000.000 kuruş karşılığında 2 Sterlin 110 Osmanlı lirası rayiciyle İngiltere ve Fransa üzerinden poliçe çekmeyi bir yıllığına taahhüt ediyordu. İki bankerin çalışmalarından memnun olan Osmanlı hükümeti bankerlerle olan bir yıllık olan anlaşma süresini bir yıl daha uzattı. Bütün bu tedbirler “devletin i’tibâr-ı mâlîsi

---

<sup>13</sup> Mine Erol, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Kâğıt Para(Kaime)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1970, s. 1.

<sup>14</sup> Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul, Dergah Yay., 1997, s. 274.

<sup>15</sup> Ali Akyıldız, **Kâğıt Para**, İstanbul, ErenYayıncılık, 1996, s. 39.

üzerine hüsn-i te'sîr ve piyasada emniyet ve i'timâd tevlîd etti.”<sup>16</sup> Bu iki Galata bankerinin çalışmaları neticesinde Osmanlı hükümeti bir süreliğine de olsa parasının istikrarını sağlamayı başardı.

Bu iki Galata bankerinin başarısı üzerine Osmanlı hükümeti parasındaki bu istikrarı sağlayabilecek malî bir kuruluşun önemini fark etti. Bankerlerle yapılan anlaşma yenilenirken hükümet bankerlerin bir banka kurma isteğini destekledi. “Tecârüb-i vâkı‘a Devlet-i Aliyye'nin taht-ı himâyesinde bulunacak bir bankanın memleketde bir takım fevâ'id-i ciddiye te'mîn edebileceğini isbât eylemiş olmağla hükümet 1848 senesi nihayetinde Mösyö Alyon ve Mösyö Baltacı'nın “Banque de Constantinople” nâmında bir banka te'sîs ve küşâd eylemelerini teşvîk ve teshîl eyledi.”<sup>17</sup> Böylece Osmanlı Devleti'nde ismi banka olan ilk kurum 1848 yılında kurulmuş oldu.<sup>18</sup>

Gerçekte Bank-ı Dersaadet veya İstanbul Bankası'nın bir sermayesi yoktu. Kurucularının çektiği poliçeler sermaye kabul edildi. İki bankerin uluslararası ünü sayesinde ihraç ettikleri tahviller her yerde kabul edildi. 1848 yılında Fransa'daki devrim hareketine kadar kambiyo kurunu düzenlemede başarılı olan banka bu tarihten sonra daralan Osmanlı dış ticaret hacminin neden olduğu buhrandan olumsuz etkilendi.<sup>19</sup> Bununla beraber Osmanlı hükümetinin yardım vaatlerini zamanında yerine getirememesi ve bankadan aldığı 130.000.000 kuruşluk kısa vadeli borcu zamanında vermemesi bankayı zor durumda bıraktı. Banka karşılaştığı güçlükler ve ödeme gücünü aşan işlemlere girişmesi üzerine 1852 yılında tasfiye edildi. Böylece Osmanlı Devleti'nde kurulan bu ilk banka kuruluşundan kısa bir süre sonra kapanmak zorunda kaldı.

İstanbul Bankası'nın açıldıktan kısa bir süre sonra kapanması Osmanlı Devleti'nin bir bankaya duyduğu ihtiyacı ortadan kaldırmadığı gibi Osmanlı

---

<sup>16</sup> İnegöllüoğlu M, “Türkiye’de Devlet Bankası Mes’alesi”, **Ulûm-ı Siyâsiyye ve İktisâdiyye Mecmû‘ası**, sene. 1, S. 1, Nisan 1334/1918, s. 57-71.

<sup>17</sup> İnegöllüoğlu, **a.g.m.**

<sup>18</sup> Toprak, **İttihat Terakki ve Devletçilik**, s. 54.

<sup>19</sup> H., Kazgan, **Galata Bankerleri**, s. 6.

piyasalarını krize soktu. Bu durumdan istifade etmek isteyen bazı tüccarlar ve Galata bankerleri kombiyi poliçeleri ve kaimeler üzerinden spekülâtif faaliyetlere giriştiler. Bu bankanın kapanması üzerine İngiliz ve Fransız sermayedarlar tarafından Osmanlı hükümetine bazı banka kurma önerileri geldi.<sup>20</sup> Bu öneriler arasında 1853 yılında The Ottoman Bank, 1855 yılında The British and Oriental Bank of Constantinople ve 1856 yılında The Imperial Bank vardı. Osmanlı hükümeti geniş ayrıcalık taleplerinde bulunan bu önerileri kabul etmedi.<sup>21</sup> Avrupa sermayesine kapılarını kısa bir süreliğine de olsa kapatan Osmanlı hükümeti parasal ve malî problemlerini çözüme kavuşturmadığı sürece daha fazla Avrupa sermayesine direnecek güçte değildi. Nitekim 1853 yılında Osmanlı hükümeti başka bir bankanın kurulması için imtiyaz verdi.

1853 yılında aralarında Osmanlı sarayı ve hükümeti ile yakın ilişkilere sahip George Zarifi'nin bulunduğu bir grup Galata Bankeri Osmanlı hükümetine Banka-i Osmanî adında banka kurmak için girişimde bulundu. Kurulması planlanan banka yıllık 60.000 kese karşılığında kambiyo fiyat istikrarının sağlamayı, imtiyaz müddeti dolan kaimeleri tedavülden kaldırmayı, kaime bozmayı ve mağşuş sikkeleri iki yıl içinde piyasadan toplayıp yerine altın ve gümüş mecdiyeleri piyasaya sürmeyi taahhüt ediyordu. Osmanlı hükümeti bu banker grubuna 6 Nisan 1853 tarihinde banka kurma imtiyazı verdi.<sup>22</sup> Bankanın sermayesi toplanırken başlayan Kırım Savaşı Banka-i Osmanî'nin faaliyetine başlamasını engelledi.

Bir taraftan bankacılık alanında bu gelişmeler yaşanırken, diğer taraftan Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1853 yılında çıkan Kırım Savaşı Osmanlı maliyesini sarstı. Kırım savaşına kadar Osmanlı hükümeti kısa vadeli Galata bankerlerinden aldığı borçlarla gelir gider dengesini kontrol altında tutmayı başardı. Savaşın başlamasıyla Osmanlı hükümeti "Ordu kaimesi" adında yeni kâğıt para

---

<sup>20</sup> Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadî Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, s. 159.

<sup>21</sup> Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Para ve Bankacılık", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yay., C. 3, 1985, s. 762.

<sup>22</sup> Murat Hulkiender, **Bir Galata Bankerinin Portresi George Zarifi (1806-1884)**, yay. haz., Foti Benlisoy, İstanbul Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2003, s. 12-13.

çıkardı. Savaşı finanse etmek için 10 ve 20 kuruşluk olarak basılan bu kaimeler ordunun bulunduğu yerlerde tedavüle çıkarılacaktı.<sup>23</sup> Fakat Osmanlı hükümetinin bu çabaları artan savaş masraflarını karşılamakta yetersiz kaldı. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti savaşı finanse etmek için Galata bankerlerine başvurdu.

Hazinesi perişan bir durumda olan, Galata bankerlerine bağlı hale gelmiş, parasal ve malî problemler yaşayan Osmanlı hükümetine savaş giderlerini karşılamak için Kırım Savaşında müttefiki olan İngiltere ve Fransa tarafından dış borca yönelmesi yönünde baskılar arttı.<sup>24</sup> Bu baskılara karşı duracak malî gücü olmayan Osmanlı hükümeti resmi olarak ilk defa 1854 yılında Londra’da Dent Parmer Company ve Paris’te Goldsmith Company ile dış borç anlaşması imzaladı.<sup>25</sup> Savaş sırasında alınan bu borç savaş masraflarını karşılamaya yetmediği için Osmanlı hükümeti tekrar Galata bankerlerinde borç almak zorunda kaldı. Galata bankerlerinden alınan bu borcunda yetersiz kalması üzerine Osmanlı hükümeti Kırım Savaşı sırasında ikinci defa dış borç almak zorunda kaldı. Bundan sonra dış borç ihtiyaçlar karşısında Osmanlı hükümetlerinin başvuracakları yöntemlerden biri haline geldi.

1856 yılının Şubat ayında Osmanlı Devleti Islahat Fermanı’nı ilan etti. Osmanlı imparatorluğu bu Fermanda “...umumi refahın ve maddi zenginlik ve kaynaklarını geliştirmeye matuf gelir menbaaları temin etmek, mali ve nakdi nizamı temine matuf ıslahatı tahakkuk ettirmek üzere bir banka ve benzeri müesseseler vücuda getirmek kararında olduğunu...” açıkladı. Böylece Osmanlı Devleti parasal ve malî durumunu düzeltecek ve gelir kaynaklarını arttırmaya yönelik olarak kurulacak bir bankaya olumlu bakacağını Avrupa sermayesine duyuruyordu. Aynı Fermanda “ ...bu gayenin tahakkuku için, Avrupa’nın sermaye sanat ve ilminden istifade edilmesini bütün vasıtalara müracaat edileceği...” de yer alıyordu.<sup>26</sup>

---

<sup>23</sup> Erol, a.g.e., s. 5.

<sup>24</sup> Gülten Kazgan, **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yay., 2002, s. 22.

<sup>25</sup> Hulkiender, a.g.e., s. 20.

<sup>26</sup> Ulutan, a.g.e., s. 141-142.

Fermanda yazılanların sadece kâğıt üzerinde kalmayacağı aynı yıl kurulan bankayla görüldü.

Islahat Fermanının ilan edildiği yıl İngiliz sermayesi tarafından Bankı Osmani kuruldu. Bankanın merkezi Londra'daydı. Banka Mısır hariç olmak üzere Osmanlı Devleti'nin her tarafında şube açabilecekti. Bankanın sermayesi 500.000 sterlindi. Banka tevdiat kabul etmek, kambiyo işlemleri ve senet iskontosu yapmak gibi ticari işlemler gerçekleştirecekti. Bir ticaret bankası olarak kurulan banka kısa sürede Osmanlı sarayına yüklü miktarda kredi açtı.

Banka kurulduktan sonra Osmanlı malî piyasalarından kaynaklı olan bazı problemlerden dolayı bazı ticari işlemlerini tam olarak gerçekleştiremedi. Osmanlı kaimelerinin sürekli değer kaybetmesi bankanın kambiyo işlemlerini ciddi oranda aksattı. Banka Osmanlı malî sisteminden kaynaklı problemlerin yanında Galata sarraflarının engellemeleriyle de karşılaştı. Bankanın kambiyo ve kısa vadeli borç piyasasındaki rekabetinden çekinen bazı Galata bankerleri bankanın adını lekeleyici faaliyette bulundu.<sup>27</sup> Bütün bu zorluklara rağmen faaliyetini sürdüren banka 1863 yılında Bank-ı Osmanî-i Şahane kurulduğunda kapatılıp ortakları yeni bankaya katıldı.

Bankı Osmani faaliyetini sürdürürken, 1859 yılında Osmanlı para piyasası yeni bir bunalımla karşı karşıya geldi. İtfa edilmesi gereken kaimelerin piyasadan kaldırılması için bir ilerlemenin kaydedilmemesi bu bunalımın önemli bir nedeniydi. Bu kâğıt para bunalımı altın para tedavülünü tamamen ortadan kaldırdı ve kambiyo değerlerini istikrarsızlaştırdı. Bu durumdan olumsuz etkilenen George Zarifi, Aristide Baltazzi, Abraham Komando gibi bazı Galata bankerleri Osmanlı hükümetine İttihâd-ı Mâlî (Union Financière/Şirket-i Maliye) şirketini kurmayı önerdi.<sup>28</sup>

---

<sup>27</sup> Edhem Eldem, **Osmanlı Bankası Tarihi**, İstanbul, Osmanlı Bankası Tarihi Araştırma Vakfı, 1999, s. 57.

<sup>28</sup> Hulkiender, **a.g.e.**, s. 43.



5.000 liralık 64 hisseden oluşan İttihâd-ı Mâlî'nin sermayesi 320.000 liraydı. Bu şirket kambiyo fiyat istikrarını sağlamak ve Osmanlı parasının değerini stabilize etmek için tüccara sterlini 110 kuruştan satacaktı. Ayrıca bazı vilayetlerin aşarı karşılığı çıkarılan kaimeyi Osmanlı hükümetinin verdiği sıra numarasına uygun olarak itfa edecekti. Bu hizmetleri karşılığı Osmanlı hükümeti şirkete her yıl 150.000 lira ödeyecekti.<sup>29</sup>

Osmanlı hükümetinin şirkete ödemelerini zamanında yapmaması ve kurucularının Avrupa malî piyasalarında azalan itibarları nedeniyle bu şirket uzun ömürlü olmadı. 64 Hisseli İttihâd-ı Mâlî şirketinin 40 hissesine sahip olan bir grup 1860 yılında Türkiye Bankası'nı kurdu. Türkiye Bankası'nın (La Banque de Turquie) kuruluş amacı Osmanlı Devleti'nin banknot ihraç etme imtiyazını alarak, resmi devlet bankası haline gelmekti. Ayrıca banka 10 yıllığına Osmanlı Devleti'nde kambiyo istikrarını sağlayacaktı.

Türkiye Bankası 1860 yılında kuruluş aşamasındayken Osmanlı hükümeti malî problemlerini çözmek için Avrupa malî piyasalarının ünlü bankeri Jules Mirés ile bir borç anlaşması yapmak üzereydi. Osmanlı hükümeti elde edeceği bu borç ile kaimeleri piyasadan çekmeyi ve artanı ile de dalgalı borçlarını tasfiye etmeyi planlıyordu. Bu borç görüşmeleri sürerken Türkiye Bankası'nın kuruluşundan haberdar olan Mirés, bankanın sermayesinin %20'sine katıldı. Ayrıca Mirés bankanın İngiliz ve Fransız kurucularının taahhütlerine bağlı kalmasını sağlamak için adı geçen borcun İngiltere'de tahvilat olarak piyasaya çıkarılmasını ve ileride aynı tahvillerin kupon işlemlerini Londra ve İstanbul olmak üzere bankaya vermeyi teklif etti.<sup>30</sup> Mirés borçlanmasının fiyaskoyla sonuçlanması üzerine Türkiye Bankası zor durumda kaldı. Bu zorluğu atlatmayı başaramayan banka kuruluşundan bir yıl sonra faaliyetine son vermek zorunda kaldı.

Mirés borçlanmasının fiyaskoyla sonuçlanması ve Türkiye Bankası'nın kuruluş aşamasında taahhütlerini yerine getiremeden kapanması üzerine Osmanlı

---

<sup>29</sup> Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 55.

<sup>30</sup> H., Kazgan, **Osmanlıda Avrupa Finans Kapitali**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995, s. 149.

hükümeti malî sorunlarıyla bir kez daha karşı karşıya geldi. Osmanlı hükümeti hazinesinin ani para ihtiyacını karşılamak için ileri senelerin vergilerini mültezimlere ve Galata bankerlerine gittikçe daha da ağırlaşan şartlarda kırdırmak zorunda kalmasından dolayı zarar ediyordu. Osmanlı hükümeti vergi kayıplarının yanında parasında yaşadığı karışıklığı çözmek, kısa vadeli iç borçları uzun vadeli dış borçlarla değiştirmek, yeni dış borçlanmalarda aracı olmak gibi işlevleri yerine getirecek güçlü bir bankaya ihtiyaç duymaktaydı.

Osmanlı hükümeti bütün bu ihtiyaçlarından dolayı 4 Şubat 1863'te Bank-ı Osmani-i Şahane'nin kurulmasına izin verdi. Bankanın kurucuları arasında 1856 yılında Bankı Osmani'yi kuran İngiliz sermaye grubu ve 1862 yılında dış borçlanmayı üstlenen Fransız Crédit Mobilier, d'Escompte de Paris ile büyük bankacılık temsilcileri Hottinguer, Froud, Pillet-Will Mallet'i içeren Fransız sermaye grubu vardı.<sup>31</sup> 1856 yılında kurulan Bankı Osmani-i de kurulan bu bankaya katıldı. Osmanlı Devleti tarihinde Osmanlı Bankası olarak bilinen Bankı Osmani-i Şahane'nin (Banque Impériale Ottomane) kuruluş nizamnamesinin ikinci maddesinde "...işbu bankanın kâffe-i muamelâtında gerek imtiyâzı kâ'idesi ve gerek kavânîn-i umûmiye-i Devlet-i Aliyye muhâfaza kılınmış olmak için mezkûr banka zât-ı hazret-i pâdişâhînin zîr-i himâyet-i âliyyesinde ve Devlet-i Aliyye'nin nezâreti altında bulunacaktır" ibaresine yer vererek bankanın Osmanlı Devleti tarafından himaye edildiği belirtiliyordu.<sup>32</sup>

Osmanlı Bankası kurulurken sermayesi 67.000.000 franktı. Bankanın bu sermayesi 500 franklık 135.000 hisseden ibaretti ve yarısı ödenmişti. Banka hisse senetlerinden 80.000'i İngiliz, 50.000'i Fransız grubu tarafından satın alındı. Bankanın 5.000 hisse senedi Osmanlıya ayrıldı. Bankanın bu kuruluş sermayesi bankanın artan faaliyetlerine paralel olarak 1875 yılında 250.000.000 franga çıkartıldı.

---

<sup>31</sup> Jacques Thobie, "Osmanlı Bankası", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yay., 1985, s. 775.

<sup>32</sup> İnegöllüoğlu, **a.g.m.**

Osmanlı Bankası Osmanlı kanunlarına göre 30 yıllık bir imtiyazla kuruldu. Bankanın imtiyaz süresi sona erdiği zaman Osmanlı hükümeti bankanın feshini talep edebilme hakkına sahipti. Bu durumda Osmanlı hükümeti bankaya olan bütün borcunu ödemek mecburiyetindeydi. Banka da imtiyaz süresi dolduğunda bütün borçlarını ödeyecek ve piyasaya sürdüğü banknotlarını altına çevirecekti.<sup>33</sup>

Bankanın merkezi İstanbul'da olacak ve hükümetin izniyle şubeler açabilecekti. Banka kurulduktan kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'ndeki şube sayısını hızla arttıracaktı. Banka İstanbul'da bir genel müdür veya iki müdürle, üç azadan oluşan bir meclis tarafından yönetilecekti. Bunlar 10'u Fransa'da 10'u İngiltere'de bulunan bir heyet tarafından seçilecekti. Osmanlı hükümeti bankayı bir komiser vasıtasıyla denetleyecekti ama komiser işlere müdahale etmeden bilgi alabilecek ve işleri sadece izleyebilecekti.

Osmanlı Bankası ülkede her türlü bankacılık işlemleri yapabilmesinin yanında başka hiçbir bankaya verilmeyen bazı ayrıcalıklara da sahip oldu. Banka Osmanlı Devleti'nde banknot ihraç etme imtiyazını tek başına aldı. Öyle ki banka bu imtiyazı kullandığı sürece Osmanlı Devleti'nin kendisi bile bu hakkı kullanamayacaktı. Banka da ihraç edeceği banknot karşılığı kasasında 1/3 oranında altın bulunduracaktı. Banka ayrıca piyasadaki yıpranmış paraları tedavülden çekecekti. Bu ayrıcalıklarının yanında banka Osmanlı Devleti'nin dış borçlanmasında aracı olacaktı. Bu aracılık bankanın önemli bir kazanç kaynağı olacaktı. Osmanlı Bankası ayrıca borç anapara ve faiz ödemelerinde yetkili kılınacaktı.<sup>34</sup> Banka yapacağı bu işlere karşılık % 1 komisyon alma hakkına da sahip olacaktı.

Osmanlı Bankası'na sağlanan önemli ayrıcalıklardan bir tanesi de bankaya sağlanan vergi ve harç muafiyetidir. Bu muafiyetlerin yanında banka bir devlet bankası olarak hizmet vereceğinden dolayı bankaya merkez binası inşa etmek için

---

<sup>33</sup> Tekeli, İlkin, a.g.e., s. 57.

<sup>34</sup> Toprak, **İttihat Terakki ve Devletçilik**, s. 56.

arsa karşılıksız verilecekti. Ayrıca Osmanlı hükümeti bankaya şube binaları için arsa bulmaya yardımcı olacaktı.

Bütün bu ayrıcalıklara karşılık Osmanlı Bankası'nın da Osmanlı hükümetine karşı bazı sorumlulukları vardı. Banka Osmanlı Devleti'nin bazı gelirlerine karşılık yıllık %6 faizle en fazla 500.000 İngiliz lirası borç verecekti. Ayrıca gösterilen gelirler karşılığında banka 60 veya 90 gün vadeli hazine bonusu kabul edecekti.

Banka Osmanlı hükümetlerinin yapacağı hemen hemen bütün borçlanmalarda aracı olarak Osmanlı malî ve iktisadî hayatında önemli bir yere sahip olacaktı. Bankanın önemi verilen ayrıcalıklarından ve arkasındaki malî gücün Avrupa sermayesi ile olan ilişkisinden kaynaklanacaktı. Banka ana para ve faiz ödemelerinde aksaklıklar yaşayan Osmanlı Devleti'ni Avrupa sermayesine karşı güvenli bir yatırım alanı haline getirecekti.<sup>35</sup>

Osmanlı Devleti'nde bankacılık alanında 1863 yılında yaşanan önemli bir gelişmede 1888 yılında kurulacak Ziraat Bankası'nın temelini oluşturacak olan Memleket Sandıkları'nın kurulmasıdır. Bu dönemde kurulan bankalardan tamamen farklı bir amaçta kurulan Memleket Sandıkları'nın kuruluş amacı tarım kesiminin kredi ihtiyacını karşılamaktır. Avrupa ile artan ticari ilişkiler sonucunda Osmanlı kırsal kesiminin Avrupa pazarına açılması beraberinde bu kesimin kredi ihtiyacını arttırdı.

1861 yılında Niş'e vali olarak atanan Mithat Paşa tarım kesiminin artan kredi ihtiyacını gidermek için 1863 yılında Niş'e bağlı Pirot kasabasında ilk Memleket Sandığını kurdu. Bir tür tarım kredi kooperatifi olan bu sandıklar kasabada pazarın kurulduğu gün açılıp, pazara gelen çiftçilere şahsi kefaletle ve rehinle %1 faiz hesabıyla kredi verecekti. Gelirini çiftçilerin imece usulüyle yaptığı üretim bedelinden alan bu sandıkların işe başlaması için her kazada en az 200 lira

---

<sup>35</sup> H., Kazgan, **Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Bankacılık Tarihi**, İstanbul, Creative Yayıncılık, 1997, s. 81.

toplanması gerekiyordu. Sandık hangi kazada kurulmuşsa o kazanın çiftçileri sandıktan kredi alabilecekti. Bir kişiye üç aydan aşağı ve bir yıldan fazla olmamak üzere en fazla 20 lira kredi verilecekti.<sup>36</sup> Bu sandıkların yönetimini yöre halkı tarafından seçilen Sandık Emini denilen kişiler üstlenecekti. Kasım ayında hesapları kapatılan sandıkların kârlarıyla ilçenin ve köylerin yol, çeşme, köprü gibi bayındırlık işleri yapılacaktı.

Memleket Sandıklarının işleyişinde sağlanan gelişmeden memnun olan Mithat Paşa 1864 yılında Tuna vilayetine vali olarak atanınca Memleket Sandıklarını tüm Tuna vilayetinde Meclisi Vala'nın onayını aldıktan sonra yaygınlaştırdı. Böylece ilk defa millî bir kredi kuruluşu olarak adlandırabileceğimiz Memleket Sandıkları 1867 yılında çıkarılacak olan Memleket Sandıkları nizamnamesiyle bütün Osmanlı Devleti'nde yaygınlaştırılacaktı.

Osmanlı Bankası'na tanınan ayrıcalıklar ve arkasındaki malî gücün varlığı Galata bankerlerini rahatsız etmekte gecikmedi. Osmanlı hükümetine kendilerinden daha ucuz kredi sağlayacak bir bankanın varlığını kendi çıkarları için bir tehdit olarak değerlendiren ve kendi hareket alanlarının sınırlanacağını düşünen bazı Galata bankerleri 1864 yılında bir araya gelerek Şirket-i Umumiye-i Osmaniye (Société Générale de l'Empire Ottoman) adlı bankayı kurdu. Kurucuları arasında Osmanlı Bankası ve A. Ralli, A. Baltazzi, Hristaki Zagrafos, Boğos Mısırlıoğlu, Jak Komando ve ortakları, Zafiropoulou, George Zarifi, Alberti ve ortakları S. Sulzbach, Fruling ve Groschen Stern Kardeşler, Bschoffsheim ve Gold-schmidt gibi Galata'nın önde gelen bankerleri vardı.<sup>37</sup>

Sermayesi 2.000.000 sterlin olan Şirket-i Umumiye-i Osmaniye'nin bu sermayesi 20 sterlin değerinde 100.000 hissedenden ibaretti. Dış borçlara katılmayan şirketin başlıca faaliyet alanı kısa vadeli devlet borçlarıydı.<sup>38</sup> Banka hükümete ve mahalli idarelere kredi ve cari hesap açabilecekti. Banka devlet ve mahalli idarelerin

---

<sup>36</sup> Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 61.

<sup>37</sup> H., Kazgan, **Galata Bankerleri**, s. 125.

<sup>38</sup> Selim Tahran, **Tarihte Bankacılık**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1986, s. 65.

ihraç edeceği tahvil ve benzeri kağıtları alıp satabilecekti. Banka demiryolları, karayolları, kanallar yapabilmeyen yanında fabrika, liman kurabilecekti. Banka arazi sulama, bataklık kurutma, arazi parselleyip iskana açma, aydınlatma ve sulama gibi işleri de yapabilecekti. Bunları yaparken banka kendi şirketini kurabileceği gibi mevcut şirketlere ortak olabilecekti. Banka kendi hesabına ve başkaları adına her türlü eşya ve mal alıp satma hakkına sahip olabilecekti. Banka her türlü kambiyo senedi ve ticari senedi alıp satabileceği gibi kendi adına da tahvil ihraç edebilecekti. Ayrıca banka aşar ve diğer vergilerin mültezimliği ile kamu imar işlerinin ve hizmetlerinin müteahhitliğini üstlenebilecekti.<sup>39</sup> Banka Galata bankerleri için çok kârlı bir iş olan mültezimlik gibi işlerden de bu madde ile pay sahibi olabilecekti.

Şirket-i Umumiye-i Osmaniye yukarıdaki faaliyet alanlarına uygun olarak kuruluşundan kısa bir süre sonra Osmanlı hükümetine 60.000 Osmanlı lirası tutarında borç verdi. Bu borcu 1864 yılı bütçe açığını kapatmak için alınacak 515.000 liralık yeni bir borç takip etti. Alınacak bu borcun malî senenin sonuna kadar yetmeyeceğini hesaplayan Osmanlı hükümeti bu borca 985.000 lira daha ilave ederek borç miktarını 1.500.000 liraya çıkardı.<sup>40</sup> Osmanlı hükümetinin kısa vadeli borçlarında aktif olarak rol oynayan bu banka 1893 yılında kapandı.

Osmanlı Devleti'nde Şirket-i Umumiye-i Osmaniye'nin kuruluşundan iki yıl sonra 1866 yılında Şirket-i Maliye-yi Osmaniye Bankası (The Ottoman Financial Association) İngiliz sermayesi tarafından kuruldu. Amerikan iç savaşından dolayı pamuk ihtiyacını karşılamakta güçlük çeken İngilizler çözüm için geniş toprakları olan Osmanlı Devleti'ne yöneldi. İngilizlerin kurduğu bu banka Osmanlı Devleti sınırları içindeki pamuk üretimini arttırarak İngiliz tekstil sanayinin pamuk ihtiyacını karşılayacaktı. Sermayesi 1.000.000 sterlin olan banka kurulduktan kısa bir süre sonra kapatılarak varlıkları Osmanlı Bankası'na devredildi.<sup>41</sup>

---

<sup>39</sup>H., Kazgan, **Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Bankacılık Tarihi**, s. 93.

<sup>40</sup>Hulkiender, **a.g.e.**, s. 61.

<sup>41</sup>Ulutan, **a.g.e.**, s. 152.

Millî bankacılık alanında Osmanlı Devleti'nde Memleket Sandıkları'ndan sonra yaşanan önemli bir gelişme ise 1868 yılında İstanbul Emniyet Sandığı'nın kurulmasıdır. Memleket Sandıkları'nı kuran Mithat Paşa Tuna valiliğinden sonra İstanbul'a döndükten sonra İstanbul Emniyet Sandığı'nı kurdu. Kurulurken herhangi bir sermayesi bulunmayan İstanbul Emniyet Sandığı halkın elindeki küçük birikimleri değerlendirerek, halkın kredi talebini karşılamak amacıyla kuruldu.

İstanbul Emniyet Sandığı vadesiz mevduatı % 9 faiz verecek ve borç para verirken % 12 faiz alacaktı. Borç süresi üç ay ile bir yıl arasında değişebilecekti. Sandıktan borç almak isteyen bir kişi ya aldığı tutarın bir buçuk katı kadar rehin vermesi, yada güvenilir iki Osmanlı vatandaşını kefil göstermesi gerekiyordu. Borç verme dışında İstanbul Emniyet Sandığı vilayet ve sancaklardaki mal sandıkları üzerine poliçe çekebilecekti. Böylece İstanbul'da çalışıp memleketlerine para göndermek isteyenler bu iş için yüksek ücret ödedikleri sarraflardan kurtarılacaktı. Çünkü sarraflar çoğu zaman karşı tarafa nakit para vermek yerine mal satmaktaydı.<sup>42</sup>

İstanbul Emniyet Sandığı'nın başarılı olması üzerine 1872 yılında Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde de Emniyet Sandıkları açılacaktı. Emniyet Sandıkları halkın kredi ihtiyacını karşılamak ve halka tasarruf bilinci yerleştirmek gibi amaçlar taşıması bakımından Osmanlı Devleti'nde kurulan diğer bankalardan ayrılmaktaydı. Kuruluş yıllarında tüccarlardan oluşan bir kurul tarafından yönetilen İstanbul Emniyet Sandığı 1886 yılında Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bağlandı. Bu tarihten sonrada sandık Şuray-ı Devlet, Maliye Nezareti ve Divan-ı Muhasebat'tan seçilmiş birer üye ile Ticaret Odası'nın seçtiği iki üye tarafından yönetildi. 1907 yılında da sandığın yönetimi Ziraat Bankası'na bağlandı.<sup>43</sup>

1868 yılında Osmanlı Devleti'nde farklı sermaye grupları arasındaki rekabetin bir sonucu olarak yeni bir banka kuruldu. İngiliz ve Fransız sermaye grubunun kontrolündeki Osmanlı Bankası'nın oldukça kârlı olan Osmanlı dış borçlanmalarındaki tekelci konumundan rahatsızlık duyan Fransız Société Général

---

<sup>42</sup> Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 63.

<sup>43</sup> Tahran, **a.g.e.**, s. 75.

grubu ve İngiliz Finance Bank ortak hareket ederek Osmanlı Bankası'nın hakimiyetine son vermek istedi. Crédit Mobilier'in Fransa'da karşılaştığı malî problemden yararlanan bu sermaye grubu 4 yıl vadeli 125.000.000 franklık Osmanlı hazine bonusu ihraç etme hakkını elde etti. 1869 yılında Fransız Soci t  G n ral grubu ve İngiliz Finance Bank grubu Galata bankerlerinden Theodor ve Bernard Tubini kardeşlerle anlaşarak  tibarı Umumi Osmani Şirketi'ni (Le Cr dit General Ottoman) kurdu.

 tibarı Umumi Osmani Şirketi'nin kurulmasıyla Osmanlı i  borç piyasasında neredeyse rakipsiz durumda olan Şirket-i Umumiye-i Osmaniye'nin rakipsizliği sona ermek üzereydi. Bu bankanın kuruluşunu “bu misillü Şirketlerin teksiriyle yek diğerine rekabeti gerek hazinenin ve gerek n sın mu melatını pek çok teshil edeceği” d şuncesiyle karşılayan Osmanlı hükümeti rekabetin ağır borçlanma şartlarını iyileştireceğini düşünüyordu.<sup>44</sup>

 tibarı Umumi Osmani Şirketi'nin sermayesi 50 milyon franktı. Yarısı  denmiş olan bu sermaye 50 franklık 100.000 hissedenden oluşuyordu. Daha kuruluşu sırasında 125.000.000 franklık hazine bonusu ihraç eden bu Şirket ilerleyen yıllarda da Osmanlı dış borçlanmalarındaki aktif faaliyetini sürdü. Hissedarlarına 1873 yılında %27 k r dağıtmayı başaran bu Şirket, Osmanlı Bankası ile girdiği rekabeti kaybederek Osmanlı Bankası'nın hakimiyetine girdi ve 1899 yılında kapandı.<sup>45</sup>

1870'li yıllarda Osmanlı malî piyasalarında yıldızı parlayan bir diğer sermaye grubu da Avusturya sermayesiydi. 1870 yılında Almanya ve Fransa arasındaki savaşta Fransa'nın kaybetmesi ve yüklü bir tazminat ödemek zorunda kalması Galata bankerlerini Alman ve Avusturya bankalarıyla işbirliği yapmaya sevk etti. Bu dönemde Rumeli Demiryolu'na ait istikraz Viyana ve Berlin borsalarında piyasaya başarılı bir Şekilde sürüldü. Böyle bir dönemde 1871 yılında Viyana'da Avusturya-Osmanlı Bankası (Austro-Ottoman Bank) kuruldu. Bankanın kurucuları

---

<sup>44</sup> Hulkiender, a.g.e., s. 65.

<sup>45</sup> Ulutan, a.g.e., s. 153.



arasında Credit-Anstant, The Anglo-Austrian Bank, The Union Bank gibi Avusturya bankaları ve İtibarı Umumi Osmani Şirketi vardı.<sup>46</sup>

Avusturya-Osmanlı Bankası'nın her biri 20 sterlin değerinde 120.000 hissedenden oluşan 2.500.000 sterlinlik bir sermayesi vardı. Kamu borçları sanayi ve ticari yatırımlar bankanın faaliyet alanı olarak belirlendi. Bankanın merkezi Viyana'da bulunmasına rağmen asıl faaliyet alanı İstanbul'du. Osmanlı malî piyasasında iyi bir izlenime sahip olan banka Osmanlı hükümetine 1872 yılında kurulan Avusturya Türk Bankası ile aynı yılın Ocak ayında 600.000 liralık ve Mart ayında 300.000 liralık bir kredi açtı. Kuruluşundan kısa bir süre sonra Viyana borsasında çıkan buhrandan olumsuz etkilenen banka 1874 yılında Osmanlı Bankası'na katıldı.

1872 yılında Avusturya sermaye grubu ve bazı Galata bankerlerinin de katılımıyla Avusturya-Türk Bankası kuruldu. Bankanın kurucuları arasında The Anglo-Austrian Bank, The Union Bank gibi Avusturyalı sermayedarlar ile İtibarı Umumi Osmani Şirketi, G. Caraponas, St. A. Ralli, Z. Stefanovitch, Otto Ullmann, Hiristaki Zographos, J. Komando, Antoine Vlasto ve George Zarifi gibi Galata bankerleri vardı.

Bankanın sermayesi 20 sterlinlik 100.000 hissedenden ibaret 2.000.000 sterlindi. Bankanın merkezi Avusturya-Osmanlı Bankası'nda olduğu gibi Viyana'da bulunacaktı, fakat bankanın faaliyet alanı İstanbul'du. Banka bankacılık işlemlerinin yanında, sanayi, ticari ve kamu yararını gösteren işletmeleri finanse edebilecekti. Banka bu tür kurumları kurabileceği gibi bu tür kurumlara ortak olabilecekti. Banka her türlü malı komisyon karşılığında alıp satabilecekti. Banka yatırılmış sermayesini aşmamak kaydıyla tahvil ihraç edebilecekti. Banka devletin, mahalli idarelerin ve şirketlerin ihraç edecekleri tahvillerde ve borçlanmalarda aracılık edecekti. Banka ayrıca vergiler, harçlar ve benzeri kamusal gelirlerde mültezim görevini ifa

---

<sup>46</sup> Tekeli, İlkin, a.g.e., s. 65.

edebilecekti.<sup>47</sup> Bu bankada Şirket-i Umumiye-i Osmaniye'ye verilen mültezim olma hakkına sahip olabilecekti.

Osmanlı Devleti'nde 1872 yılında kurulan bir diğer banka ise İstanbul Bankası'dır. Bu banka bir süreden beri Galata'da komandit şirket olarak faaliyetini sürdüren Syngros Coronio ve Komandit Şirketi'nin İngiliz sermayesinin desteğiyle anonim şirket halini almasıyla ortaya çıktı. Syngros Coronio ve Komandit Şirketi'nin kurucuları arasında Antonio Vlasto, Andre D. Syngros, George Soronios, S. Skouloudis gibi Galata bankerleri vardı.<sup>48</sup> Bu komandit şirket 1872 yılında İngiliz sermayesinin desteğini anonim şirket haline getirip İstanbul Bankası "Banque de Constantinople" adını aldı.

Merkezi İstanbul'da olan banka kurulduktan hemen sonra Londra'da bir şube açtı. Bankanın sermayesi 1.000.000 sterlin olup, 10 sterlin değerinde 100.000 hisseden ibaretti. İstanbul Bankası faaliyete başladıktan bir süre sonra Galata'nın ünlü bankeri George Zarifi'nin eline geçti. Banka özellikle Osmanlı-Rum azınlıkların Karadeniz transit ticaretinde önemli bir yere gelmelerini sağladı. İstanbul Bankası Yunan hükümetine verdiği borçlarla oradaki etkisini arttırdı.<sup>49</sup> Bankanın Yunanistan'daki yatırım işletmelerinin zarar etmesi üzerine 1894 yılında Kambiyo ve Esham Şirket-i Osmaniye'si ile birleşti.

Osmanlı Devleti'nde 1872 yılında kurulan İstanbul Bankası'nı yine aynı yıl kurulan Kambiyo ve Esham Şirket-i Osmaniyesi (La Societe Ottoman de Change et de Valeurs) bankası takip etti. Bu banka İtibar-ı Umum Osmani Şirketi himayesinde Galata'da faaliyette bulunan D. Enginidis ve Şürekası şirketinin 1872 yılında F. M. Ciado ve A. F. Barker adlı iki Galata bankerleriyle birleşmesiyle ortaya çıktı. Bankanın sermayesi 600.000 sterlindi.<sup>50</sup> Osmanlı Devleti'nde bankacılık faaliyetleriyle ilgilenen bu banka 1894 yılında İstanbul Bankası'nı bünyesine kattı. Faaliyetini 1899 yılına kadar sürdüren bu banka aynı tarihte kapandı.

---

<sup>47</sup> H., Kazgan, **Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Bankacılık Tarihi**, s. 127.

<sup>48</sup> Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 66

<sup>49</sup> H., Kazgan, **Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Bankacılık Tarihi**, s. 123.

<sup>50</sup> Ulutan, **a.g.e.**, s. 154.

Kambiyo ve Esham Şirket-i Osmaniyesi'nin kurulmasıyla daha önce tek başlarına faaliyetlerini sürdüren Galata bankerleri güçlü bankalar karşısında bir araya gelip güçlerini birleştirdiklerini göstermesi açısından önemlidir. Bu gelişme Galata bankerlerinin hem banka kuracak kadar parasal anlamda güçlendiklerini hem de güçlü bankalar karşısında kendi bankalarını kuracak donanımına sahip olduklarını göstermektedir.

1871 yılından sonra sermaye gruplarının Osmanlı Devleti'ne ilgisi artarak devam etti. Bu dönemde ülkede faaliyete başlayan bankalar kamu borçlanmalarında bulunmanın yanında uzun vade de kârlı diğer alanları ilgi alanlarına dahil edecekti. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde demiryolu, tramvay gibi kamu altyapılarının hızlanması İstanbul piyasalarında bir canlanma ortaya çıkardı. Bu canlanmadan pay almaya çalışan bir çok banka bu dönemde Osmanlı Devleti'nde faaliyete başladı. Bunlar arasında Rus Bankası, Türk-Mısır Bankası, İtalyan Şark Ticaret Bankası, Ermeni Bankası, Osmanlı Umumi Nafia Bankası, Sınai Kredi Bankası, İstanbul Kontuvarı, Osmanlı Ticaret Kumpanyası, Kredi ve Komisyon Bankası, Avusturya-Şark Bankası, Türkiye Millî Bankası gibi küçük bankalar vardı. Her ne kadar bankalar Osmanlı Devleti'nde altyapı gibi yatırımlarda bulunmuşlarsa da, hazine ile malî ilişkilerde bulunan bankalar büyük kazançlar elde ettiler.<sup>51</sup>

1873 yılında dünya borsalarında meydana gelen krizden ve sonrasındaki gelişmelerden olumsuz etkilenen bu küçük bankaların bir çoğu kapanmak zorunda kaldı. 1873 yılında Viyana borsasında ortaya çıkan kriz kısa sürede tüm Avrupa borsalarını etkisi altına aldı. Ortaya çıkan bu kriz neticesinde Avrupa'dan gelen sermaye ve borçlanmalar durdu.<sup>52</sup> Bütçe açıklarını Avrupa malî piyasasında aldığı borçlarla kapatan Osmanlı hükümeti, günü gelen borç ödemelerinin de etkisiyle güç durumda kaldı. 1872-1873 malî yılı bütçesi 20.000.000 liraya yaklaşan gelirine karşı Osmanlı hükümetinin vadesi gelen borcu 9.000.000 liraya yaklaştı. Osmanlı hükümetinin 1875 yılında ödemek zorunda olduğu borç miktarı 25.000.000 liralık

---

<sup>51</sup> Şakir Özmen, "Türkiye'de Bankacılığın Tarihçesi Milli Bankacılığımızın Tekâmül Seyri ve İnkişafı", **Banka**, Aralık, 1959, S. 39-40, s. 11.

<sup>52</sup> Pamuk, "Osmanlı Ekonomisinin Dünya Kapitalizmine Açılışı", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, s. 721.

gelirine karşı 13.000.000 liraydı. Avrupa malî piyasalarında borç bulamayan Osmanlı hükümeti 6 Ekim 1875'te bütçe açığının 5.000.000 lirayı aştığını, borç bulamadığı için vadesi dolan borçlarının ancak yarısı olan 7.000.000 Osmanlı lirasını ödeyeceğini duyurarak resmen kısmi bir moratoryum ilan etti.<sup>53</sup>

Bu arada Avrupa malî piyasalarında borç alamayan Osmanlı hükümeti Osmanlı Bankası ile 1874'te 40.000.000 sterlinlik bir istikraz için sözleşme imzaladı. Bu istikrazın başarılı olması üzerine Osmanlı hükümeti padişahın onayıyla bankaya 17 Şubat 1875 tarihinde bazı imtiyazlar verdi.<sup>54</sup> 1875 yılında imzalanan imtiyaz mukavelesine göre bankanın imtiyaz süresi 20 yıla çıkarıldı. Yapılacak borçlanmalarda Osmanlı Bankası'na rüşhan hakkı verildi. Banka müdürü veya idare meclisi üyelerinden birisini banka temsilcisi olarak devlet bütçesi komisyonuna katılacaktı. Böylece banka hem Osmanlı Devleti'nin bütçelerinde söz hakkına sahip olacak hem de bu bütçelerin belirlenmesinde etkin bir konumda olacaktı. Ayrıca banka Osmanlı Devleti'nin tüm gelirlerini şubeleri vasıtasıyla tahsil edecekti. Osmanlı Devleti'nin bütün ödemeleri de banka vasıtası ile olacaktı. Bu ayrıcalığı ile banka devlet hazinedarlığına getiriliyordu. Bu yeni ayrıcalıklar karşısında bankanın devlete açacağı %8 faizli cari hesap 2.700.000 sterline yükseltildi.<sup>55</sup> Osmanlı Bankası'na bu ayrıcalıklar verildiği yıl Fransa'nın önemli bankalarından Credit Lyonnais İstanbul'da bir şube açtı. Bu şubeyi daha sonra İzmir, Yafa ve Kudüs'te açılan yeni şubeler takip edecekti.

Avrupa malî piyasasında şok etkisi yaratan kısmi moratoryuma duyulan öfke artarken Osmanlı Devleti ile Rusya arasında çıkan savaş meseleye bulunacak çözümü erteledi. Savaşın Osmanlı Devleti'nin yenilmesiyle 1878'de bitmesi ve savaş sonunda Rusya'ya ödenecek tazminat Osmanlı malî yapısını zorlamaya devam etti. Bu arada borçlar sorunu çözmek için Osmanlı Bankası'nın önderlik ettiği Rüşum-ı Sitte İdaresi (Altı Dolaylı Vergi) kuruldu. Avrupa'daki küçük tahvil sahiplerinin

---

<sup>53</sup> Seyfettin Gürsel, "Osmanlı Dış Borçları", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, s. 682.

<sup>54</sup> E., Eldem, *a.g.e.*, s. 127.

<sup>55</sup> Ulutan, *a.g.e.*, s. 146.

çıkarlarını kapsamayan bu proje Avrupa piyasalarında tepkiler aldı.<sup>56</sup> Bunun üzerine tarafların müzakeresi sonucu 20 Aralık 1881 yılında Muharrem Kararnamesi yayınlandı. Bu kararnameye göre Osmanlı Devleti'nin borçları indirilerek yeniden yapılandırıldı. Bu kararname ile devletin borç taksitlerinin takipçisi olarak Düyun-ı Umumiye kuruldu. Düyun-ı Umumiye alacaklıların temsilcilerinden oluşan bir meclis tarafından yönetilecekti. Bu meclis üyeleri arasında İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, İtalya gibi ülkelerin temsilcileri ile Osmanlı Bankası ve Osmanlı Devleti vardı.

Düyun-ı Umumiye'nin görevi Osmanlı Devleti'nin borçlarına karşı gösterilen vergileri toplamak ve alacaklılara dağıtmaktı. Bu kapsamda tuz ve tütün tekelleri, pul, müskirat, balık resimleri, bazı illerin ipek öşürleri ve daha başka vergiler Düyun-ı Umumiye'ye bırakıldı.<sup>57</sup> Düyun-ı Umumiye'ye bu vergileri 13 Ocak 1882 tarihinden başlayarak toplayacak ve devlet borçlarını ödemede kullanacaktı.<sup>58</sup>

Düyun-ı Umumiye'nin ülkedeki varlığını kendileri için garanti olarak gören Avrupa sermayesi Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetlerini arttıracaktı. Avrupa sermayesi bu defa tek şubeli küçük bankalar yerine, büyük banka şubeleri ile varlıklarını gösterecekti. Kurulacak banka şubeleri İstanbul ile sınırlı kalmayacak, büyük güçlerin çıkar bölgesi olarak belirledikleri alanlarda yoğunlaşacaktı.<sup>59</sup> Osmanlı Devleti'nde yatırımları bulunan İngiliz, Fransız gibi sermaye gruplarının yanına 1880'den sonra Alman sermaye grubu da katılacaktı. Alman sermayesi daha çok demiryolları ve bankacılık alanında Fransız sermayesi ile yarışacaktı. Bu anlamda Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini arttırmak isteyen Alman sermayesi 1880'lerden sonra uluslararası piyasalarda satışa çıkarılan Osmanlı borç tahvillerini

---

<sup>56</sup>E., Eldem, **a.g.e.**, s. 155.

<sup>57</sup> Doğan Avcıoğlu, **Türkiyenin Düzeni(Dün-Bugün-Yarın)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1968, s. 62.

<sup>58</sup> Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye Bizanistan 1971'e**, çeviren, Babür Kuzucu, İstanbul, Gözlem Yay., 1980, s. 482.

<sup>59</sup> Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 67.

başarıyla toplayacaktı.<sup>60</sup> Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nde Deutsche Bank önderliğinde Alman sermaye grupları Fransız sermayesi ile rekabete girecekti.<sup>61</sup>

Diğer taraftan 1880'lerden sonra Osmanlı sınırları içinde yapılacak demiryolları, Alman sermayesinin ilgisini çekti. Anadolu'nun ve Mezopotamya'nın zenginliğini Almanya'ya bağlayacak demir yolları Alman sermayesinin demir yollarına olan ilgisinin artmasında etkili oldu. Harekete geçen Deutsche Bank öncülüğündeki Alman sermayesi yapım imtiyazını aldığı İzmir-Ankara hattının inşasına 1879 yılında başladı. Osmanlı Devleti'nde elde edilen bu imtiyazın Alman siyasal yayılmasına uygun olması için Avrupa bağlantısının kurulması gerekiyordu.<sup>62</sup>

Bu bağlantının sağlanması için 1878 yılında Baron Hirsch'in kurduğu Şark Demiryolları Şirketi'nin Deutsche Bank tarafından kontrol edilmesi gerekiyordu. Baron Hirsch'in kurduğu Şark Demiryolları Şirketi Rumeli'yi demir yolları ile Alman sanayi bölgesine bağlayınca Almanya ile Osmanlı arasındaki ticaret yeni bir boyut kazandı.<sup>63</sup> Demiryolu ile artan ticari ilişkiler ve sağlanan kârlar Alman sermayesinin dikkatini çekmekte gecikmedi. Anadolu'da demiryolu yapım ayrıcalığını alan Deutsche Bank demiryolu hattının Almanya bağlantısını sağlayacak Şark Demiryolları Şirketi'ni kontrol altına almak için harekete geçti. Bu amaçla Alman sermayesi 35.000.000 İsviçre frangı sermayeli Şark Şimendiferleri Bankası'nı kurdu. Bankanın sermayedarları arasında Deutsche Bank, Wiener Bankverein, Credit Suisse ve Banque Commerciale de Bale vardı.

Osmanlı Devleti'nde bankacılık alanında yaşanan önemli bir gelişmede 1888 yılında Ziraat Bankası'nın kurulmasıdır. Memleket Sandıkları'nın ülke geneline yaygınlaştırılması zamanla bazı problemlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Sandıkların açtıkları kredileri sonra geri alamamaları, hazine ihtiyacı için kullanılan bedellerin sandığa yeniden yatırılmaması, Sandık Emin'lerinin görevlerini kötüye

---

<sup>60</sup> İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, İstanbul, Kaynak Yay., 1983, s. 49.

<sup>61</sup> Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, s. 240.

<sup>62</sup> Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 75.

<sup>63</sup> H., Kazgan, **Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Bankacılık Tarihi**, s. 183.

kullanmaları, sandık sermayelerinin suiistimallerle nüfuslu kişilerin şahsına geçirilmesi gibi nedenlerle Memleket Sandıkları problemler yaşamaktaydı.

Sandıklarda yaşanan problemleri çözmek için 1883'te bir nizamname yayınlanmışsa da çok fazla etkili olmadı. Bu arada bu nizamname ile sandıkların sermaye problemini çözmek için aşar vergisine onda bir zam yapılarak, zam farkı Memleket Sandıkları'na aktarıldı. Aşar vergisine yapılan zamma menafi denildiği için bu sandıklar bu tarihten sonra Menafi Sandıkları olarak adlandırıldı.

Yapılan düzenlemelerin Menafi Sandıkları'nın problemlerine çözüm olmaması üzerine bu sandıklar kaldırılarak yerine 15 Ağustos 1888'de Ziraat Bankası kuruldu. Ticaret ve Nafia Nezaret'inin belirleyeceği müdürün padişahın onaylamasıyla görevlendirilmesi bankanın resmi bir devlet kuruluşu olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.<sup>64</sup>

Sermayesi 10.000.000 lira olan Ziraat Bankası'nın bu sermayesi, sayıları 250'yi bulan Menafi Sandıkları'nın alacakları, 1886 yılına kadar bu sandıklardan mevcut olan nakit para, 1887 yılından itibaren alınmaya başlanan aşar vergisinden alınacak %10 pay ve banka yıllık kârının üçte birinden oluşacaktı.<sup>65</sup> Banka gayrimenkul karşılığı veya kefaletle çiftçilere kredi açabilecek, mevduat kabul edebilecek ve ziraata ilişkin sarraflık işlerini görebileceği gibi aracı da olabilecekti.<sup>66</sup> Banka bu faaliyetleri ile ülkede tarımsal üretimin artması gibi bir işlevi yerine getirerek, hazine işlerinde yüksek kazançlar sağlayan bankalardan ayrılacaktı.

1888 yılında Ziraat Bankası'nın dışında Osmanlı Devleti'nde kurulan bir diğer bankada Selanik Bankası'dır. Banka Avrupa sermayesi ve Selanikli Museviler tarafından İstanbul'da kuruldu. Bankanın kurucuları arasında Fransız Comptoir National d'Escompte ile Avusturya Bankası ve Selanikli Musevi sermayedarlardan Alatini kardeşler ve Isak Fernandez vardı.

---

<sup>64</sup> Arslan Yüzgün, "Ziraat Bankası", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, s. 772.

<sup>65</sup> Tahran, **a.g.e.**, s. 74.

<sup>66</sup> Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 73.

Bankanın sermayesi 500 frank değerinde 4.000 hisseden ibaret 2 milyon franktı. Banka İstanbul dışında Selanik, Manastır, Kavala, Üsküp, Edirne, İzmir, Beyrut, Drama, Dedeğaç, Samsun, Sofya, Gümölcine gibi kentlerde şubeler açacaktı. Banka ticari işlemlerin yanında, mültezimlikte yapacaktı.<sup>67</sup>

1891 yılında Osmanlı Devleti sınırları içinde yerli Rum'lar tarafından bir banka kuruldu. Kurucuları Midilli'li bir Rum tüccar ve İstanbul'lu bir Rum banker olan Midilli Bankası (Bank of Mytilene) 264.000 lira sermayeye sahipti. Midilli Bankası her türlü bankacılık işlemi yapmak, her çeşit sanayi, ticaret ve bayındırlık işlerinde bulunmak için kuruldu. Bankanın kuruluşu sırada kurucularının elinde bulunan bazı gemiler ve Zonguldak'ta bazı kömür ocakları bankaya devredildi. Maden işletmelerinden zarar eden banka 1903 yılında kapandı.<sup>68</sup>

1899 yılında Alman sermayesinin Bağdat Demiryolu imtiyazını alması üzerine aynı yıl Berlin'de Alman Filistin Bankası (Deutsche Palestina Bank) kuruldu. 20.000.000 mark sermaye ile kurulan banka Almanların Osmanlı Devleti'nde etki alanı olarak seçtikleri yerler ile Almanların kurdukları okullar, tarım kolonileri ve dini kurumların bulunduğu yerlerde faaliyette bulundu. Ayrıca banka Beyrut, Şam, Trablus gibi yerlerde şubeler açtı.

1900 yılında kurulan diğer bir banka ise British Oriental Bank'tır. Londa'da açılan bu bankanın kurucusu Solari adlı İzmirli bir tüccardı. Banka kurulduktan sonra İzmir'de bir şube açtı.

Alman sermayesi tarafından Alman Filistin Bankası'nın Suriye ve çevresindeki çalışmalarından rahatsız olan ve bu bölgedeki çıkarlarını savunmak isteyen İngiliz sermayesi 1902 yılında Londra'da İngiliz-Filistin Bankası'nı (Anglo-Palestine Campany) kurdu. 100.000 sterlinlik bir sermaye ile kurulan bu banka Beyrut, Hayfa, Kudüs gibi yerlerde şubeler açtı.

---

<sup>67</sup>H., Kazgan, **Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Bankacılık Tarihi**, s. 176.

<sup>68</sup> Özmen, **a.g.m.**, s. 12.



1904 yılında Osmanlı sınırları içinde şube açan sermaye grubuna Yunan sermayesi de katıldı. Ülkedeki ilk şubelerini İstanbul'da açan Atina Bankası (Banque d'Athènes) daha sonra Trabzon, Samsun, İzmir ve Mersin'de şubeler açtı. Yine 1904 yılında İstanbul'da şube açan başka bir Yunan bankası ise Şark Bankası'ydı. Bu dönemde şube açan bankalar arasına Avusturya sermayeli Wiener Bankverein' da 1905 yılında İstanbul'da açtığı şube ile katıldı. Bu bankayı 1907 yılında merkezi Venedik'te olan Şark Ticaret Şirketi (Societe Commerciale d'Oriente) İstanbul'da bir şube açarak izledi.<sup>69</sup>

Bu dönemde kurulan diğer bir banka ise Deutsche Orient Bank'tı. Alman sermayesinin Osmanlı Devleti'ndeki düzenleyicisi ve yürütücüsü olacak bu banka Dresden Bank ve Bavyera Bank'ın işbirliğiyle 1906 yılında İstanbul'da kuruldu.<sup>70</sup> Bütün faaliyetlerini Osmanlı sınırları içinde yürüten bu bankanın sermayesi 32.000.000 marktı. Banka kurulduktan kısa bir süre sonra İstanbul dışında Edirne, Bursa, Adana gibi şehirlerde şubeler açtı.

Tanzimat sürecinden önce Osmanlı Devleti'nde bir tür bankacılık faaliyetiyle meşgul olan sarraflar, ülkede modern anlamda bankalar kurulduktan sonra bir süre daha faaliyetlerine devam ettiler. 1860'lardan sonra kendi bankalarını kurmaya başlayan Galata bankerleri hem kendi aralarında birleşerek, hem de yabancı sermaye ile işbirliğine giderek bankalar kurdular. 1880'li yıllara kadar hazine etrafında spekülatif kazançlara yönelen bankalar bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nde altyapı gibi yatırımlara yöneldi. Bu dönemde İstanbul dışında da banka şubeleri açılmaya başlandı. Açılan bu banka şubeleri arkalarındaki sermaye grubunun bağlı olduğu devletlerin Osmanlı Devleti'ndeki çıkar bölgelerine göre şekillendi. 1880'lerden sonra Alman sermayesinin Osmanlıya gösterdiği ilgi, Alman millî çıkarlarıyla uyumlu olarak arttı. Bu dönemde izlenen önemli bir gelişmede Osmanlı Bankası'na verilen geniş imtiyazlar ve bankanın giderek Osmanlı malî piyasasında kazandığı güçtür. Bu dönemde Osmanlı Devleti açısından olumlu ve

---

<sup>69</sup> Ulutan, a.g.e., s. 12.

<sup>70</sup> H., Kazgan, **Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Bankacılık Tarihi**, s. 185.

ileriye dönük olarak yaşanan en büyük gelişme ise ilk millî banka olan Ziraat Bankası'nın kurulmasıdır.

## **2. II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Devleti'nde Bankacılık**

1900'lü yılların başına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde açılan bankaların sayısı artarken, Düyun-ı Umumiye ve devlet bankası ayrıcalığına sahip Osmanlı Bankası da faaliyetlerini sürdürmekteydi. Özellikle Düyun-ı Umumiye'nin kurulmasından sonra kendisini güvende hisseden yabancı sermaye ülkede yatırımlarını arttırdı. Önceleri Osmanlı sınırları içinde faaliyette bulunan Fransız ve İngiliz sermayesinin yanına sonraları Alman ve Avusturya sermayesi de katılacak ve yüzyılın başına doğru Osmanlı Devleti farklı sermayelerin rekabetine sahne alacaktı. Bu arada girdiği ticari ilişkiler sayesinde belli bir sermaye birikimine ulaşan Türk sermayedarlar da bir araya gelip millî bankalar kuracaktı. İktidardaki İttihat ve Terakki'nin millî bankacılığı desteklemesi bu dönemde kurulan millî banka sayısını artıracaktı.

Osmanlı Devleti'nde 1900'lü yılların başına kadar Avrupa sermayesiyle kurulan ekonomik ilişkiler çok fazla değişikliğe uğramadan devam ederken yüzyılın başında ülkenin siyasal hayatında önemli değişiklikler meydana geldi. İttihat ve Terakki öncülüğünde 24 Temmuz 1908 Kânûn-ı Esâsi'nin ilan edilmesiyle II. Meşrutiyet Dönemi başladı. Bu tarihten 1918 yılına kadar Osmanlı Devleti'nde İttihat ve Terakki Partisi etkili oldu.

Yaklaşık on yıl ülkede etkili olan İttihat ve Terakki'nin iktidarı iki dönemde oluştu. Birinci dönem 1908-1913 yılları arası İttihat ve Terakki'nin siyasi iktidarı geri planda kalarak denetlediği ve kabinelere bakanlıklar soktuğu yıllardı. İkinci dönem 1913-1918 yılları arası Sait Halim Paşa ve Talat Paşa kabineleriyle İttihat ve Terakki'nin bilfiil iktidarda olduğu yıllardı.<sup>71</sup> İttihat ve Terakki'nin on yıllık

---

<sup>71</sup> Toprak, **İttihat Terakki ve Devletçilik**, s. 1.

iktidarının Trablusgarp Savaşı (1911-1912), I. ve II. Balkan Savaşları (1912-1913) ve I. Dünya Savaşı (1914-1918) olmak üzere sekiz yılı savaşlarla geçti.

İttihat ve Terakki'nin on yıllık iktidarı başlarken devraldığı ekonomik yapı yarı sömürgeleşmiş bir ekonomi özelliğine sahipti.<sup>72</sup> Osmanlı Devleti yüzyılın başında dışarıya hammadde satıp, sanayi ürünleri ithal etmekteydi. 19.yüzyıldan sonra Avrupa'yla gelişen ilişkiler sonucunda Avrupa'nın ucuz sanayi ürünleri karşısında rekabet edemeyen Osmanlı üreticileri faaliyetlerine son vermek zorunda kaldı. Bu da üretim dengelerini Osmanlı Devleti'nin aleyhine geliştirdi. Ayrıca devlet gelirlerinin bir kısmını kontrol eden Düyun-ı Umumiye'nin Osmanlı maliyesi üzerindeki etkisi, kapitülasyonlar ve imtiyazlarla ülkedeki yatırımlarını arttıran yabancı sermaye gruplarının varlığı İttihat ve Terakki'nin devraldığı bu yarı sömürge ekonomisinin önemli öğeleriydi.

En ufak yatırımı bile yabancı onayı ve dış borçlanma ile gerçekleştirebilen Osmanlı Devleti'nde iktidara gelen İttihat ve Terakki ekonomide siyasal alandaki serbestliğe sahip değildi.<sup>73</sup> İttihat ve Terakki siyasal alanda sağladığı serbestliği ekonomide de sağlamak için çabalayacak fakat karşısında yarı sömürge ekonomisinin ilişkilerini bulacaktı. Her ne kadar iktidarının ilk döneminde (1908-1913) İttihat ve Terakki bu değişimi başlatamayacaksa da iktidarının ikinci döneminde bu yönde önemli adımlar atacaktı.

İttihat ve Terakki iktidarının ilk döneminde liberal bir ekonomi politikası ön plana çıkarken, ikinci döneminde korumacı millî iktisat politikası ağırlık kazandı. İttihat ve Terakki'nin ekonomi politikaları iktidar dönemlerine göre farklılıklar gösterdiği için bu ekonomi politikaları ayrı ayrı alt bölümlerde incelenecektir. Bu ekonomi politikalarının Osmanlı Devleti'ne etkileri ve sonuçları ile bu dönemde Osmanlı Devleti'nde kurulan bankalar da bu bölümde incelenecektir.

---

<sup>72</sup> Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, İstanbul, Gerçek Yay., 1988, s. 11.

<sup>73</sup> Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler (İttihat ve Terakki)**, Cilt: 3, İstanbul, İletişim Yay., 2000, s. 401.

## 2.1. II. Meşrutiyet Liberalizmi

İttihat ve Terakki iktidarının birinci döneminde II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan özgürlükçü ortamda ekonomide liberal beklentiler ön plana çıktı. Gerçi kapitülasyonlar, Düyun-ı Umumiye'nin varlığı, imtiyazlı yabancı sermaye yatırımları ve ülkedeki sermaye yetersizliği bu dönemde korumacı bir ekonomi politikası izlenmesine olanak vermedi. Bu dönemde ülkede liberalizmin ekonomideki yansımaları teşebbüsü şahsî, serbest ticaret, serbest rekabet olarak kendisini gösterdi. Devletin ekonomiye müdahalesini minimuma indiren bu görüş İttihat ve Terakki iktidarının ilk döneminde izlenen ekonomi politikaları üzerinde etkili oldu.

Bu dönemde İttihat ve Terakki'yi destekleyen tüccarlarda liberal yani serbesti yanlısı ekonomi politikalarını destekledi. Tüccarın örgütlendiği Dersaadet Ticaret Odası ve Ziraat ve Sanayi Odası'nda koruyucu gümrük tarifelerinin fiyatları yükselterek hayat pahalılığına neden olduğu düşüncesi hakimdi.<sup>74</sup> Onlara göre koruyucu bir dış ticaret politikası yerine serbest ticaret politikasının takip edilmesi Osmanlı Devleti'nin çıkarına olacaktı.

İttihat ve Terakki'yi destekleyen tüccarlar gibi bu dönemde liberal iktisat politikalarını destekleyen önemli bir isimde Mehmed Cavid Bey oldu. Mehmed Cavid Bey liberal iktisat politikasının hem bilim adamı olarak hem de İttihat ve Terakki hükümetlerinde karar sahibi Maliye Nazırı olarak önde gelen savunucusu oldu.<sup>75</sup> Kurucuları arasında Cavid Bey'inde bulunduğu Ulûm-ı İktisâdiye ve İctimaiye Mecmû'ası II. Meşrutiyet döneminde liberal iktisat politikasının kuramsal yayın organı oldu.<sup>76</sup>

Cavid Bey'e göre serbest ticaret ve yabancı sermaye ülkenin kalkınması için şarttı.<sup>77</sup> Cavid Bey "usûl-i himaye amelenin en büyük düşmanıdır" diyerek

---

<sup>74</sup> Toprak, "İkinci Meşrutiyet Döneminde İktisadi Düşünce", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, s. 636.

<sup>75</sup> Tevfik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**, İstanbul, İmge Kitabevi, 2003, s. 34.

<sup>76</sup> Toprak, **Millî İktisat-Millî Burjuva**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1995, s. 11.

<sup>77</sup> Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, İmge Kitabevi, 1998, s. 418.

gümrüklerle korunan sanayinin ülkeyi yoksullaştıracağını, bu sanayinin cılız, çarpık rekabetten yoksun olacağını ve böyle bir sanayini ülkeye yük olacağını belirtti. Cavid Bey'e göre koruyucu duvarlar ardında göz boyamak için birkaç fabrika kurulacak ve iki üç zengin yaratılarak geriye kalan vatandaşlar yoksullaşacaktı. Osmanlı'nın tarımını ve tarım ticaretini geliştirerek gelişmiş devletlerin arasına katılabileceğini savunan Cavid Bey'e göre sanayi bu gelişim sürecinde kendiliğinden gelişecekti. İşbölümünü büyük bir ilerleme olarak belirten Cavid Bey uluslararası işbölümünde Osmanlı'nın payına tarımın düştüğünü ileri sürerek sanayi yerine tarıma sermayenin akıtılması gerektiğini savundu.<sup>78</sup>

Cavid Bey Mekteb-i İdadiye'de ders kitabı olarak okutulan İktisat ilmi (İlm-i İktisat) adlı kitabında fabrikaları yolları, köprüleri sermayenin ürünü olarak görerek ve en basit sanayinin bile sermayeye muhtaç olduğunu belirtiyordu.<sup>79</sup> Sermaye ile toprak işlenir, fabrikalar kurulur, yeni ticarethaneler açılırdı. Cavid Bey'e göre Osmanlı toplumu da ancak sermaye ile kurtulabilirdi. Cavid Bey'e göre hükümet iktisat politikasında serveti gözetlemeli ve birikime ortam hazırlamalıydı. Cavid Bey sayıları az olan servet sahiplerinden yüksek vergiler alınması yerine geniş bir tabana yayılmış makul miktarlarda vergilerin toplanmasını da savundu.<sup>80</sup>

Cavid Bey'in bu liberal düşüncelerine karşı İstanbul Mebusu Kirkor Zohrap Efendi serbest ticaret politikasının ülke çıkarlarıyla bağdaşmayacağını ve bunun yerine ılımlı bir himaye usulünün benimsenmesini ileri sürdü. Zahrop Efendi en ileri devletlerinde ileride ılımlı himaye usulünü kabul etmek zorunda olduğunu belirterek, ılımlı himayecilikle cılız Osmanlı zanaatı ve ülkenin tek zenginlik kaynağı olan tarım ürünlerinin korunabileceğini savundu.<sup>81</sup> Zahrop Efendi'ye göre korumacı bir dış ticaret politikası izlenmezse, ülkenin sınırlı servet kaynakları yok olacak ve yabancı sermayenin tahakkümü doğacaktı.

---

<sup>78</sup> Toprak, "İktisat Tarihi", **Türkiye Tarihi 3: Osmanlı Devleti, 1600-1903**, ed. Sina Akşin, İstanbul, Cem Yayınevi, 1993, s. 215.

<sup>79</sup> Mehmet Cavid Bey, **İktisat İlmi**, yay. haz., H. Kürşat Kopuzlu, İstanbul, Liberte Yay., 2001, s. 22.

<sup>80</sup> Toprak, **Millî İktisat- Millî Burjuvazi**, s. 11.

<sup>81</sup> Toprak, "İkinci Meşrutiyet Döneminde İktisadi Düşünce", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, s. 636.

Nitekim II. Meşrutiyet liberalizmi Osmanlı ticaretini ellerinde tutan gayrimüslim ve yabancıların etkinliğini arttırdı.<sup>82</sup> 1900-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde kurulan veya esas faaliyet alanı Osmanlı toprakları olan yabancı anonim şirket sayısı 18 iken bu sayı liberal iktisat politikalarının izlendiği 1909-1914 yılları arasında 128'e çıktı.<sup>83</sup> Serbest rekabet koşullarında olumsuz etkilenen Müslüman zanaatkarlar yoksullaşarak işlerinden oldu. Bu arada 26 Şubat 1910 tarihli Esnaf Cemiyetleri Talimatnamesi'yle esnaf loncalarının kapatılması Müslüman zanaatkarın yok olma sürecini hızlandırdı. Loncalar yerine kurulan Esnaf Cemiyetleri Müslüman Türk tüccarının yetişmesini destekleyecekti.

Bu arada ülkede yaşanan siyasal gelişmeler Türk milliyetçiliğinin gelişmesini tetikledi. 5 Ekim 1908'de Avusturya Macaristan İmparatorluğu tarafından Bosna ve Hersek ilhak edildi. Birkaç gün sonra Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. Daha sonra Girit'in Yunanistan ile birleşmesi İttihat ve Terakki'nin Osmanlı Devleti'ni canlandırma umutlarını suya düşürdü. Bosna ve Hersek'in işgalinden 72 saat sonra İstanbul'da Avusturya Macaristan İmparatorluğu'na karşı boykot başladı. Bu boykot Şubat 1909'a kadar sürdü.<sup>84</sup> Trablusgarp Savaşı ve sonrasında yaşanan Balkan Savaşlarında yenilginin getirdiği felaketler, toprak kaybının yanında Anadolu-Trakya topraklarına akan milyonlarca Müslüman göçmenin yarattığı ekonomik bunalım sonucu milletlerin birliği ilkesi iflas etti. Bundan sonra İttihat ve Terakki iktidarı ülkedeki Türk unsuruna sahip çıkacak, Müslüman-Türkleri gözetem politikaları takip edecekti.

Toplumsal anlamda kozmopolit ticaret burjuvası tarafından desteklenen İttihat ve Terakki Selanik'te bulunan merkezini İstanbul'a taşıyacaktı. İstanbul'da güçlü olan Müslüman esnaf arasında örgütlenmeye çalışacak İttihat ve Terakki'nin yardımına loncalar yerine kurulan ve sayıları Birinci Dünya Savaşı öncesi 51'i bulan Esnaf Cemiyetleri yetişecekti. İttihat ve Terakki bundan sonra yabancıların ve

---

<sup>82</sup> Toprak, **Millî İktisat- Millî Burjuvazi**, s. 3.

<sup>83</sup> Toprak, **Türkiye'de Millî İktisat 1908-1918**, Ankara, Yurt Yay., 1982, s. 60.

<sup>84</sup> Donald Quartaert, **Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direnişi (1881-1908)**, Ankara, Yurt Yayınevi, 1987, s. 103.

gayrimüslimlerin daha çok yararlandığı liberal iktisadi politikaları bırakarak, Müslüman Türk unsurunun faydasına olan iktisadi politikalar takip edecekti.

## **2.2. II. Meşrutiyet Döneminde Millî İktisat ve Osmanlı Ekonomisinde Yapılan Düzenlemeler**

İttihat ve Terakki iktidarının birinci döneminde liberal iktisadi politikalar Osmanlıların aleyhine sonuç verdiği gibi ekonomide arzu edilen değişimi gerçekleştirmedi. Osmanlı Devleti'nde yabancıların ve gayrimüslimlerin lehine sonuçlar veren, diğer taraftan serbest rekabet ortamında Müslüman esnafın piyasadan çekilip yok olmasına neden olan liberal politikalar giderek gözden düştü. İttihat ve Terakki iktidarının ikinci döneminde ekonomide liberal iktisat politikaları yerine himayeci iktisadî politikaları öne plana çıkaran millî iktisat politikaları egemen oldu.

Klasik İktisatçıların serbest müdahale tezine karşı Alman Friedrich List (1789-1846) millî iktisat tezini geliştirdi. List'e göre her toplumun gelişmişlik düzeyi aynı değildi. Henüz gelişmemiş ülkeler doğal olarak tarımda ve sanayide gelişmek isteyecekti. Tarımda ve sanayide gelişmiş ülkelerde uygulanan iktisadî doktrin henüz gelişmemiş toplumlarda uygulanmazdı. Sanayide henüz gelişmemiş toplumlar koruyucu gümrük duvarları ardında korunmazsa gelişmiş sanayi ülkelerinin rekabetine dayanamazdı.<sup>85</sup> Tarımsal üretime dayalı bir ekonomi, sanayileşmiş bir ekonomi karşısında duramazdı.

List'in millî iktisat görüşü II. Meşrutiyet döneminde bazı Osmanlı aydınları tarafından benimsendi. İttihat ve Terakki tarafından desteklenen İktisadiyat Mecmû'ası, Türk Yurdu gibi dergilerde millî iktisat yanlısı makaleler yayımlandı. İktisadiyat Mecmû'ası'nda Tekin Alp millî iktisat konusunda düşüncelerini açıklarken diğer toplumlar gibi Türklerin de kendine has millî bir iktisatları

---

<sup>85</sup> Abdüllatif Şener, "Tanzimat ve Meşrutiyet'te İktisadî ve Malî Politikalar", **Yeni Türkiye (Ekonomi ve Toplum)**, S. 32, yıl. 6, Mart Nisan 2000, Ankara, s. 286-287.

olduğunu fakat bu iktisatlarının bilimsel olarak tayin edilmediğini belirterek Türklerin iktisadî olarak yükselmeleri için ne gibi tedbirlerin alınması gerektiğini bilmediklerini yazacaktı. Aynı yazısında Tekin Alp'e göre Osmanlı Devleti Almanya'yı kendisine örnek alarak sanayide ilerleyebilirdi.<sup>86</sup>

Millî iktisat görüşünü kaleme alan Ziya Gökalp'e göre ise millî iktisadın en önemli hedefi büyük bir sanayi kurmaktır.<sup>87</sup> Millî iktisadın korumacı gümrük politikasıyla uyumlu bir hedef belirleyen Ziya Gökalp başka bir yazısında millî iktisadın iki evresi olduğunu belirtecekti. Birinci evrede millî üretim millî tüketimi karşılayacak ve toplum iktisadî olarak kendi kendine yetecekti. İkinci evrede tüm vatandaşlar servetten adilane bir şekilde pay alacaktı.<sup>88</sup> Ziya Gökalp'in bu tarifıyla millî iktisatta toplum hem kendi kendine yetecek üretimde bulunacak hem de üretimden oluşan serveti eşit olarak paylaşabilecekti.

Dönemin aydınları tarafından da benimsenen millî iktisat görüşü, yerli sanayici ve tüccar yetiştirme amacı güden İttihat ve Terakki tarafından iktidarının ikinci döneminde kolayca kabul edildi. Fakat Avrupa sermayesi ile kurulan ilişkiler hemen millî iktisat politikalarına uygun adımlar atılmasını engelledi. Kapitülasyonlar, imtiyazlı yabancı şirketler, Düyun-ı Umumiye'nin varlığı gibi etkenler bir süre daha İttihat ve Terakki'nin hareket alanını kısıtlayacaktı. İttihat ve Terakki Birinci Dünya Savaşının oluşturduğu ortamda millî iktisat politikasına uygun adımlar atabilme fırsatını bulacaktı.

Bu arada Balkan Savaşı İttihat ve Terakki'ye milletlerin birliği ilkesinin artık işlemediğini gösterdi. İttihat ve Terakki dışarıya karşı bütün milletlerin temsilcisi olduğunu söylese de içerde Türk milletine sahip çıktı.<sup>89</sup> Bundan sonra İttihat ve Terakki toplumsal anlamda dayanabileceği bir sınıf yaratacak politikalara ağırlık vermeye başladı. Birinci Dünya Savaşı sırasında devletin ekonomiyi

---

<sup>86</sup> Tekin Alp, "Millî İktisada Doğru", **İktisadiyat Mecmû'ası**, yıl. 1, S. 1, 8 Şubat 1331, s. 1-2.

<sup>87</sup> Çavdar, **İttihat ve Terakki**, İstanbul, İletişim Yay., 1991, s. 99.

<sup>88</sup> **Ziya Gökalp Makaleleri VIII**, haz. Ferit Ragıp Tuncer, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1981, s. 80-81.

<sup>89</sup> Toprak, **Millî İktisat- Millî Burjuvazi**, s. 4.



müdahalesi gerekliliği İttihat ve Terakki'nin Türk sanayici ve tüccar oluşturmaya gerekli zemini yarattı.

Balkan Savaşlarından hemen sonra İttihat ve Terakki 14 Aralık 1913'te Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkati'ni kabul ederek bu konuda somut bir adım attı. Bu yasa kapsamına hammaddelerin yada yarı mamul maddelerin asli hallerini değiştiren, en az beş beygir gücü ile işe işleyen, en az bin liralık araç ve gerece sahip, yılda 750 iş günü tutarında işçi çalıştıran fabrikalar yararlanabilecekti.<sup>90</sup> İmtiyazlı yabancı şirketlerin yararlanmadığı bu kanuna göre hükümet alımlarında yerli mallara öncelik verilecekti.<sup>91</sup> Kapitülasyonların varlığı, imtiyazlı şirketler, düşük gümrük oranları gibi etkenler bu kanunun etkinliğini sınırlandıracaktı.

İktidarının birinci evresinde bağımsız ekonomi politikaları takip edemeyen İttihat ve Terakki 1914 yılında patlak veren Birinci Dünya Savaşı yıllarında liberal politikaları bırakarak millî iktisat politikasına uygun adımlar attı. Daha Balkan Savaşının yaraları sarılmadan meydana gelen Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin ekonomisini felce uğrattı. Birinci Dünya Savaşı nedeniyle devletin dış bağlantıları büyük ölçüde kesildi. Savaş öncesi 45.000.000 Osmanlı lirası olan ithalatı 1915 yılında bu miktarın %3'ü bile olamadı.<sup>92</sup> Ülke kendi imkanlarıyla yetinmek zorunda kaldı.

Savaşla beraber ordunun seferber edilmesiyle İstanbul gibi kıyı kentlerinde iâşe sorunu başladı. Halkın beslenme sorununu çözmek için spekülâtif kazanç peşinde koşan tüccarı devre dışı bırakan İttihat ve Terakki İstanbul'un beslenmesi için alım satım işleri yapacak Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye teşkilatını Ekim 1914'de kurdu. Başkanlığını İttihat ve Terakki'nin İstanbul Murahhası Kemal Bey'in yaptığı Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye Anadolu'dan İstanbul'a getirttiği buğdayı değirmenlerde öğütürerek Ekmekçiler Cemiyeti aracılığı ile fırınlara dağıttı. Buğdayın yanında şeker gibi temel ihtiyaç maddelerinin alım satımını üstlenen bu teşkilat

---

<sup>90</sup> A. Gündüz Ökçün, **İktisat Tarihi Yazıları**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yay., 1997, s. 89.

<sup>91</sup> Ökçün, **a.g.e.**, s. 97

<sup>92</sup> Toprak, **Millî İktisat-Millî Burjuva**, s. 13.

faaliyetleri sonucu bir kazanç sağladı. Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye'nin bu kazancı ileride Kemal Bey'in öncülüğünde kurulacak şirketlerin sermayesini oluşturacaktı.

Kemal Bey'in öncülük ettiği ilk şirket olan Anadolu Millî Mahsulat Osmanlı Anonim Şirketi 23 Eylül 1915'de kuruldu. Tahıl, tiftik, koyun, yün, afyon gibi malların ticaretiyle uğraşacak şirketin sermayesi 200.000 Osmanlı liraydı. Şirket sermayesinin yarısı Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye'nin kârından diğer yarısı Konya, Ankara ve Bağdat demiryolu güzergahı üzerinde bulunan Anadolu tüccarından malına karşılık pay senedi verilerek sağlandı. Kemal Bey'in kuruluşuna öncülük ettiği ikinci şirket 1916 yılında kurulan Millî İthalât Kantariye Anonim Şirketi'ydı. Şirketin kuruluş amacı yurt içinde ve yurt dışında şeker, yağ, kahve, pirinç gibi bakkaliye eşyası alım satımını yapmaktı. 200.000 Osmanlı lirası olan şirket sermayesinin yarısı İstanbul bakkallarından diğer yarısı Heyet-i Mahsusa-i Ticariye tarafından karşılandı. Kemal Bey'in kuruluşuna öncülük ettiği üçüncü şirket ise Millî Ekmekçi Anonim Şirketi'dir. Buğday alıp öğütürerek un ve unlu mamuller üretecek şirketin sermayesi 100.000 Osmanlı lirasıydı. Sermayesinin yarısı yine Heyet-i Mahsusa-i Ticariye tarafından ve diğer yarısı fırıncı esnafı tarafından karşılandı.<sup>93</sup> İstanbul'da toptan ticareti kontrol altına alan bu şirketler vasıtasıyla dolaylıda olsa ticari faaliyette bulunan İttihat ve Terakki gayrimüslim esnafa karşı Müslüman Türk esnafını destekledi.

Diğer taraftan Heyet-i Mahsusa-i Ticariye'nin bu ticari faaliyetleri toplumda rahatsızlık yarattı. Şubat 1916'da iaşe işleri belediyelere bırakıldı. Fakat olağanüstü savaş koşullarında belediyeler kentlerin iaşe sorununu çözmede yetersiz kaldı. Büyük kentlerin giderek açlık sorunuyla karşı karşıya kalması üzerine İttihat ve Terakki merkez ve taşra iaşe heyetleri oluşturarak, ülkeyi çeşitli iaşe bölgelerine ayırdı. İaşe sorunun devam etmesi üzerine 1917 yılında Harbiye Nezareti'ne bağlı İaşe Umum Müdürlüğü kuruldu.

---

<sup>93</sup> Toprak, **Türkiye'de Millî İktisat**, s. 59, 61.

Birinci Dünya Savaşı İttihat ve Terakki'nin karşısına bir taraftan savaşın finansmanı ve iaşe gibi problemleri çıkarırken diğer taraftan da bağımsız iktisat politikaları takip edebilmesi için uygun bir ortam hazırladı. Ekonomide millî iktisat politikalarını ön planda tutan İttihat ve Terakki, bu politikalarla bağdaşmayan kapitülasyonlardan ve ayrıcalıklı yabancı şirketlerden kurtulmak için savaş şartlarında harekete geçti.

Kapitülasyonların ülkeye verdiği zararın farkında olan İttihat ve Terakki 1913'teki parti kongresinde kapitülasyonların kaldırılmasını parti programına aldı. Bu kongrede İttihat ve Terakki bağımsızlığı zorlaştıran, yabancılara tanınan malî ve iktisadî tüm ayrıcalıkları kaldırmayı en kutsal amaç saydı.<sup>94</sup> Bu kutsal amacı gerçekleştirmek için harekete geçen İttihat ve Terakki 1 Ekim 1914 tarihinden geçerli olmak üzere 9 Eylül 1914'te kapitülasyonları kaldırdı. Kapitülasyonların kaldırılması ile ülkedeki yabancıların malî, iktisadî, adlî ve idari tüm ayrıcalıklarına son verildi. Bundan sonra yabancılarla ilişkiler devletler hukukuna göre düzenlenecekti.<sup>95</sup>

Kapitülasyonların kaldırılmasıyla ülkedeki çıkarları zedelenen Fransa İngiltere gibi devletler sefaretleri aracılığı ile İttihat ve Terakki'yi protesto etti. İttihat ve Terakki'yi protesto edenler arasında çıkarları zedelenen savaştaki müttefikleri Almanya ve Avusturya' da vardı. Protestolar karşısında tutumunu değiştirmeyen İttihat ve Terakki savaş koşullarında fiili bir durum yaratarak bu kararında direndi.

Kapitülasyonların kaldırılmasına dışardan itirazlar gelmesine rağmen Osmanlı kamuoyunda büyük bir memnuniyet yarattı. Kapitülasyonların kaldırılması iktisadî bağımsızlığın kazanılması yönünde Osmanlı toplumuna umut veren önemli bir gelişme olarak algılandı. Bundan sonra millî iktisada uygun düzenlemeler yapılabilecekti. Kapitülasyonların kaldırılmasını "millî iktisat"a doğru gidişin önemli bir hamlesi olarak gören Ziya Gökalp Yeni Mecmûa'da şunları yazdı;

---

<sup>94</sup> Çavdar, **İttihat ve Terakki**, s. 90.

<sup>95</sup> Toprak, **Türkiye'de Millî İktisat**, s. 71.

“... Şurada burada görünen bu iktisâdî hareketler, hep ferdî teşebbüslere â’iddi. Devlet, Manchester an’anesinden bir türlü kurtulamıyor, millî iktisâda doğru resmî bir adım atamıyordu. Fakat kapitülasyonların lağvı, bu maksat için değil bir adım, kat’î bir hamle mâhiyetinde oldu. Çünkü millî sanâyi’i himâyeye için gümrük tarifelerine hâkim olmak ancak bu büyük hamle ile kâbildi.”<sup>96</sup>

Ziya Gökalp’e göre kapitülasyonların kaldırılması İttihat ve Terakki’nin iktidarının ilk döneminde ön planda olan liberal iktisat politikalarından kurtulup millî iktisat politikalarına doğru yöneldiğini gösteriyordu. Gümrük oranlarının yükseltilmesi ancak kapitülasyonların kaldırılması ile mümkün olabilirdi. Ziya Gökalp’le aynı düşüncede birleşen İttihat ve Terakki bundan sonra millî iktisada uygun adımlar atacaktı.

Kapitülasyonların kaldırılması üzerine ülkedeki yabancı şirketlerin durumunu ele alan İttihat ve Terakki 13 Aralık 1914’te “Ecnebî anonim ve sermayesi eshâma munkasım şirketler ile ecnebî sigorta şirketleri hakkındaki kanun-u muvakkat’ını” kabul etti. Bu yasayla yabancı ülkelerde kurulup Osmanlı sınırları içinde faaliyette bulunan şirketler ünvanlarını, kuruldukları yeri, uyruklarını ve sermayelerini Ticaret Nezaretine bildirecek ve işlemlerini Osmanlı yasalarına göre yapacaklarına dair bir taahhütname vereceklerdi.<sup>97</sup> Yabancı şirketler kuruldukları ülkelerdeki Osmanlı sefaretine imzalattıkları kuruluş belgesi, iç tüzük gibi evrakları da Ticaret Nezareti’ne sunacaklardı.

Osmanlı Devleti’nde faaliyette bulunan yabancı sigorta şirketlerini düzenleyen bu geçici yasaya göre sigorta şirketlerini denetlemek için Ticaret ve Ziraat Nezareti’ne bağlı olarak sigorta müdüriyeti kurulacak ve bu denetim için şirketler Nezaret’e yıllık bir harç ödeyecekti. Osmanlı vatandaşlarının haklarını güvence altına almak ve sigorta şirketleri aleyhine sonuçlanan anlaşmazlıkların yürütülebilmesi için şirketler yangın, yaşam ve deniz taşımacılığı gibi sigortalar için 5.000 lira ile 15.000 lira arasında teminat akçesi ödeyecekti. İttihat ve Terakki bu

<sup>96</sup> Ziya Gökalp, “İktisâdî Vatanperverlik”, *Yeni Mecmû’a*, S. 43, 9 Mayıs 1918, s. 322-323.

<sup>97</sup> Toprak, *Türkiye’de Millî İktisat*, s. 77.

düzenleme ile ülkede faaliyette bulunan şirketleri kontrol altına alarak, sahte belgelerle faaliyette bulunan şirketlerin Osmanlı vatandaşlarını dolandırmasını engelliyecekti.

13 Aralık 1914'te kabul edilen bir diğer yasa ise yabancı şirketlerin devlete ödedikleri vergileri yeniden düzenledi. "Temettü vergisi kanun-ı muvakkat" ile vergiden bağışık olan yabancı şirketler de Osmanlı şirketleri gibi aynı oranlarda vergiye tabi tutuldu. İttihat ve Terakki Müslüman Türk şirketleri karşısında ayrıcalıklı durumda olan şirketlerin ayrıcalıklarına son vererek Osmanlı şirketleriyle aynı kanunlara tabi tutup Osmanlı şirketlerinin rekabet gücünü arttırdı.

İttihat ve Terakki ülke içinde yukarıdaki düzenlemeleri yaparken ithalatı kolaylaştıran düşük gümrük oranlarını da ele aldı. Bu konuda ilk adımı kapitülasyonların kaldırıldığı ay gümrük vergisini %15'e yükselterek attı. 1915 Haziranına gelindiğinde ise ithalatta gümrük vergileri %30'a yükseltildi. 1916 yılında "gümrüklerce sıklet-i eşya üzerinden resmi ahzı hakkında kanun" kabul edildi. Gümrüklerde daha seçici bir düzenleme anlamına gelen bu kanun uygulamada olan ad valorem yani eşyanın kıymeti üzerinden vergi alma usulünü kaldırdı. Bunun yerine eşyanın sıkleti yani fiziksel ağırlığına göre vergi alınacaktı. Eylül 1916'da uygulanacak bu yöntemle İttihat ve Terakki gümrüklerdeki vergi kayıplarını engellemeyi amaçladı. Bu düzenlemelerle millî iktisat politikasının korumacı özelliğini uygulamaya koyan İttihat ve Terakki gümrüklerle dış ticareti korunan ülkede yerli sanayici ve tüccarın oluşması için uygun bir ortam sağladı.

Yabancı şirketlerin ülkedeki durumlarını yeniden düzenleyen İttihat ve Terakki kapitülasyonları kaldırdıktan sonra 8 Mart 1915'te "Memâlik-i Osmaniyye'de bulunan ecnebîlerin hukuk ve vezâifi hakkında kanun-ı muvakkat" ile yabancıların Osmanlı Devleti sınırları içindeki statülerini belirledi. Buna göre yabancılar Kanun-ı Esasî ve diğer yasaların Osmanlı vatandaşlarına tanıdığı siyasal haklardan yararlanamayacaktı. Güvenlik ve kamu düzenini ilgilendiren tüm yasa ve tüzükler yabancıları da kapsayacaktı. Yabancılar hukuk ve ticarete ait hususlarda Osmanlı mahkemelerine başvurabilecekti. Bu yasayla Osmanlı vatandaşlarının tabi

olduğu rüsum ve vergilere yabancılarda tabi olacaktı. Bu yasayla Osmanlı sınırları içinde dava vekilliği, tabiblik, eczacılık, mühendislik ve öğretmenlik gibi işlerle uğraşanlar ve okul açanlar ile gazete ve dergi yayınlayan yabancılardan hakları Osmanlı yasa ve tüzüklerine tabî olmaları koşuluyla saklı kalacaktı.<sup>98</sup>

İttihat ve Terakki gümrük düzenlemesinden sonra 14 Eylül 1916'da geçici bir yasayla İhracat Heyeti'ni kurdu. Savaş yıllarında giderek güçleşen dış ticaret ilişkilerini sağlamak ve Osmanlı ekonomisinin ihtiyaç duyduğu malların ihracını engellemek İhracat Heyeti'nin kuruluş amacıydı. Osmanlı Devleti'nin ihraç ettiği malları serbest ve yasaklı olarak ikiye ayıran bu heyet ihraç edilecek mallar için ihraç vesikası verecekti.<sup>99</sup> Böylece ihracat kontrol altına alınacaktı.

### **2.3. II. Meşrutiyet Döneminde (1908-1918) Osmanlı Devleti'nde**

#### **Kurulan Bankalar**

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet dönemi ulusal bankacılığın doğduğu ve geliştiği yıllar oldu. Bu dönemde ülkede yabancı sermayeli bankaların yanında yerli sermayeli bankalarda açıldı. Bu dönemde Avrupa'dan sanayi ürünleri alıp Avrupa'ya hammadde ve yiyecek maddesi satan tüccar ve toprak sahipleri azda olsa sermaye sahibi oldu. İttihat ve Terakki'nin Türk sanayici ve tüccarını destekleyici politikalar izlemesi bu sermayenin oluşmasına katkı sağladı. II. Meşrutiyet döneminde yabancı ve azınlıkların iktisadî hakimiyetinden kurtulmak için yerli tüccarlar kendi bankalarını kurdu. Bu tüccarların arasına zengin toprak sahipleri de Anadolu'da bankalar kurarak katıldı. İttihat ve Terakki millî bankaların kurulmasını desteklediği gibi çoğu zaman bu bankaların kurulmasına da önyak oldu.<sup>100</sup>

Bu dönemde İttihat ve Terakki önderliğinde sadece İstanbul'da değil Anadolu'da da millî bankalar kuruldu. Anadolu'da kurulan millî bankaların çiftçiye

<sup>98</sup> Toprak, **Türkiye'de Millî İktisat**, s. 72.

<sup>99</sup> Toprak, "Millî İktisat", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, s. 744.

<sup>100</sup> Ökçün, **İktisat Tarihi Yazıları**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yay., 1997, s. 264.

kredi vermek, bölge mallarının pazarlanması için ticari kredi sağlamak, doğrudan doğruya ticaret yapmak, gibi amaçları vardı.<sup>101</sup> Bu bankaların kurucuları arasında genellikle kuruldukları yörenin büyük tüccarları, orta veya büyük toprak sahipleri ve belediye reisi, mutasarrıf gibi İttihat ve Terakki içinde etkili olan yöneticiler vardı.<sup>102</sup>

Bu dönemde yabancı sermayenin hakim olduğu bankalar İstanbul'da kuruldu. Millî sermaye ile kurulan bankalar ise genellikle Anadolu'da kuruldu. Anadolu'daki millî bankalar genellikle demiryolu güzergahı üzerinde kuruldu.<sup>103</sup> Demiryolunun geçtiği yerleri pazarlara açması bu bölgelerdeki toprak sahiplerinin ve tüccarların sermaye birikimini hızlandırdı. Bu birikim bankaların kuruluş sermayesinin oluşmasını sağladı.

II. Meşrutiyet döneminde kurulan yabancı bankaların amacı daha öncede olduğu gibi ülkedeki ticareti ve büyük yatırımları malî açıdan desteklemektir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde yabancı sermaye tarafından kurulan ilk banka Türkiye Millî Bankası'dır. 12 Eylül 1909'da İstanbul'da kurulan bankanın sermayesi 1.100.000 Osmanlı lirasıdır. Bankanın kurucusu Mısır Millî Bankası'nın kurucularında İngiliz sermayesinin Ortadoğu'da etkin bir ismi olan Sir Ernest Cassel'dir. Osmanlı Bankası'ndaki İngiliz sermayesinin denetiminin azalması ve Osmanlı Devleti'ndeki Alman sermayesinin etkisinin artması üzerine İngiliz sermayesi bu bankayı kurdu.<sup>104</sup> Bankanın amacı Osmanlı Devleti'nde İngiliz ticaretini ve yatırımlarını malî açıdan desteklemektir. Banka dayandığı güçlü sermayesi ile ülkedeki büyük altyapı projelerine, maden ve liman işletmelerine yöneldi.

Yabancı sermaye tarafından kurulan diğer bir banka ise İtibar-ı Malî Osmanlı Anonim Şirketi'dir. (Umur-ı Nafia ve İtibar-ı Maliyy-i Osmanî) 16 Mayıs 1910'da kurulan bankanın sermayesi 110.000 Osmanlı lirasıdır. Bankanın kurucuları

---

<sup>101</sup> Oya Silier, "1923-1935 Döneminde Türkiye'de Kurulan Bankalar ve Bankacılık", **Türkiye İktisat Tarihi Semineri 8-10 Haziran 1973**, der. Osman Okyar, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yay., 1975, s. 491.

<sup>102</sup> Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 155.

<sup>103</sup> Ökçün, **a.g.e.**, s. 276.

<sup>104</sup> Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 140.

Ayandan Arif Paşa, Mehmet Balcı Bey, Karakaşzade Macid Bey ve Monsieur Alexandre Ralli'dir. Şirketin ana sözleşmesinde Fransız sermayesinin kontrolünü sağlayan hükümler mevcuttu.<sup>105</sup>

1910 yılında Osmanlı Devleti'nde kurulan ikinci yabancı sermayeli banka Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası'dır. 27 Ağustos 1910'da 550.000 Osmanlı lirası sermaye ile İstanbul'da kurulan bankanın kurucuları arasında Prens Ahmet Lütfullah Bey, Albay İsmail Hakkı Bey, Monsieur Alfred Durand gibi isimler vardı. Bankanın kuruluş amacı her türlü bankacılık işlemleri yapmak, hükümete borç vermek ve hükümet adına vergi tahsil etmektir.<sup>106</sup>

Bu dönemde ülkede Ermeniler tarafından 24 Haziran 1911'de Osmanlı Ticaret Bankası kuruldu. Bankanın kurucuları Artin Aslanyan (tüccar), Hetum Setiyan (tüccar), Garabed Tahtaburonyan (banker), Mıgırdıç Manukyan (banker) ve Arsen Arsenyan (tüccar) gibi Osmanlı vatandaşı Ermeniler vardı. İstanbul'da kurulan bankanın sermayesi 100.000 Osmanlı lirasıdır.<sup>107</sup> Bankanın kuruluş amacı her tür bankacılık işlemi yapmak ve gayrimenkul ipoteki karşılığı kredi vermektir.

Yabancılar tarafında kurulan diğeri bir banka Şirket-i Ticariyye, Sınaiyye ve Maliyye'dir. 31 Ağustos 1913'te İstanbul'da kurulan bankanın sermayesi 100.000 Osmanlı lirasıdır. Banka sermayesinin %57.32'si yabancıların geriye kalanı Türk tüccarlarının elindedir.

Bu dönemde yabancılar tarafından kurulan diğeri bir bankada Emval-i Gayrimenkule ve İkrizat Bankası Osmanlı Anonim Şirketi'dir. Banka Deutsche Orient Bank'ın öncülüğünde kuruldu. 3 Nisan 1915'te kurulan bankanın sermayesi 60.000 Osmanlı lirasıdır.

---

<sup>105</sup> Ökçün, **a.g.e.**, s. 221.

<sup>106</sup> Özmen, **a.g.m.**, s. 13.

<sup>107</sup> Ökçün, **a.g.e.**, s. 223.



II. Meşrutiyet döneminde yabancılar tarafından kurulan son banka Türkiye Umumi Bankası'dır. 21 Mayıs 1918'de İstanbul'da kurulan bankanın sermayesi 500.000 Osmanlı lirasıdır. Bankanın kurucuları arasında Macar Ticaret Bankası ve Said Halim Paşa'da vardı.<sup>108</sup>

II. Meşrutiyet döneminde bir taraftan yabancılar veya azınlıklar tarafından bu bankalar kurulurken diğer tarafta İstanbul'da ve Anadolu'da da millî bankalar kuruldu. Bu dönemde 5 Temmuz 1911'de Ahmet Kemal Bey tarafından İstanbul Bankası kuruldu. Bankanın sermayesi 22.000 Osmanlı lirasıdır. 1911'de kurulan ikinci millî banka Konya'da kuruldu. Aslında bu banka 1909'da Konya eşrafi tarafından Şirket-i İktisadiye-i Milliye adıyla komandit şirket olarak kuruldu. Şirket-i İktisadiye-i Milliye 30 Kasım 1911'de anonim şirkete dönüştürüldü ve Konya İktisad-ı Millî Anonim Şirketi adını aldı. Şirketin ismi Birinci Dünya Savaşında Konya Millî İktisat Bankası olarak değiştirildi. Sermayesi 100.000 Osmanlı lirası olan şirketin esas faaliyet alanı bankacılıktı. Bankanın idare meclisi üyeleri Osmanlı vatandaşı olmak zorundaydı. Savaş yıllarında büyük kârlar elde eden banka bakkaliye işiyle uğraşan Konya Ticaret-i Umumiyye Türk Anonim Şirketi ve manifatura işiyle uğraşan Konya Mensucat ve Emtia Yurdu Osmanlı Anonim Şirketini kurdu.<sup>109</sup>

1914 yılında kurulan millî bankanın adı Asya Bankası Anonim Şirket-i Osmaniyesi'dir. 10 Ocak 1914'te Hüseyin Naim Bey tarafından İstanbul'da kurulan bankanın sermayesi 100.000 Osmanlı lirasıdır. Aynı yılın Ocak ayında kurulan bir diğer banka ise Emlak ve İkrazat Bankası Osmanlı Anonim Şirketi'dir. 22 Ocak 1914'te İstanbul'da Arif Paşazade Cemil Bey, İbrahim Cemal Bey, Fuat Hulusi Paşa, Ahmet Tevfik Bey tarafından kurulan bankanın sermayesi 100.000 Osmanlı lirasıdır.<sup>110</sup>

---

<sup>108</sup> Ökçün, a.g.e., s. 222.

<sup>109</sup> Toprak, **İttihat-Terakki ve Devletçilik**, s. 77.

<sup>110</sup> Ökçün, a.g.e., s. 223-224.

1914 yılında kurulan bu iki millî bankaya Millî Aydın Bankası'da katıldı. Bu banka daha çok İzmir'de bulunan yabancı ve gayrimüslim alıcıların bir araya gelip sendikalaşarak bölgede yetiştirilen üzüm, incir ve tütün gibi ürünlerin ihraç fiyatlarını düşürmeleri karşısında Türk üreticisini güçlendirmek için kuruldu. Birinci Dünya Savaşı öncesinde incir ithalatçısı büyük kuruluşlar Fig Paker adlı tröstü kurarak incir fiyatlarını düşük tutmaya çalıştı. Bu tröst karşısında örgütlenen Türk üreticiler 1914 yılında aydın Kooperatif İncir Müstahsilleri şirketini kurdu. Aynı yıl 18 Temmuz 1914'te Millî Aydın Bankası kuruldu. Bankanın kuruluş toplantısı Vali Nazım Paşa'nın öncülüğünde Aydın Hükümet Dairesinde yapıldı.

Bankanın kurucuları arasında toprak sahibi ve incir üreticisi Kazım Nuri Bey, incir üreticisi ve tüccar Topçuoğlu Nazmi Bey incir bahçeleri sahibi Necip Bey, bahçe ve arazi sahibi ihracatçı Hacı Ömer Efendizade İzzet Bey, incir üreticisi tüccar Hacı Yahyazade hafız Ahmet Efendi, arazi sahibi ve pamuk ekicisi Karagözzade Şükrü Bey, incir tüccarı Osmanzade Rüştü Bey, çiftçi Kuşadalı Hacı Mahmutzade Hasan Bey, incir tüccarı ve komisyoncu Balcızade Hamit ve Hakkı Beyler vardı. Bankanın bu kurucuları İttihat ve Terakki üyesiydi.<sup>111</sup> Millî Aydın Bankası incir üreticisi ve tüccarı tarafından Fig Paker adlı tröste karşı kurulan Aydın Kooperatif İncir Şirketi'ne borç para vermek ve bu şirketin muhasebesini yürütmek için kuruldu. Bankanın sermayesi 50.000 Osmanlı lirasıdır. Bankaya geçici bir kanunla Ziraat Bankası ortak edilerek banka hisselerinin yarısı Ziraat Bankası'na devredildi.

Millî Aydın Bankası'nın kuruluşundan bir yıl sonra 18 Nisan 1915'te Karaman'da Karaman Millî Bankası Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu. 20.000 Osmanlı lirası sermaye ile kurulan bankanın kurucuları arasında manifatura, zahire, kösele gibi çeşitli konularda ticaret yapan tüccarlar vardı. Hisse senetleri Türkçe düzenlenecek olan banka bankacılık işlemleri yanında ticari işlerde yapabilecekti.<sup>112</sup>

1916 yılında Kayseri'de kurulan Kayseri Millî İktisat Anonim Şirketi (Kayseri Millî İktisat Bankası) 46.000 Osmanlı lirası sermaye ile kuruldu. Bankanın

---

<sup>111</sup> Tekeli, İlkin, a.g.e., s. 158-160.

<sup>112</sup> Ökçün, a.g.e., s. 231.

kurucuları arasında İttihat ve Terakki üyesi yapağı ve kitre tüccarı Kürkçüzade Ömer Efendi, manifatura tüccarı Taşçızade Mehmet Efendi, halı tüccarı İmamzade Reşit Efendi, tüccar Hacılarzade Mustafa Efendi ile Kayseri belediye reisi Çalıkağazade Rıfat Efendi, tüccar Katipzade Nuh Naci Efendi vardı.

Aynı yıl Kayseri’de kurulan bir diğer banka ise Köy İktisat Bankası’dır. 1916’da Kayseri mutasarrıfı Zekâi Bey’in teşebbüsü ile Meclis-i Umumiyye-i Liva Köy İktisat Bankası adlı malî bir müessesenin kurulmasını kararlaştırdı. Bankanın sermayesi köylülere alınacak buğday, arpa, çavdar gibi ürünle sağlanacak karşılığında köylülere hisse senedi verilecekti. Sermaye olarak 7.000 Osmanlı lirası değerinde zahire toplamayı başaran banka 1917 yılında zahire fiyatlarının % 500 artmasıyla sermayesini 50.000 Osmanlı lirasına çıkarmaya karar verdi.<sup>113</sup>

Köy İktisat Bankası’yla aynı yılda kurulan bir diğer banka Akşehir Osmanlı İktisat Anonim Şirketi’dir.(Akşehir Bankası) Bu şirket 14 Mart 1909’da kurulan İktisad-ı Osmanî Şirketi’nin 1 Kasım 1916’da anonim şirkete dönüştürülmesi ile ortaya çıktı. Şirket her türlü teminat karşılığı borç verme ve her türlü bankacılık işlerini yapmanın yanında banka idare meclisi kararıyla ticari faaliyetlerde bulunacaktı. Şirket afyon, buğday, arpa, yapağı ve manifatura tacirleri Kurrazade Hacı Bekir Efendi, Kurrazade Hacı Mehmet Efendi ve Akağazade Abdullah Efendi tarafından kuruldu. Şirketin sermayesi 50.000 Osmanlı lirasıdır.<sup>114</sup>

Ocak 1917’de bu tezin konusu olan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası kuruldu. Ocak 1917’de Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası kurulduktan sonra 1 Mart 1917’de İstanbul’da 50.000 Osmanlı lirası sermaye ile Ticaret ve İtibar-ı Umumî Bankası kuruldu. Aynı yıl Anadolu’da Manisa Bağcılar Bankası kuruldu.

Manisa Bağcılar Bankası 27 Kasım 1917’de Manisa’da 150.000 Osmanlı lirası sermaye ile kuruldu. Bankanın bu sermayesi 500 Osmanlı lirası değerinde 30.000 hisseden ibaretti. Banka hisse senetleri isme yazılacak ve sadece Osmanlı

---

<sup>113</sup> Ökçün, **a.g.e.**, s. 232-233.

<sup>114</sup> Toprak, **Türkiye’de Millî İktisat**, s. 158.

vatandaşlarına satılacaktı. Yabancıların eline geçen hisse senetleri bankaca yapılacak tebliğden itibaren üç ay içinde Osmanlı vatandaşlarına satılacaktı. Banka elindeki hisseleri satmayan yabancılara hisselerin piyasa değerini vererek tasfiye edecekti.<sup>115</sup>

Manisa Bağcılar Bankası üzüm ticaretiyle uğraşan gayrimüslim ve yabancı İzmir tüccarının bir araya gelip sendikalaşıp üzüm fiyatlarını düşük tutma girişimleri üzerine kuruldu. İttihat ve Terakki güdümünde kurulan bankanın 58 kurucu üyesinden 35'i İttihat ve Terakki üyesiydi. Bankanın faaliyet alanı bağcılara borç para vermek, bağ sahiplerinin mallarını iç ve dış piyasalarda pazarlamak, bağcılıkla ilgili araç gereci dağıtmak, yöreye yapay gübre getirtip dağıtmaktı. Ayrıca banka her türlü komisyonculuk işleri, kefalet karşılığı ve taşınır taşınmaz mal karşılığı borç verme, hisse senedi alıp satma, senet iskonto etme gibi işlemleri yapabilecekti.<sup>116</sup>

Manisa Bağcılar Bankası'nın kuruluşundan bir süre sonra kurulan banka ise Milli İktisat Bankası'dır. İstanbul'un iâşe sorununu çözmek için kurulan ve başkanlığını İttihat ve Terakki'nin İstanbul Murahhası Kemal Bey'in yaptığı Heyet-i Mahsusa-i Ticariye faaliyetleri sonucu elde ettiği kârlarla kurulan şirketlerin müdürleri tarafından kuruldu. Millî İktisat Bankası'nın kurucuları Millî Mahsulat Şirketi müdürü Sait Bey, Millî Kantariye Şirketi müdürü Bekir Bey ve Millî Ekmekçiler Şirketi Müdürü İzzet Bey'di. Millî İktisat Bankası Birinci Dünya Savaşı sırasında toptan ticaretin Türklerin eline geçmesini sağlayan bu şirketlerin bankacılık işlemlerini yerine getirmek için Nisan 1918'de kuruldu. İttihat ve Terakki üyelerinin hakim olduğu bankanın sermayesi 1.500.000 Osmanlı lirasıdır.<sup>117</sup>

1918'de kurulan diğer bir banka ise İktisat Anonim Şirketi'dir. 8 Temmuz 1918'de İstanbul'da kurulan bu bankanın sermayesi 45.000 Osmanlı lirasıdır. Bankanın kuruluş amacı bankacılık işlemleri, sigorta işlemleri ve komisyonculuk yapmaktı. Aynı yılın Aralık ayında İstanbul'da kurulan diğer bir kredi kurumu ise

---

<sup>115</sup> Ökçün, a.g.e., s. 239.

<sup>116</sup> Toprak, **İttihat-Terakki ve Devletçilik**, s. 84-85.

<sup>117</sup> Ökçün, a.g.e., s. 225-226.

İtibar ve Ticaret Osmanlı Anonim Şirketi'dir. 4 Aralık 1918'de kurulan şirketin sermayesi 100.000 Osmanlı lirasıdır.<sup>118</sup>

Aynı yıl Eskişehir'de Eskişehir Çiftçi Bankası Osmanlı Anonim Şirketi kuruldu. Bu bankayı kuran 1916'da Kayseri Mutasarrıfı iken Köy İktisat Bankası'nın kurulmasına önyak olan Zekâi Bey'di. 1918'de Eskişehir mutasarrıfı olan Zekâi Bey 9 Eylül 1918'de 100.000 Osmanlı lirası sermaye ile Eskişehir Çiftçiler Bankası'nı kurdu.<sup>119</sup>

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet döneminde bir tarafta yeni millî bankalar kurulurken diğer tarafta daha önce kurulan Ziraat Bankası'nın statüsünde önemli değişiklikler oldu. Bu dönemde tarımsal alanın kredi talebini karşılamakta yetersiz kalan Ziraat Bankası hakkında 25 Mart 1916'da bir kanun çıkartıldı. Ziraat Bankası Kanunu'na göre Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bağlı olan banka Ziraat Nezareti'ne bağlandı. Bankanın verdiği tarımsal kredilerde teminat ilkeleri genişletildi. Bu kanuna göre banka, gayrimenkul ipoteği ve kefalet karşılığı verdiği kredilerde teminat olarak ambarlara konulmuş ürün, borsalarda kabul edilmiş esham ve tahvilat, bankanın saptayacağı mahallere bırakılacak altın ve gümüş, tarım kooperatiflerine ait iki imzalı poliçe ve emre yazılı senetleri kabul edecekti.<sup>120</sup>

Yeni kanuna göre faaliyet alanı genişleyen Ziraat Bankası tarımsal işlerle uğraşan şirketlerin hisse senetlerini toplam %20'sini aşmamak üzere satın alabilecekti. Ayrıca banka hayvan, tohumluk, ziraî malzeme ve aletler temin edip bunları peşin veya taksitle çiftçilere satabilecekti. Banka arazi satın alıp, araziyi imar ve taksim ettikten sonra taksitle isteyenlere satabilirdi.

Bu kanunla Ziraat Bankası'na tarımsal alan dışında normal bankacılık işlemi yapma yetkisi verildi. Banka vadeli ve vadesiz mevduat kabul edebilecekti.

---

<sup>118</sup> Ökçün, a.g.e., s. 226.

<sup>119</sup> Ökçün, a.g.e., s. 239-240.

<sup>120</sup> Tahran, a.g.e., s. 74.

Banka ücret karşılığında para nakliyatı yapabilecekti.<sup>121</sup> Bu kanunla banka alacaklarını mahkemeye gerek olamadan icra dairesi kanalıyla doğrudan tahsil edebilecekti.

Bu kanunla sermayesi 15.000.000 Osmanlı lirasına yükseltilen Ziraat Bankası yıllık kârının %75'ini sermayesine ekleyecek, %15'ini ihtiyat akçesi olarak ayıracak ve %10'nunu banka çalışanlarına ikramiye olarak dağıtacaktır. Ziraat Bankası bu yeni kanunla savaş sırasında önemli ölçüde güçlendirildi.<sup>122</sup>

---

<sup>121</sup> Ulutan, **a.g.e.**, s. 162.

<sup>122</sup> Tekeli, İlkın, **a.g.e.**, s. 154.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### OSMANLI DEVLETİ'NDE II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MİLLÎ DEVLET BANKASI KURMA GİRİŞİMLERİ İLE OSMANLI İTİBAR-I MİLLÎ BANKASI FİKRİNİN OSMANLI BASININDAKİ YANSIMASI

#### 1.1. II. Meşrutiyet Döneminde Millî Devlet Bankası Meselesi

II. Meşrutiyet ilan edildiğinde Osmanlı Devleti'nde bankacılık alanında yabancı veya azınlık sermayeli bankaların hakimiyeti vardı. Bu bankalar arasında yer alan ve devlet bankası ayrıcalığına sahip Osmanlı Bankası ile Düyun-ı Umumiye devletin malî ve iktisadî politikaları üzerinde söz sahibi olmaya Birinci Dünya Savaşına kadar devam etti. Bu dönemde ülkedeki yabancı sermayeli bankaların yanında millî sermaye ile kurulmuş Ziraat Bankası ve Emniyet Sandığı gibi kredi kuruluşları faaliyetlerine devam etti.

II. Meşrutiyetin ilk yıllarında Drama Mebusu Rıza Bey Osmanlı İttihat ve Terakki Bankası adında bir bankanın kurulması için Mebusan Meclisi'ne bir önerge verdi. Önergesinde ülkenin en önemli zenginlik kaynağının ziraat ve çiftçilik olduğunu, yeni usullerle ziraatin yapılması ve ulaşım ağının yollar ve köprüler ile geliştirmesi neticesinde ülkenin kısa zaman düzlüğe çıkacağını belirten Rıza Bey şimdiden Osmanlı İttihat ve Terakki Bankası adında millî bir malî müessesesinin kurulmasını önerdi. Sermayesi Osmanlı vatandaşlarının tarımsal üretiminin %5'inin kesilmesiyle oluşturulacaktı. Herkesin banka sermayesinde verdiği ürün oranında hisse sahibi olabileceği banka vilayet, liva ve kazalarda şubeler açacaktı.<sup>123</sup> Rıza Bey II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında eksikliğini duyduğu millî bir banka meselesini bu önergesi ile dile getirdi.

---

<sup>123</sup> Toprak, *İttihat Terekki ve Devletçilik*, s. 169.

Bir tarafta Mebusan Meclisi'nde millî bir banka için önerge verilirken diğer tarafta Müdafaa-i Maliye ve İktisadiye dergisinden vatanperver bir hükümet bankasının kurulması önerildi. Dergide Osmanlı Bankası'nın iktisadî ve malî esaretinden kurtulmak için millî bir hükümet bankasının gerekliliği vurgulandı.<sup>124</sup> Basına yansıyan bu millî banka meselesi 1914 yılında tekrar Mebusan Meclisi'ne taşındı.

28 Haziran 1330(1914) tarihli oturumda Evkaf Bankası yasa tasarısı meclisten geçti. Sermayedarları arasında Evkaf Nezareti'nin de bulunduğu bu banka hakkında tasarı mecliste görüşülürken Mehmet Şevket Paşa banka parasıyla Evkaf parasının bir birine karışıp karışmadığını sorması üzerine aldığı cevaba camilerde üzerinde namaz kıldığımız seccadenin faiz parasıyla alınacağı yorumunu yaptı. Yasa tasarısı meclisten geçerken böyle muhafazakar tepkiler alan Evkaf Bankası'nın sermayesi 500.000 Osmanlı lirası olacaktı. Evkaf Nezareti istediği kadar banka hisse senedi satın alabilecekti. Banka hisse senetleri isme yazılıydı ve sadece Müslümanlar satın alabilecekti.<sup>125</sup> Evkaf Bankası bankacılık işlemleri yapmakla beraber ticari, zirai, ve sanayi şirketler kurabilecekti. Birinci Dünya Savaşının çıkması Evkaf Bankası'nın faaliyetine başlamasını engelledi.

II. Meşrutiyet döneminde yabancı veya azınlık sermayeli bankaların yanında bankacılık alanında asıl gelişme millî bankacılık alanında yaşandı. İttihat ve Terakki'nin Türk tüccar ve sanayici yetiştirme politikaları kısa sürede bazı olumlu sonuçlar verdi. Özellikle millî iktisat politikalarının uygulandığı Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'nde şirketleşme Türkler arasında arttı. İttihat ve Terakki iktidarının ilk döneminde kurulan anonim şirket sayısı 113 iken bu rakam İttihat ve Terakki iktidarının ikinci döneminde 123'ü buldu. İttihat ve Terakki iktidarının birinci döneminde kurulan şirketlerde Türklerin payı azınlıktayken iktidarının ikinci döneminde kurulan şirketlerde Türklerin payı çoğunluktaydı.<sup>126</sup>

<sup>124</sup> Toprak, *Türkiye'de Millî İktisat*, s. 137.

<sup>125</sup> *MMZC.*, D. 3, C. 2, s. 127-141.

<sup>126</sup> Toprak, *İttihat Terakki ve Devletçilik*, s. 57-58.



Türk tüccar ve sanayicisinin şirketleşmesi belli bir sermaye birikimine kavuştuğunun bir göstergesiydi.

Diğer tarafta demiryolları ile pazarlara açılan tarım bölgelerindeki tüccar ve büyük toprak sahipleri belli bir sermaye birikimine kavuştu. Savaş yıllarında ithalatın durma noktasına gelmesiyle iç pazarda tarımsal üretime duyulan ihtiyaç ve savaştaki ordunun artan gereksinimleri büyük toprak sahiplerini ve Anadolu'daki tüccarların sermaye birikim sürecini hızlandırdı.

Kredi sorunlarını çözmek için bir araya gelen Türk üretici ve tüccarlar II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki'nin de yardımıyla İstanbul'da ve Anadolu'da millî bankalar kurdu. Bu dönemde kurulan bankalar arasında Millî Aydın Bankası ve Manisa Bağcılar Bankası tarım kredisi veren bankalar arasında yer aldı. Aynı dönemde kurulan Konya İktisad-ı Millî Bankası, Karaman Millî Bankası ve Akşehir Bankası gibi bankalar ticari kesime kredi veren bankalardı.<sup>127</sup> Ayrıca bu dönemde kurulan millî bankaların sermayesine baktığımızda Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası ve Millî İktisat Bankası dışındaki bankaların sermayesi 1.000.000 Osmanlı lirasının altındadır. Bu dönemde kurulan millî bankaların bir çoğunun sermayesi ise 100.000 Osmanlı lirasıdır. Bu sermaye yapıları bankaların gücünü sınırlayan bir etken oldu.

Gerek tüccarın ve sanayicilerin gerek büyük toprak sahiplerinin kredi sorunlarını çözmek için kurulan millî bankalar Birinci Dünya Savaşının ortaya çıkardığı malî ve iktisadî sorunları çözecek bir yapıda değildi. Osmanlı Devleti'nde millî sermaye ile kurulan bankaların sayısı artmasına rağmen, Osmanlı hükümetinin takip edeceği malî ve iktisadî politikalarda hükümete yardım edecek millî bir devlet bankası mevcut değildi. Bu dönemde İttihat ve Terakki izlediği malî ve iktisadî politikalarda kendisine yardım edecek millî bir devlet bankasının mevcut olmamasından kaynaklanan problemlerle karşı karşıya kaldı. Özellikle Birinci Dünya

---

<sup>127</sup> Ökçün, a.g.e., s. 275.

Savaşın ülke ekonomisi üzerindeki yıkıcı etkisi izlenen malî ve iktisadî politikaların belirlenmesinde önemli bir etken oldu.

Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla beraber Osmanlı piyasasındaki malların önemli bir kısmı orduya ayrıldı. Ülkenin denizden ablukaya alınması, demiryolu dış hatlarının düşman topraklarında geçmesi, savaş nedeniyle besin ithalatının yapılmaması ülkenin dış ticaretini önemli ölçüde etkiledi. Halkın zorunlu günlük tüketim maddeleri kısa sürede karaborsaya düştü. Avrupa’da Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla İstanbul piyasalarında büyük bir panik oldu. Mevduat sahipleri bankalardaki paralarını çekmeye başladı. Piyasada oluşan bu panik üzerine Osmanlı hükümeti 2 Ağustos 1914’te Tecil-i Düyun Kanun-ı Muvakkatı’yla bankalardaki vadeli ve vadesiz mevduat ile borçların ödenmesini bir ay süreyle erteledi.<sup>128</sup> Düyun-ı Umumiye borçlarını da kapsayan bu erteleme savaş boyunca tekrarlandı.

Osmanlı hükümeti 3 Ağustos 1914’te çıkardığı bir geçici yasayla Osmanlı Bankası banknotlarına zorunlu tedavül uygulaması getirdi. Geçici yasayla bu karara uymayanlara bir liradan on beş liraya kadar para cezası ve 24 saatten 15 güne kadar hapis cezası verilecekti.<sup>129</sup> 10 Ağustos 1914’te bankaya bir liralık ve yarım liralık banknot ihraç etme yetkisi veren hükümet halkın değerli madeni para yerine kâğıt para kullanımını yaygınlaştırmayı amaçladı. Banka karşılık olarak ihraç edeceği bu banknotların değeri karşılığında piyasadaki 50 ve 100 liralık banknotunu imha edecekti. Bu fermanın kısa bir süre sonra 4 Eylül 1914’te çıkarılan başka bir fermanla Osmanlı Bankası’nın emisyon hacmi 2.750.000 liraya yükseltildi. Bu arada Osmanlı hükümeti uluslar arası piyasada kabul aracı olarak görülen altının ihracını geçici bir kararla 4 Kasım 1914 ’de yasakladı. Geçici kararın uygulamaya konulmasından yaklaşık bir yıl sonra da ise altın ihracının men’i hakkında kanun-ı yayımlandı.<sup>130</sup> Yasayı çiğneyenler üç aydan iki yıla kadar hapis cezasına

---

<sup>128</sup> Toprak, **İttihat Terakki ve Devletçilik**, s. 29-30.

<sup>129</sup> E., Eldem, **a.g.e.**, s. 260-261.

<sup>130</sup> Akyıldız, **Kâğıt Para**, s. 191.

çarpıtılacaktı.<sup>131</sup> Bütün bu kararlar Osmanlı hükümetinin yavaş yavaş kağıt paraya dayalı bir para sistemi kurma niyetinde olduğunu gösteriyordu.

Osmanlı hükümetinin savaşı normal bütçesiyle karşılaması imkansızdı. Osmanlı hükümetinin 1914-1915 malî yılı bütçesi yaklaşık 34 milyon liraydı. Bu rakama 14.000.000 lira olan Düyun-ı Umumiye'nin payı dahildi.<sup>132</sup> Bu bütçeden askerlere 9.500.000 lira ayrılmıştı. Ayrıca savaşla beraber bütçe gelirlerinde 7-8.000.000 liralık bir düşüş bekleniyordu. Geriye kalan miktarla savaşın finansmanının sağlanması olanaksızdı.<sup>133</sup> Birinci Dünya Savaşına kadar bütçe açıklarını vergilerle ve dış borçlanmalarla kapama imkanı bulan Osmanlı hükümeti savaşla birlikte artan masraflarını karşılamak için olağandışı kaynaklara başvurdu. Memur aylıklarının yarısını peşin ödeyen diğer yarısı için memurları alacaklı kılan hükümet müteahhit ve diğer alacaklıların ödemelerini erteleme, orduya gerekli araç ve gerece tekâlif-i harbiye adı altında el koyma, askerî yükümlülerin askerlikten muaf tutulmaları için muafiyet-i askeriye vergisi ödetme gibi olağandışı kaynaklara başvurdu.<sup>134</sup> Bu kaynaklardan sağlanan ek gelirlerle savaşın olağanüstü masraflarını karşılayamayan Osmanlı hükümeti savaşı finanse edebilmek için dış borç kaynaklarına ve emisyonla başvurdu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda emisyon yani para basma ayrıcalığı 1863 yılından beri Osmanlı Bankası'nın elindeydi. Savaş öncesinde önce Tecil-i Düyun Kanun-ı Muvakkatı'yla sonra banknotlara getirdiği zorunlu tedavül uygulaması ve bankanın emisyon hacminin yükseltilmesi gibi tedbirlerle bankanın konumunu güçlendiren Osmanlı Hükümeti emisyonla başvuracağını gösteriyordu. Hükümet Osmanlı Bankası'nın Eylül 1914'te 2.750.000 liraya çıkarılan emisyon hacmini 11 Ekim 1914'te 4.000.000 liraya çıkardı.

---

<sup>131</sup> E., Eldem, **a.g.e.**, s. 268.

<sup>132</sup> Ulaş Kıpıl, Özgür Uyamık, **Türkiye'de Millî İktisat Tarihi (Devletçilik)**, İstanbul, Kaynak Yay., 2001, s. 33.

<sup>133</sup> Akyıldız, **Kâğıt Para**, s. 177.

<sup>134</sup> Akyıldız, **Para Pul Oldu**, yay. haz., Güçlü Kayral, İstanbul, Yapı kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 310-311.

Savaş sırasında izleyeceği malî politikaların önünü açan Osmanlı hükümeti devleti 1 Kasım 1914'te resmen savaşa kattı. Bu arada yaklaşan savaşa karşı malî tedbirleri araştıran Osmanlı hükümeti borç almak için Alman hükümetine başvurdu. Alman hükümeti savaşa girilmesi karşılığında %6 faizle 5.000.000 lira vermeyi kabul etti.<sup>135</sup> İlk başlarda bu konuya pek sıcak bakmayan hükümet üyeleri arasında görüş ayrılığı ortaya vardı. Enver Paşa bütçeden Düyun-ı Umumiye'ye ayrılan paya askeri masraflar için el koymayı tasarlarken, Düyun-ı Umumiye'nin parasına el konulamayacağını, borçların devletin namusu olduğunu ve ödeneceğini Maliye Nazırı Cavid Bey savundu.

Osmanlı hükümetinin emisyon için kullanacağı ilk kaynak Kasım 1914'de Almanya'dan aldığı 5.000.000 liralık altını Osmanlı Bankası'na yatırarak karşılığında 15.000.000 lira değerinde banknotun kendisine borç verilmesini talep etti. Bankanın Paris'teki yönetim kurulunun onaylamaması üzerine teklif kabul edilmedi. Böylece Osmanlı hükümetinin kâğıt para tedavüle çıktıktan sonra bir senetle bankanın altınlarına el koyma ihtimali ve düşman bir devletin desteklenme ihtimali ortadan kaldırıldı.<sup>136</sup> Bu arada Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle Fransız ve İngiliz hükümetleri bankanın ülkelerindeki faaliyetlerine el koydu.<sup>137</sup>

Osmanlı hükümetinin savaşı sürdürülebilmesi için kâğıt para emisyonunda bulunmasını zorunluluk olarak gören Almanya bunun yapılması için Osmanlı hükümetine baskıda bulunarak Osmanlı Bankası'nın İstanbul'daki İngiliz ve Fransız direktörlerinin ülkeden çıkartılmasını ve banka yönetimine el konulmasını önerdi.<sup>138</sup> Almanya'nın bu tekliflerine karşı çıkan ve ülke malî yapısının savaşı finanse edemeyeceğini belirten Maliye Nazırı Cavid Bey devletin savaşa girmesi üzerine istifa etti. Maliye Nazırlığı'nı Talat Paşa vekaleten sürdürdü. Bu dönemde istifa etmesine rağmen Cavid Bey malî politikaların belirlenmesinde etkili olmaya devam etti.

---

<sup>135</sup> Akyıldız, **Para Pul Oldu**, s. 309.

<sup>136</sup> Akyıldız, **Kâğıt Para**, s. 178.

<sup>137</sup> E., Eldem, **a.g.e.**, s. 268.

<sup>138</sup> Toprak, **İttihat Terakki ve Devletçilik**, s. 32.

Osmanlı Bankası'nın para basmayı reddetmesi üzerine banka ile Osmanlı hükümeti arasında bir kriz patlak verdi. Talat Bey 31 Aralık 1914'te Osmanlı Bankası genel müdürlüğüne yazdığı mektupta devlet kaynaklarının emanet edildiği ve bu sıfatla devlet bankası olarak kabul edilen bankanın hükümete karşı görevlerini yerine getirmedeğini ve bundan sonrada getiremeyeceğini yazarak düşman devleti vatandaşları olan müdürleri yerine Osmanlı vatandaşı olan müdürlerin atanmasını istediğini bildirdi.<sup>139</sup> Bu mektuptan sonra bankanın müdürleri değiştirildi.

Banka müdürlerinin değiştirilmesinden memnun olan Alman hükümeti savaşın finansmanı için Osmanlı hükümetini kâğıt para basması için teşvik etti. Osmanlı maliyesi üzerinde etkili olan Cavid Bey Osmanlı Bankası'nın kâğıt para çıkarmasına karşı çıktı. Çünkü bankanın Paris'teki komitesinin onayı olmadan tedavüle çıkarılacak kâğıt paranın değeri düşebilirdi ve ticari hayat bundan olumsuz etkilenebilirdi. Bundan dolayı Cavid Bey kâğıt para basımının Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne verilmesini önerdi.<sup>140</sup> Bu öneriye idarenin yapısını gerekçe göstererek işi yokuşa süren idaredeki Alman temsilci ikna edilerek Osmanlı, Alman, Avusturya ve İtalyan temsilcilerin oy birliğiyle kâğıt para basma yetkisi Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne verildi.<sup>141</sup> Düyun-ı Umumiye İdaresi çıkarılacak kâğıt paranın altın karşılığı olması kaydıyla bu öneriyi kabul ederek Osmanlı hükümetine yardımcı oldu.

Oysa aynı Düyun-ı Umumiye İdaresi Osmanlı Bankası ile Trablusgarp ve Balkan Savaşı sırasında Osmanlı hükümetinin dış borç yapmasına tarafsızlıklarını koruma gerekçesiyle karşı çıkmıştı. 1911-1912 yılı Osmanlı malî bütçe gelirlerinin %31.5'i Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin yönetimindeydi. Bununla beraber Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin alacaklılara doğrudan doğruya ödemede kullanmadığı önemli atıl kaynaklar vardı. 2.000.000 lirayı bulan ihtiyat akçesini borsada değerlendiren Düyun-ı Umumiye İdaresi bu kaynak ile İtalyan, Alman, Fransız, Japon, İngiliz ve Macar tahvilleri almasına rağmen tarafsızlık bahanesiyle Osmanlı hazine tahvillerini almadı. Osmanlı hükümeti 1911 Trablusgarp Savaşı nedeniyle Düyun-ı Umumiye

---

<sup>139</sup> E., Eldem, **a.g.e.**, s. 268.

<sup>141</sup> Akyıldız, **Kâğıt Para**, s. 182.

İdaresi meclisindeki İtalyan temsilci dışında Düyun-ı Umumiye İdaresi'nde çalışan İtalyanların işine son verdi.<sup>142</sup> Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Bankası'yla yaşanan gelişmeleri ve geçmiş deneyimlerini göz önüne alan Düyun-ı Umumiye İdaresi bu defa Osmanlı hükümetine sorun çıkarmadı.

Bu arada Almanya'dan alınan 5.000.000 altın lira artan masrafları karşılamak için altın olarak harcandı. Yeni kâğıt para basmak için gerekli altını sağlamak için 23 Şubat 1915'te Cavid Bey başkanlığında bir heyet önce Viyana'ya oradan da Berlin'e gitti.<sup>143</sup> Görüşmeleri başarılı geçen heyet gerekli altını buldu. 27 Mart 1915 tarihli bir irade Maliye Nezareti'ne Almanya ve Avusturya hükümetlerinden 150.000.000 frank borç almak için yetki verdi.<sup>144</sup> 12 Nisan 1915 tarihli geçici bir yasayla alınan bu para Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne verilerek karşılığında evrak-ı nakdiye adıyla 6.583.094 liralık kâğıt para çıkarılması kararlaştırıldı. 3 Temmuz 1915'te Maliye Nezareti ile Düyun-ı Umumiye arasında yapılan sözleşmeye göre çıkarılacak kâğıt para karşılığı Berlin'de ve Viyana'da tamamen altın olarak Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne devredilecekti. Düyun-ı Umumiye İdaresi barış yapıldıktan 6 ay sonra bu kâğıt paraların karşılığını altın olarak ödeyecekti. 1915 yılının Temmuz ayında piyasaya çıkan bu paralar altın karşılığında çıkartıldığı için altın lira ile başa baş bir değerde tedavül gördü.

Başarılı bu ilk para basma girişiminden kısa bir süre sonra Osmanlı hükümeti tekrar Alman hükümetinden bir borç talebinde bulundu. Savaşın artan ihtiyaçları karşısında çaresiz kalan Osmanlı hükümeti savaş müttefikleri Almanya'dan 1915 Nisanına kadar toplam 175.000.000 altın mark borç aldı. Bunun yanında Osmanlı hükümeti Alman firmalarına aldığı silah ve teçhizat için 150.000.000 markta borçlandı.<sup>145</sup> Bu borçları yeni borçlar takip edecekti. Bu arada ülkedeki altın stokunu ülkede tutmak isteyen Alman hükümeti Osmanlı hükümetine artık altın olarak borç vermek yerine çıkaracağı kâğıt paraya karşılık olarak barış

---

<sup>142</sup> Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 114.

<sup>143</sup> Akyıldız, **Para Pul Oldu**, s. 317.

<sup>144</sup> Toprak, **İttihat Terakki ve Devletçilik**, s. 32.

<sup>145</sup> Akyıldız, **Para Pul Oldu**, s. 320-321.

antlaşmasından bir yıl sonra altın para ile ödemeyi taahhüt ettiği Alman hazine bonoları vermeyi önerdi. Savaş sırasında başka çaresi olmayan Osmanlı hükümeti bu öneriyi kabul etti. 31 ekim 1915'te 7.902.000 liralık Alman hazine bonusu Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne yatırılarak karşılığında 6.000.000 liralık kâğıt para piyasaya sürüldü.<sup>146</sup> Alman hazine bonusu aracılığıyla altın ödeme taahhüdüne dayanan bu ikinci tip kâğıt paraya halkın güveni azdı. Bununla beraber para karşılığı Alman hazine bonolarının gösterilmesi Osmanlı parasına siyasi bir boyutta kattı. Bundan sonra paranın değeri savaşın gidişatına ve Almanya'nın durumuna bağlı olacaktı.

İkinci tertip kâğıt paraya duyulan güvensizlik neticesinde kısa süre sonra Osmanlı piyasalarında kâğıt lira ile altın lira arasında bir değer farkı doğmaya başladı. Bu farktan dolayı halk ödemelerde altın yerine kâğıt para kullanmayı tercih etti. Artık alışverişte esnaf kâğıt para alıp para üstünü madeni parayla vermeye yanaşmıyordu. Piyasada 1 liradan küçük kâğıt paranın olmaması bozuk para sorununu ortaya çıkardı. Harekete geçen Osmanlı hükümeti 29 Aralık 1915'te bir yasayla 1 ve 5 liralık kâğıt paraların ortadan ikiye bölünerek yarım lira ve 2.5 lira olarak tedavül görmesini kararlaştırdı. Kâğıt paradaki değer düşmesinin devam etmesi üzerine bu defa yarım kâğıt liranın karşılığında bozuk para verilmemeye başlandı. 17 Şubat 1916 tarihli bir anlaşmayla Osmanlı hükümeti Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne çeyrek liralık kâğıt paralar bastırttı. Daha sonra Osmanlı hükümeti bunlarında ortadan ikiye bölünmesine karar vererek piyasaya 1 liranın sekizde biri değerinde kâğıt para çıkardı.<sup>147</sup>

Bu arada savaşın artan masrafları karşısında Osmanlı hükümeti bir kere daha Alman hükümetine borç başvurusunda bulundu. 4 Ocak 1916'da çıkardığı bir yasayla 20.000.000 liraya kadar Almanya ile yeni bir borç anlaşması yapma izni alan hükümet bu borç para ile üçüncü tertip kâğıt para basacaktı. Alman hükümeti ile yapılan borç anlaşması neticesinde 11.700.400 lira Alman hazine bonusu alındı. Alınan bu borca karşı ihraç edilecek kâğıt para miktarı 8.387.600 lira olarak belirlendi. Çıkarılacak para 50 lira, 1 lira, yarım lira, çeyrek lira ve 20 ile 5 kuruşluk

<sup>146</sup> Toprak, **İttihat Terakki ve Devletçilik**, s. 32.

<sup>147</sup> Toprak, **İttihat Terakki ve Devletçilik**, s. 35.

kupürler halinde olacaktı.<sup>148</sup> Bastırılacak 20 ve 5 kuruşluk kâğıt para miktarı 1.500.000 lira olarak belirlendi.<sup>149</sup> 8 Haziran 1916'da 5 ve 20 kuruşluk kaimeler tedavüle çıkarıldı. Hükümet piyasadaki bozuk para sorununu çözmek için 5 liralık büyük kaimelerle 5 ve 20 kuruşluk kaimeleri değiştirmek için gişeler açtı.<sup>150</sup>

Ancak tedavüle çıkarılan bu paralar piyasadaki bozuk para sorunu çözmeye yetmedi. Bunun üzerine harekete geçen Osmanlı hükümeti 11 Nisan 1916 tarihli bir yasayla daha önce tedavülden çekilen 10.000.000 kuruş değerinde eski sikkeleri tedavüle soktu. Ancak bu madeni paralar piyasaya çıktıktan kısa bir süre sonra halk tarafından harcanmayıp elde tutuldu. Böylece Osmanlı para piyasasındaki bozuk para sorunu alınan önlemlere rağmen çözülemedi.

Yapılan son emisyonla birlikte piyasaya liranın yanında birde kâğıt kuruş paralar sürüldü. Oysa son emisyona kadar piyasadaki kâğıt para lira ve liranın alt katında oluşuyordu. Yürürlükteki mevzuata göre 1 altın lira resmen 102.6 kuruş ve 1 gümüş mecdiye 19 kuruş ediyordu. Bir liranın katları yada yarım, çeyrek lira gibi bölümleri lira birimi üzerinde hesaplanıyor, altın lira ile kâğıt lira arasındaki fark oranında tedavül buluyordu.<sup>151</sup> Fakat yeni piyasaya çıkan 20 ve 5 kuruşluk kâğıt paralar ne altın liranın ne de gümüş mecdiyenin alt birimiydi. Bu durum hesaplamalarda karışıklığa yol açıyordu.

Bozuk para sorununa çözüm bulmak için Osmanlı hükümeti savaşta olmasına rağmen bütün para sistemini düzenleyecek bir uygulamaya başvurdu. Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet dönemine kadar 1881'de Meskukat-ı Osmani'ye ile yürürlükte bulunan altını esas ölçü birimi olarak kabul eden, piyasadaki gümüş paranın değerini altına oranla saptayan çift metalli bir sistem vardı. Bu sistem altın ve gümüş kullanımına bağlı olarak farklı değerlerin oluşmasına neden oldu. Bununla beraber bu sistemde gümüş ile ödemelere bir sınırlama konulmadığı için devlete

---

<sup>148</sup> E., Eldem, **a.g.e.**, s. 268.

<sup>149</sup> Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 130.

<sup>150</sup> Akyıldız, **Para Pul Oldu**, s. 323.

<sup>151</sup> Toprak, **Türkiye'de Millî İktisat**, s. 244.



vergilerin gümüş olarak ödeme eğiliminin artmasına yol açarak hem gümüş talebini arttırdı, hem de devletin vergi kaybetmesine neden oldu.

II. Meşrutiyet döneminde harekete geçen Maliye Nezareti 1909'da devlet veznelerinde altın liranın 102.60 kuruş olarak kabul edileceğini açıkladı. Bu açıklama gümüş karşısındaki altının değerini arttırdı. Böylece altının kuruş olarak 3 farklı değeri oluştu; birincisi yasal değeri 100 kuruş, ikincisi piyasa değeri 108 kuruş ve üçüncüsü 102,6 miri kuruş değeri idi.<sup>152</sup> Bunun yanında sistemde bozuk para dengesi iyi kurulmadığından bozuk paralar ayrıca pirim yapıyordu. Altın liranın karşılığı mecdiye olarak ödenirse 108 kuruş, çeyrek mecdiye olarak ödenirse 107 kuruş, 1-2 kuruş olarak ödenirse 103-104 kuruş, 10-20 para olarak ödenirse 99-101 kuruş ediyordu.<sup>153</sup> Bu dönemde yapılan bir araştırma ise ülkede altın ve gümüşün 88 farklı değeri olduğunu ortaya çıkarıyordu.

Para sistemini düzenlemek isteyen Osmanlı hükümeti 1909'da Islah-ı Meskukat Komisyonu oluşturdu. Bu komisyon çalışmaları sonucunda 21 Haziran 1911'de Maliye Nezareti'ne bir rapor sundu. Osmanlı para sisteminin yeniden düzenlenmesi için "tevhid" (unification), "sadeleşme" (simplification), "tahkim" (stabilization) ve "her yerde ihtiyaç nisbetinde her nevi meskukatın bulunmasını temin etmek" üzere dört ilke saptayan bu rapor, 1 lira=100 kuruş oranını benimseyerek her türlü çürük kuruşun tedavülden çekilmesini öneriyordu. Hükümete halkın bozuk para talebini karşılamak için sarrafların yerini alacak mübadele sandıkları kurmasını öneren komisyona göre para reformu önce İstanbul'da sonra diğer vilayetlerde uygulamaya konulmalıydı.<sup>154</sup>

Bu dönemde ortaya çıkan savaşlar reformun uygulamaya konulmasını engelledi. Birinci Dünya Savaşı sırasında piyasaya sürülen üçüncü tertip kâğıt paranın bozuk para sıkıntısını iyice körüklemesi üzerine Osmanlı hükümeti 8 Nisan 1916'da Tevhid-i Meskukat kanununu çıkardı. Bu kanuna göre Osmanlı para

---

<sup>152</sup> Tekeli, İlkin, a.g.e., s. 121.

<sup>153</sup> Toprak, *Türkiye'de Millî İktisat*, s. 246.

<sup>154</sup> Tekeli, İlkin, a.g.e., s. 123.

sisteminde değer ölçütü olarak altın, para birimi olarak kuruş kabul edildi. Bundan sonra Osmanlı para sistemi şu sikkelerden oluşacaktı; Nikel 5, 10, 20 para ve 1 kuruş, gümüş 2, 5, 10 ve 20 kuruş, altın 25, 50, 100, 250 ve 500 kuruş. Bu kanun ayrıca her bir sikkenin tam olarak ayarını ve alaşımını da belirledi.<sup>155</sup> Bu kanun ile Osmanlı hükümeti çift metalli para sistemini bırakarak altını değer ölçütü olarak alan tek metalli para sistemine geçti.

Bu yasanın ilanından birkaç gün sonra Maliye Nezareti Tütün Rejisi ve diğer kamu şirketlerinin gelirlerinin %80'ini mecdiyeler ve küçük sikkeler halinde Osmanlı Bankası'na yatırmasını buna karşılık olarak hükümetin emrindeki banka hesabından kâğıt para almalarını istedi. Böylelikle hükümet hem bir gümüş ve nikel sikke rezervi oluşturacak hem de kâğıt paranın kullanımını arttıracaktı. Hükümet madeni para rezervini arttırmak için 1916 yılının Temmuz ayında 500.000 lira tutarında 2,5 ve 10 kuruşluk sikke darbına ilişkin bir yasa çıkardı.<sup>156</sup>

Bu arada vekaleten Maliye Nazırlığı görevinde bulunan Talat Paşa 6 Haziran 1916'da Osmanlı Bankası'ndan Suriye'de bulunan dördüncü ordu komutanı Cemal Paşa'ya göndermek için 10.000 liralık altın istedi. Bu talebi 6 Temmuz 1916'da başka bir talep takip etti. Talat Paşa bu defa Osmanlı Bankası'nda İstanbul'dan ayrılmak üzere olan Mekke Şerifi'ne ödenmek üzere 40.000 liralık altın istedi. 5 Ağustos 1916'da ise Talat Paşa 15.000 liralık altın istedi. Acil ihtiyaçların karşılanması için Talat Paşa 7 Ağustos 1916'da Osmanlı Bankası, Deutsche Bank, Deutsche Orient Bank ve Wiener Bankverein'den toplam 100.000 altın liralık bir talepte bulundu. Birkaç gün sonra Osmanlı hükümeti para basma karşılığında Osmanlı Bankası'ndan 20.000 liralık altın istedi.<sup>157</sup>

Savaşın artan giderlerini karşılamakta zorlanan Osmanlı hükümeti 27 Temmuz 1916'da Alman hükümetinden karşılığı altın ile ödenecek olan hazine tahvillerinde 25.000.000 liralık bir avans alarak karşılığında 24.479.000 liralık kaime

---

<sup>155</sup> E., Eldem, **a.g.e.**, s. 318.

<sup>156</sup> E., Eldem, **a.g.e.**, s. 322.

<sup>157</sup> E., Eldem, **a.g.e.**, s. 324.

çıkarılmasına karar verdi.<sup>158</sup> Daha sonra geçici bir kanunla çıkarılacak kaime miktarı 29.081.400 liraya yükseltildi. Bu kaimelerin geri ödemesi savaş bittikten bir yıl sonra başlayacaktı. Fakat daha sonra bu geçici kanun gerekçesi açıklanmadan iptal edildi.<sup>159</sup> Bundan sonra çıkarılan geçici bir kanunla ise Alman hükümetinden 30.000.000 liralık hazine tahvili karşılığında 30.000.000 liralık kaime çıkarma kararı alındı. Bu kaimelerin geri ödenmesine savaş bittikten iki sene sonra başlanacaktı. Bu arada 3 Ocak 1917'de yapılan düzenlemeyle bu tertibe 35.981.400 liralı ilave edilerek çıkarılacak toplam miktar 65.981.400 liraya çıkarıldı. Bunlar Alman hükümetinden alınan ve karşılığı altın ödemeli olan 38.781.400 liralık hazine tahviline karşılık çıkarıldı.<sup>160</sup> Alman hükümeti ile yapılan anlaşmaya göre çıkarılacak bu kâğıt paranın 5.000.000 liralık kısmını Alman hükümetinin emrine tahsis etmek üzere İstanbul'da Deutsche Bank'a yatırılacaktı.<sup>161</sup> Dördüncü tertip kâğıt paralar 500, 50, 10, 5, 1 ve yarım lira ile 20 ve 5 kuruş olarak basıldı.<sup>162</sup> Piyasada özellikle acil olarak 5 ve 20 kuruşluk kupürlere kâğıt paralara ihtiyaç vardı. Temmuz 1916'da Cavid Bey'in önerisiyle banka müdürleriyle bir araya gelen Talat Paşa bankalardan dolaşımdaki 50 ve 100 liralık paralar karşılığında 2.500.000 liralık kupürler temin etmelerini istedi.<sup>163</sup> Fakat piyasada bozuk para sıkıntısı devam ettikçe Osmanlı hükümeti bu tür arayışlarını sürdürecektir sorunu çözmeye çalışacaktı.

Osmanlı hükümeti Birinci Dünya Savaşı sırasında bir taraftan cephele mücadele verirken diğer tarafta devleti ayakta tutacak malî politikaların başarılı olması için mücadele verdi. Osmanlı hükümeti bu mücadelesinde devlet bankası imtiyazına sahip olan Osmanlı Bankası'ndan beklediği yardımı alamadı. Osmanlı Bankası'nın izlediği sıkı para politikasını sürdürmesi Osmanlı hükümetinin savaş sırasında izlediği malî politikalarla örtüşmedi. Bankadan beklediği desteği göremeyen Osmanlı hükümeti ortaya çıkan sorunlarla tek başına mücadele etmek zorunda kaldı.

---

<sup>158</sup> Akyıldız, **Para Pul Oldu**, s. 324.

<sup>159</sup> Akyıldız, **a.g.e.**, s. 325.

<sup>160</sup> Akyıldız, **Kâğıt Para**, s. 187.

<sup>161</sup> V., Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, s. 108.

<sup>162</sup> Erol, **a.g.e.**, s. 32.

<sup>163</sup> E., Eldem, **a.g.e.**, s. 326.

Osmanlı hükümetinin Birinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya'dan aldığı 5.000.000 liralık altın karşılığı bankadan 15.000.000 liralık kâğıt para basma isteği kabul edilmemişti. Almanya tarafından da tepkiyle karşılanan Osmanlı Bankası'nın bu tavrı üzerine Almanya Maliye Nazırı Helffrich emisyon yapmadan Osmanlı hükümetinin savaş masrafları altından kalkamayacağını borç görüşmeleri için Almanya'da bulunan Cavid Bey'e bildirdi.<sup>164</sup>

Emisyon isteği kendi bankası tarafından kabul edilmeyen Osmanlı hükümeti bankanın millî çıkarlarla bağdaşmayan bu tavrından rahatsız oldu. Ayrıca banka aleyhine bir kampanya başladı.<sup>165</sup> Osmanlı Bankası'nın ülkede batının malî ve iktisadî egemenliğini temsil etmesi ve millî çıkarlarla örtüşmeyen malî politikalar takip etmesi bankaya karşı tepkiyi arttıran önemli nedenlerdi. Daha Birinci Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde devlet bankası ayrıcalığına sahip Osmanlı Bankası'nın kaldırılması, el konulması ve emisyon gibi Osmanlı Bankasının onayı olmayan isteklerin banka rızasına başvurulmadan yerine getirilmesi gündeme geldi.

Osmanlı Bankası'na karşı gelişen bu tavır üzerine Cavid Bey ülkenin fakir olduğunu ve Almanya'nın savaş sonrasında ihtiyaçları tek başına karşılayamayacağını bundan dolayı bugünkü düşmanlarımıza da ihtiyaç duyulacağını belirterek bankaya el konulmasına karşı çıktı.<sup>166</sup> Daha sonra Osmanlı Bankası'nın Paris ve Londra'daki komitelerinin izni olmadan bir Osmanlı Nazırı ve onun maiyetinde bir Alman müşaviri atanması gündeme geldi. Bu öneriye de bankanın yapısına aykırı olduğu gerekçesiyle Cavid Bey karşı çıktı. Gelişmeleri banka müdürlerine aktaran Cavid Bey herhangi bir mecburiyeti olmamasına rağmen bankadan Osmanlı hükümetine iyi niyet göstergesi olarak yeni bir kredi açması talebinde bulundu. Fakat bu talepte bankanın Paris ve Londra komiteleri tarafından reddedildi.<sup>167</sup>

---

<sup>164</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 484, 5 Ocak 1945, s. 2.

<sup>165</sup> Osman Selim Kocahanoğlu, **Sevgili Aliye'm Maliye Nazırı Cavid Bey'in Hapishane Mektupları ve Savunmaları**, İstanbul, Temel Yay., 2006, s. 282.

<sup>166</sup> Nazmi Eroğlu, **Cavid Bey**, İstanbul, Bir Harf Yay., 2006, s. 456.

<sup>167</sup> Kocahanoğlu, **a.g.e.**, s. 283.

Diğer taraftan Almanya Osmanlı hükümetine borç olarak verdiği altının aynen altın olarak harcanmaması için baskılarını arttırdı. Bu baskılar neticesinde Osmanlı Bankası'nın hükümetçe satın alınması gündeme geldi. Fakat Cavid Bey'in hukuki gerekçelerle karşı çıkması üzerine bundan vazgeçildi. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti kâğıt para basmak için Düyun-ı Umumiye İdaresi ile anlaştı.<sup>168</sup>

Kâğıt para basım sorununu çözen ve Osmanlı Bankası'yla ilgili önerilerinden vazgeçen Osmanlı hükümeti Cavid Bey'e bir devlet bankası kurması için teklif götürdü.<sup>169</sup> Teklifi kabul eden Cavid Bey aynı zamanda hükümetin dış borç görüşmelerinde bulunmak üzere 1915 yılında Almanya'ya gitti. Borç görüşmeleri sırasında Alman Maliye Nazırı Helffrich kurulması tasarlanan millî banka sermayesine Deutche Bank, Deutche Orient Bank ve Credit Qustalt'ında iştirak edebileceğini belirtti.<sup>170</sup> Bu arada Alman Maliye Nazırı Helffricht ile Cavid Bey arasındaki görüşmeden haberdar olan Macar Ticaret Bankası müdürü Cavid Bey'le görüşerek İstanbul'da kurulacak bankanın sermayesine katılmak istediklerini ve bunun için Almanya'ya başvurduklarını bildirdi.<sup>171</sup> Böylece kurulması planlanan bankanın sermayedarları arasında Türkler, Almanlar ve Avusturyalılar yer alacaktı. Cavid Bey'in bu teklifi sermayesinin %51'i Türklerde %49'u Alman ve Avusturyalılarda olması şartıyla kabul etmesi üzerine konu şimdilik kapandı.

Banka konusundaki bu görüşmeye İstanbul'da Maliye vekili Talat Paşa'nın da bulunduğu bir toplantıda devam edildi. Alman heyetinde bulunan bir üyenin sermayesinin çoğu Türklere ait olan bir bankaya para yatıramayacaklarını belirtmesi üzerine Almanya ile banka görüşmesi sona erdi.<sup>172</sup> Çoğunluk hisseleri yabancıların elinde olan bir banka ise Osmanlılar tarafından kabul edilemezdi. Çünkü millî bir

---

<sup>168</sup> Eroğlu, **a.g.e.**, s. 457-458.

<sup>169</sup> Kocahanoğlu, **a.g.e.**, s. 284.

<sup>170</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 484, 5 Ocak 1945, s. 2.

<sup>171</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 501, 22 Ocak 1945, s. 2.

<sup>172</sup> Kocahanoğlu, **a.g.e.**, s. 285.

malî kurum tesis etmek isteyen Cavid Bey için bu teklifin kabul edilmesi yabancı bir efendinin emrinden çıkıp başka bir yabancı efendinin emrine girmektir.<sup>173</sup>

Daha sonra İstanbul'da Alman askeri çevrelerinin teşvikiyle İsviçre'de bir banka müdürü getirilerek Osmanlı Bankası'nın satın alınıp bir devlet bankası haline getirilmesi gündeme geldi. Talat Paşa'nın da onayladığı bu önerinin Cavid Bey'e sorulması üzerine Cavid Bey banka hissedarlarının onayı olmaksızın bankayı satın almaya hakları olmadığını, bankanın aynı isimle Osmanlı Devleti'nde ve dış ülkelerde işlemler yaptığını bundan dolayı Osmanlı Devleti'nde kalan kısmı alıp dış ülkelerde kalan kısmın alınmamasının kabul edilemeyeceğini, şimdi alsalar bile bu girişimin fiyasko ile sonuçlanacağını, ilerde bunu düzelterek bir adam bulamayacaklarını, savaşın nasıl biteceğinin belli olmadığını ve savaş sonrasında yabancı sermayeye gereksinim olduğu gibi gerekçelerle karşı çıktı.<sup>174</sup> Bunun üzerine Talat Paşa Osmanlı Bankası'nı satın alıp bir devlet bankası haline getirmekten vazgeçti.

Bu arada İstanbul'da Macar Ticaret Bankası müdürü Lontzi, Cavid Bey'i ziyaret ederek kurulması düşünülen devlet bankasına iştirak etmek istediklerini ve bankanın bir an önce açılıp banknot ihraç etmesini istediklerini bildirdi.<sup>175</sup> Kısa bir süre sonra Helffrich Cavid Bey'e bankayla ilgili yeni bir teklifte bulundu. Bu teklife göre bankanın sermayesinin çoğu ve müdürleri Osmanlı vatandaşı olacak, banka müdürü Almanlar tarafından tayin edilecek, banka idare meclisi başkanı Osmanlı vatandaşı olacak ve padişah iradesi ile tayin edilecek, imtiyaz süresi 1925'e kadar olacak, Osmanlı Bankası para basma imtiyazını yerine getirmediği sürece para basma imtiyazı bu bankaya verilecekti.<sup>176</sup> Bu öneriye göre bankanın sermayesi 1.500.000 lira olacaktı ve bunun 800.000 liralık kısmı Osmanlılara ait olacaktı. Almanların bu teklifini Cavid Bey kabul etmedi.

---

<sup>173</sup> Eroğlu, **a.g.e.**, s. 459.

<sup>174</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 499, 20 Ocak 1945, s. 2.

<sup>175</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 501, 22 Ocak 1945, s. 2.

<sup>176</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 502, 23 Ocak 1945, s. 2.

1915 yılının başında gündeme gelen millî devlet bankası meselesi banka kurulana kadar Talat Paşa, Cavid Bey ve Alman yetkililer arasında defalarca konuşuldu. Talat Paşa Almanların iştirakinden yana olmasına rağmen Enver Paşa Alman iştirakine Cavid Bey gibi karşı çıktı.<sup>177</sup> Çünkü Cavid Bey'e göre kendileri sağlam temellere dayanan daimi bir banka kurmak isterken, Almanlar kendi çıkarlarına hizmet edecek bir savaş aleti meydana getirmek istemekteydi.<sup>178</sup> Bu arada Osmanlı hükümetinin Düyun-ı Umumiye İdaresi ile banknot basmak için anlaşması, Almanya açısından banka meselesinin önemini kaybetmesine neden oldu. Çünkü daha önce vereceği altının üç katı kâğıt para basmak için borç veren Almanya, Osmanlı hükümetinin Düyun-ı Umumiye İdaresi ile anlaşması üzerine ülkesinden para çıkarmadan sadece imzaladığı hazine bonoları karşılığında Osmanlı hükümetine borç veriyordu.<sup>179</sup>

Bu arada dördüncü tertip kâğıt para çıkarmak için Almanya'da bulunan Cavid Bey Almanlara bir sene vadeli kâğıt paranın altın olarak ödenmesi hakkında imzalı bir taahhüt alıp bundan sonraki borçlanmalarında altın olarak ödenme şartını kabul ettirdikten sonra kurulacak banka önünde bir engelin kalmadığını düşünüyordu.<sup>180</sup> Böylece kurulması düşünülen millî devlet bankası güçlü bir konumda kurulacaktı.

---

<sup>177</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 511, 1 Şubat 1945, s. 2.

<sup>178</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 509, 30 Ocak 1945, s. 2.

<sup>179</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 514, 4 Şubat 1945, s. 2.

<sup>180</sup> Eroğlu, **a.g.e.**, s. 460.

## 1.2. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası Fikrinin Osmanlı Basımındaki Yansıması

Osmanlı hükümetinin Birinci Dünya Savaşı sırasında karşılaştığı malî problemlerle başa çıkmak için uğraştığı bir dönemde gündeme gelen millî sermayeli bir devlet bankası kurma fikri bu dönemde yükselen milliyetçilik ile izlenen millî iktisat politikalarıyla da örtüşüyordu. Millî sermayeli bir devlet bankası kurma fikri daha ortaya çıkmadan önce Osmanlı aydınları millî iktisat politikalarına uygun olarak ülkedeki yabancı bankaları sorgulayan bir tutum içine girdi. Ahmet Muhittin daha 1915 yılında yabancı bankaların malî işlerle uğraşarak zengin olduklarını buna karşın memlekete çok az faydalarının olduğunu belirterek bu yüzden memleketin zarar ettiğine dikkatleri çekti.<sup>181</sup> Bu dönemde Ahmet Muhittin gibi yazarlar tarafından zaten sorgulanmaya başlanan yabancı sermayeye ve yabancı bankalara karşı millî sermaye ve millî bankacılık ön plana çıkartıldı.

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın kuruluş çalışmaları devam ederken Osmanlı kamuoyuna banka gereğini benimsetmek için Tanin gazetesi öncülüğünde bir kampanya başlatıldı. Gazetenin başyazarı aynı zamanda bankanın kurucuları arasında bulunan Hüseyin Cahit Bey Tanin gazetesinde millî banka başlığı altında dokuz makale yayınlamaya başlayarak kurulacak banka hakkında kamuoyunu bilgilendirdi. Gazete bankanın halka ve devlete yararlarını sayarak bir kamuoyunun oluşmasını sağladı. Bu yolla satışa çıkarılacak banka hisse senetlerine halkın ilgisi arttırılmaya çalışıldı.

Gazeteye göre sadece memleketin menfaatleri için kurulan bir banka mevcut olmadıkça hiçbir iktisadi teşebbüs himaye ve teşvik edilemeyeceği gibi halkı ticarete ve sanayiye alıştırmakta mümkün olamayacaktı. Bankanın kurulması ülkenin sanayileşmesini ve ticaretini destekleyecekti. Bunun için zengin fakir bütün Osmanlı vatandaşları banka hisse senetlerini almalıydı. Eğer banka halkın desteğini alırsa

---

<sup>181</sup> Ahmet Muhittin, "Millî İktisat- Bu en mübrem ve en acil vazifemizdir", *İslam Mecmû'ası*, S. 37, 24 Eylül 1331, s. 796-800.



hükümette bu bankayı destekleyecek ve himaye edecekti. Hükümetin bu himayesi bankanın kârlılığını arttıracaktı. Hisse senetlerinin Osmanlı vatandaşlarının elinde kalması ile banka kârı da memlekette kalacaktı. Gazeteye göre bankaya halkın güveni olursa banka hisse senetleri halk tarafından satın alınırdı. Banka da kurulacak fabrikaları, şirketleri destekleyerek memlekete faydalı olurdu. Ayrıca memlekette dağınık bir halde bulunan sermaye banka ile bir araya getirilirdi.<sup>182</sup> Böylece kurulacak banka topladığı sermaye ile millî bir ekonominin en büyük destekçisi olurdu.

Tanin gazetesi dışında millî iktisat yanlısı tutumuyla ön plan çıkan İktisadiyat Mecmuası'nda millî banka meselesini ele alan Tekin Alp memleketteki yabancı sermayeye karşı olamadığını belirterek millî banka ile millî sermaye arasındaki ilişkiyi şöyle yazacaktı;

*“...Millî sermayemiz bütün işleri yapmak için kifayet etmezse hiç olmazsa küçük bir kısmını olsun deruhte edemez mi? Ecnebi sermaye gelecek diye biz lakayd kalır memleketimizdeki bütün işleri başkalarına terk ve havâle edersek hiçbir vakit baş kaldıramayız. Millî sermayelerini çömleklerde veyahut ecnebi bankalarında gayr-ı müsmir bir sûrette muattal kalacağına onları istihsâlât-ı milliyenin artmasına medâr olabilecek işlerde kullanırsak memleketimiz servet-i tabî'yyesinin hiç olmazsa bir kısmından olsun doğrudan doğruya müstefid oluruz. Bugün kısm-ı a'zamı i'tibârıyla mu'attal bir hâlde bulunan millî sermayelerin bu sûretle müsmir bir hâle getirmek için teşkilât-ı mahsûsaya eşedd-i ihtiyâc vardır.*

*İşte millî bankanın tesisi teşkilât husûsunda atılan ilk hatvedir. Şimdiye kadar artırma paralarını çömleklerde veyahut ecnebî bankalarda bulunduranlar millî bankalar, millî teşebbüslerin adem-i mevcûdiyetine vesile ittihâz ederek kendilerini ma'zûr gösterebilirlerdi. Artık bundan sonra bu gibi garib hâllerin devam ve bekâsına aslâ ihtimâl verilemez. ...”<sup>183</sup>*

Tekin Alp'de memleketteki bütün yatırımların yabancılar tarafından yapılmasından rahatsızlık duyarak, artık bazı yatırımlara azda olsa millî sermayenin de katılması gerektiğine dikkat çekip banka ile çömleklerde saklanan bu sermayenin bir araya geleceğini yazdı. Banka sayesinde bir araya gelecek sermaye memleketin

<sup>182</sup> “Millî Banka”, **Tanin**, sene. 1, no. 2749, 5 Teşrin-i Sâni 1332, s. 1.

<sup>183</sup> Tekin Alp, “Türkiye’de Bankalar”, **İktisadiyyat Mecmû’ası**, yıl. 1, S. 34, 10 Teşrin-i Sâni 1332, s. 1.

iktisadi kalkınmasında kullanılabilirdi. Böylece Osmanlı Devleti iktisadî bağımsızlığını kazanabilirdi.

İktisadî bağımsızlığın kazanılmasında önemli olan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nı diğer bankalardan ayıran ise bankanın sahip olduğu millî özellikleridir. Tanin gazetesine göre memlekette millî ismini kullanan bir çok müessese mevcut olmasına rağmen bunlara dikkatlice bakıldığında kullandıkları millî ismin halkı kandırmak için bir perde olduğu anlaşılıyordu. Oysa Tanin'e göre Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası sahip olduğu millî özellikler ile bu tür şirketlerden ayrılıyordu. Öncelikle bankanın sermayesine sadece Osmanlı vatandaşları katılabilecekti. Bankada kullanılacak lisan Türkçe olacaktı. Banka memleketin iktisadî olarak gelişmesi için ticari şirketler kurabileceği gibi mevcut şirketlere de ortak olabilecekti. Ayrıca bankanın çalışanları bazı uzmanlar dışında Osmanlı vatandaşları olacaktı.<sup>184</sup> Banka bütün bu özellikleri ile diğer şirketlerden ayrılıyordu. Bankanın bu özelliğinden haberdar olan halk toplumda yükselen milliyetçiliğinde etkisiyle bu bankayı kolayca benimseyerek banka hisse senedini satın almak isteyecekti.

Halkın hisse senetlerini almasıyla kurulacak banka hem bireylere hem de memlekete faydalı olacaktı. Millî banka bankacılık işleri yaparak yani hesap açma, borç verme, senet kabul etme gibi işlemlerle bireylere yardımcı olacaktı. Millî banka aynı zamanda memleketteki iktisadî hayatın gelişmesi için bankacılık işlemlerinde gereken çabukluk ve kolaylığı da sağlayacaktı. Böylece memleketteki girişimcilerin işleri kolaylaşacak ve bunların ihtiyaç duydukları sermaye banka tarafından sağlanacaktı. Merkezi İstanbul'da olacak banka büyük bir sermaye toplayacak ve memleketin diğer yerlerinde açacağı şubeler vasıtasıyla bu sermayeyi şubelerinin bulunduğu yerlere göndererek oralardaki girişimcileri de destekleyecekti. Böylece atıl durumda duran sermayeler ekonomiye kazandırılarak memleketin iktisadî olarak gelişmesinin yolu açılacaktı.<sup>185</sup>

---

<sup>184</sup> "Millî Banka 1-Bankanın Millî Esasları", **Tanin**, sene. 9, no. 2855, 11 Teşrin-i Sâni 1332, s. 1.

<sup>185</sup> "Millî Banka 3- Neler Yapacak?", **Tanin**, sene. 9, no. 2858, 14 Teşrin-i Sâni 1332, s. 1.

Bunun dışında memlekette bulunan zenginlik kaynaklarının Adana’da pamuk, Bursa’da ipek , Doğu vilayetlerinde petrol gibi kaynakların işlenmesi memleketin iktisadî hayatını geliştirebilirdi. Bütün bunların işlenmesi ise millî şirketler ile olmalıydı. İşte kurulacak banka bu millî şirketleri destekleyerek, millî şirketleri yabancı sermaye rekabetine karşı koruyacaktı. Bu koruma sadece memleket içinde olmayacak bankanın yabancı ülkelerde açacağı şubeler ile memleket dışında da mümkün olabilecekti. Zaten yabancılar tarafından kurulan tesisler memleketimiz için iktisadî olmaktan ziyade siyasiydi. Çünkü yabancılar tarafından kurulan iktisadi teşkilat siyasi istilalar için hazırlık aşamasıydı. Rusya Makedonya, Dobruca ve Bulgaristan’da siyasi nüfusunu arttırmak için ilk önce buralarda banka kurmuştu. Bunun için;

*“...Bir millet içinde te’essüs eden bir ecnebî banka ile hudûdlarda kurulan askerî istihkâmlar arasında pek az fark vardır. Binâ’en-aleyh varlığımızı ecnebî kuvvetleri karşısında müdâfa’ a edebilmek için (millî banka) büyük bir kalemiz olacaktır. O halde bu kalenin vücûda gelmesi için sarf edilecek her türlü mu’âvenetler vatanî vazîfelerimiz cümlesindedir.”<sup>186</sup>*

Yabancı bankalar ülkedeki yabancı askeri istihkamlar kadar tehlikeli olduğuna göre buna karşı koymak için en önemli dayanak millî bir banka olacaktı. Yani yabancı kontrolündeki Osmanlı Bankası’na karşı millî bir banka çıkarılarak bu tehlike uzaklaştırılabilirdi. Böylece siyasi olarak bağımsız olan memleketimiz iktisadi olarak bağımsızlığını millî bankanın yardımıyla kazanabilirdi.

İktisadî bağımsızlığın kazanılması için çok önemli olan millî banka ile hükümet arasındaki ilişki önemliydi. Çünkü hükümetin vereceği destek bankanın geleceğini belirleyen önemli bir etkendi. Banka henüz kurulma aşamasında olduğuna göre halk hükümetin desteğini dikkate alarak bankayı destekleyecekti. Bankaya hükümet tarafından verilen ayrıcalıklar hükümetin millî bankaya desteğinin önemli bir kanıtıydı. Banka ayrıcalıkları ile yabancı bankalara göre avantajlı bir konumda

---

<sup>186</sup> “Millî Banka 5- Millî Banka Neler Yapacak?”, **Tanin**, sene. 9, no. 2864, 20 Teşrin-i Sâni 1332, s. 1.

bulunacak ve bu da bankanın kârlılığını artıracaktı. Kendi çıkarını düşünen halk banka hisse senetlerini alarak daha fazla kazanç sağlamış olacaktı.<sup>187</sup>

Tanin gazetesi halkın kurulacak bankaya ilgisini artırmak için Sabah, İkdam ve benzeri gazetelerde banka lehine çıkan haberleri okuyucularına aktararak millî banka konusunda Osmanlı basınında oluşan ortak tavrı okuyucularıyla paylaştı. Böylece millî banka konusunun Tanin dışındaki gazetelerce de memnuniyetle karşılandığı belirtilerek halkın millî bankaya ilgisi arttırılmaya çalışıldı.<sup>188</sup> Halkın ilgisi için Tanin sadece gazetelerin değil yabancı bir uzmanın da görüşlerine yer vererek bir yabancının bile böyle millî bir banka karşısında memnuniyet duyduğunu belirtiyordu. Bu yabancının ismini açıklamayan gazete, sadece Avrupalı bir iktisat uzman olduğunu ve memleketimize bazı tetkiklerde bulunmak için geldiğini belirtiyordu. Bu yabancı uzmana göre bankaya verilen ayrıcalıklar sayesinde bankayla hiçbir yabancı banka rekabet edemeyecekti. Bundan dolayı bankanın geleceği sağlandı. Bu bankayı halkın desteklemesi hem kendi çıkarına hem de memleketin çıkarına olacaktı.<sup>189</sup> Bir yabancının bile kuruluşunu taktir ettiği millî bir bankaya Osmanlı vatandaşları kayıtsız kalmayacaktı.

Tanin gazetesi millî banka adlı yazı dizisinde son olarak yabancı sermaye ile millî banka arasındaki ilişkiyi inceleyerek kapitülasyonların kaldırılmasından kaygılı olan yabancı sermayenin bu kaygısının millî bankanın kurulması ile doruğa çıktığını belirterek bu kaygının gereksiz olduğunu okuyucularına duyuruyordu. Gazeteye göre millî banka kurulurken yabancı sermaye düşmanlığı temelinde kurulmadığını, aksine memlekette yapılacak bir çok işlerde yabancı sermayeye ihtiyaç olduğunu belirterek, millî bankanın yabancı sermayenin haklarına dokunmayacağını belirtiyordu.<sup>190</sup> Böylece güçlü yabancı sermaye ile rekabet etmeyecek millî banka rekabetten de olumsuz etkilenmeyecekti. Böylece hem halkın kaygıları hem de yabancı sermayedarların kaygıları giderilmiş oldu.

<sup>187</sup> “Millî Banka 6- Millî Bankanın İmtiyâzâtı”, **Tanin**, sene. 9, no. 2865, 21 Teşrîn-i Sâni 1332, s. 1.

<sup>188</sup> “Millî Banka 7- Gazetelerin Mütâlaâtı”, **Tanin**, sene. 9, no. 2871, 27 Teşrîn-i Sâni 1332, s. 1.

<sup>189</sup> “Millî Banka 8- Bir Ecnebinin Fikri”, **Tanin**, sene. 9, no. 2873, 29 Teşrîn-i Sâni 1332, s. 1.

<sup>190</sup> “Millî Banka 9- Millî Banka ve Ecnebi Sermayesi”, **Tanin**, sene. 9, no. 2883, 9 Kânûn-ı Evvel 1332, s. 1.

Tanin gazetesi dışında İkdâm gazetesi de millî bankanın kurulmasını memnuniyetle karşılayarak bu bankanın kurulması ile daha önce Osmanlıları beceriksizlikle suçlayan Avrupa'ya cevap verildiğini yazıyordu. Gazeteye göre millî banka milletin iktisadî olarak gelişmesinde bir rehber olacaktı.<sup>191</sup> İkdâm gazetesi gibi Türk Yurdu dergisi de memlekete faydalı olacak ayrıcalıklı ve millî bir devlet bankası tesisinin her türlü alkışa layık olduğunu belirterek okuyucularına duyuruyordu.<sup>192</sup> Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi'ne göre kurulacak millî banka hisse senetlerini satın alanlar bir taşla üç kuş vuracaklardı. Öncelikle yeni sanayi tesisleri kurulacaktı. Sonra banka hisse senetlerini satın alanlar yatırımlarını güvenli olarak nemalandıracaktı. Son olarak da memleketin iktisadi hayatında yabancıların hakimiyeti sonlandırılacaktı.<sup>193</sup>

Osmanlı basını tarafından desteklenen Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası İttihat ve Terakki tarafından da desteklendi. Bankanın kuruluşuyla yakından ilgilenen İttihat ve Terakki gerekli sermayenin toplanabilmesi harekete geçecekti. İttihat ve Terakki Partisi'nin genel merkezinden vilayetlerdeki merkez heyetlerine gönderilen bir genelgede millî banka girişiminin önemi vurgulanarak halk iktisadî cihada çağrılıyordu. Genelgeye göre kapitülasyonlar siyasal ve iktisadî nitelikteydi. Siyasal kapitülasyonlardan kurtulan milletin iktisadî kapitülasyonlardan da kurtulması gerekiyordu. İktisadî kapitülasyonlardan kurtulmak için iktisadî teşkilata sahip olmak gerekiyordu.<sup>194</sup>

Uzviyetçi bir yaklaşımla konuyu ele alan genelgeye göre, millet bir bedene benzetilince bu bedenin kanı sermaye olacaktı. Bu kanın toplanıp dağıtıldığı yer ise kalp yani banka olacaktı. Bu benzetmeye göre milletin kalbi dışarıda yabancıların elindeydi. Dolayısıyla memlekette toplanan sermaye yabancılara gidiyor bu sermayeden millet doğrudan doğruya istifade edemiyordu. Millî banka ile bu sermayeden millet hemen faydalanamayacaktı. Yabancı bankalar çalışmalarına

<sup>191</sup> "Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası", **İkdâm**, no. 7163, 7 Kânûn-ı Sâni 1332, s. 1.

<sup>192</sup> "Osmanlı Türklerinde İktisadi Hareket", **Türk Yurdu**, C. 11, S. 12, 2 Şubat 1332, s. 190-194.

<sup>193</sup> "Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası", **Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi**, S. 1676, 33. sene, 4 Şubat 1332, s. 1-2.

<sup>194</sup> Toprak, **Türkiye'de Millî İktisat**, s. 142.

devam edecekti. Fakat millî bankanın kurulması iktisadî ve malî hayatın millileşmesinde önemli bir gelişme olacaktı.<sup>195</sup> Son zamanlarda kurulan millî şirketler ise millî banka tarafından korunacaktı.

---

<sup>195</sup> Tekin Alp, “İtibar-ı Millî Bankası”, **İktisadiyyat Mecmû’ası**, yıl. 1, S. 40, 19 Kânûn-ı Sâni 1333, s. 1.

## İKİNCİ BÖLÜM

### OSMANLI İTİBAR-I MİLLÎ BANKASI'NIN KURULUŞU VE YAPISI

#### 2.1. Bankanın Kurulması ve Millî Özellikleri

Birinci Dünya Savaşı yıllarında gündeme gelen millî bir devlet bankası kurma fikri, basın aracılığıyla kamuoyuna benimsetildikten sonra Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası adı altında Osmanlı Devleti'nde hayat buldu. Millî bir devlet bankası kurma fikri ortaya atılınca bu bankayı kurmak için gerekli iç ve dış temasları kurma görevi Cavid Bey'e verilmişti.<sup>196</sup> Gerekli temasları sağlayan Cavid Bey, Hüseyin Cahit Bey ve Tefik Bey'le beraber 1916 yılının son aylarında Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın kuruluş dilekçesini Ticâret Nezâreti'ne verdi. Bundan sonra şirket kuruluş dilekçesi Osmanlı kanunlarına uygun olarak önce Sadarete oradan Şûrâ-yı Devlete gönderildi.<sup>197</sup> Dilekçeyle beraber verilen şirket nizamnamesi şirket kuruluş prosedürüne göre Ticaret Nezareti'nden incelendikten sonra Sadarete ve oradan da Şûrâ-yı Devlete havale edildi. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın kuruluş dilekçesiyle beraber verilen nizamnamesi 14 Kânûn-ı Evvel 1332(27 Aralık 1916) tarihinde Şûrâ-yı Devlet Mâliye ve Nâfi'a Dâ'iresi'nde değerlendirilerek gerekli görülen değişiklikler yapıldı.<sup>198</sup> Buradan tekrar Sadarete gelen banka kuruluş dilekçesi Sadrazam tarafından Meclis-i Vükelâ'da tekrar görüşmeye açıldı. Buradaki görüşme üzerine 19 Kânûn-ı Evvel 1332'de(1 Ocak 1917) Meclis-i Vükelâ kararıyla Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın kurulmasına izin verildi.<sup>199</sup> Banka Osmanlı Devleti'nde yürürlükteki kanunlara göre bir anonim şirket olarak kuruldu. Bu şirketin ticari unvanı Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'ydı.

<sup>196</sup> Tekeli, İlkin, a.g.e., s. 139.

<sup>197</sup> Akyıldız, **Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri**, İstanbul, Türkiye Ekonomi Bankası A.Ş., 2001, s. 37.

<sup>198</sup> BOA., MV., 246/53, 1335 Ra 2.

<sup>199</sup> BOA., İ.DUİT., 112/17, 1335 Ra 07.

Bankanın kuruluş dilekçesini veren Cavid Bey II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki iktidarlarında Maliye Nazırlığı olarak görev yaptı. Bu dönemde ekonomide tek yetkili olarak hep ön planda oldu. Devletin malî yapısını savaşı finanse etmek için uygun bulmayan Cavid Bey ülkenin Birinci Dünya Savaşına girmesine karşı çıktı. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi üzerine Cavid Bey 5 Kasım 1914'te Maliye Nazırlığı görevinden istifa etti. Cavid Bey'in istifasıyla boşalan Maliye Nazırlığını Talat Paşa vekaleten sürdürdü. Talat Paşa kabinesi 4/2/1917 tarihinde kurulurken Almanya'da buluna Cavid Bey kendisine yapılan nazırlık teklifini kabul etmeyerek, kabine dışında kaldı fakat gölge nazır gibi devlet malîyesi üzerinde etkisini sürdürdü. Kabine dışında kaldığı dönemde Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın kurulması ile ilgilenen Cavid Bey hem bankanın kurucusu hem de ilk banka idare meclisi başkanı oldu. Banka kurulduktan kısa bir süre sonra vekaleten Maliye Nazırlığı görevini yürüten Talat Paşa'nın ısrarı üzerine Cavid Bey yeniden Maliye Nazırı oldu.<sup>200</sup>

Bankanın diğer kurucu üyeleri Selanikli Tüccar Tevfik Bey ve İttihat ve Terakki'nin önde gelen ismi olan Hüseyin Cahit Bey'di. Düyun-ı Umumiye Dayinler Heyeti Başkanı ve İstanbul Mebusu olan Hüseyin Cahit Bey gazeteci kimliğiyle de Tanin gazetesinde yayınlanan yazılarıyla bankayı destekledi.

1 Ocak 1917'de nizamnamesi onaylanarak kurulmasına izin verilen Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın kurulmasına ilk tepki Avrupa'dan geldi. Avrupa'da yanlışlıkla Banque Nationale de Crédit adıyla duyulan bankanın Osmanlı Bankası'nın emisyon imtiyazını gasp ettiği duyuldu. Bunun üzerine Avrupa öfkeden deliye döndü.<sup>201</sup> Daha sonra gerçeğin anlaşılmasıyla yani millî bankanın Osmanlı Bankası'nın emisyon imtiyazını gasp etmediği anlaşılınca Avrupa rahatladı.

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na bu ilk tepkiden sonra ikinci tepki 6 Şubat 1332 (19 Şubat 1917) tarihinde Meclis-i Âyan'da millî bankaya verilecek imtiyazlar görüşülürken ortaya çıktı. Meclis-i Âyan'da bankaya verilecek imtiyazlar

---

<sup>200</sup> Kocahanoğlu, a.g.e., s. 11.

<sup>201</sup> E., Eldem, a.g.e., s. 332.



görüülürken söz alan Ahmet Rıza Bey memleketin iktisadî olarak gelişmesine hizmet edecek bankaların kurulmasını istediğini belirtildikten sonra millî banka kurulmasına karşı olduğunu şu gerekçeyle ifade etti;

*“...Servet-i milliyenin fevkalde rahnedar olduğu ve halkın ekseriyetle ekmek parası bulamadığı böyle dağdağalı, buhranlı bir zamanda banka tesisine kalkışmayı ahlîk nokta-i nazarından çirkin görmekte ve zorla teessüs eden bir bankaya ciddi ve sağlam bir müessese-i mîliyye nazarıyla bakılamayacağı ve duyun-u milliyenin tesfiyesine hasr ve tahsis edilmiş bir takım varidat-ı Devletin ve hukuk-u belediyeye taalluk eden idîtin imtiyazat şeklinde bankaya terki caiz olmayacağı ve bu gibi imtiyazat ile ahali bankaya sevk edilemeyeceği...”<sup>202</sup>*

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası Birinci Dünya Savaşı devam ederken kuruldu. Savaşla birlikte dış ticaretin durma noktasına geldiği, kentlerin beslenme problemiyle karşılaştığı, yükselen enflasyonla birlikte memur maaşlarının hızla eridiği bir ortamda devlete gelir kazandıran vergilerden kurulacak bankanın muaf tutulmasını doğru bulmadığını Ahmet Rıza Bey belirtti.

Aynı oturumda söz alan Ferit Paşa bu bankanı devlet bankası olup olmadığını, Osmanlı Bankası’nın lağv mı edildiğini, bankanın kurucularının kimler olduğunu, banka müdürünün tayin şeklini, devletin bankaya sermaye koyup koymadığını, bankanın banknot ihraç edip etmeyeceğini, edecekse ne miktarda edeceğini, böyle imtiyazlı bir şirketin çok kâr edeceğini ve bu kârdan devletin hissedar olup olmayacağını sorması üzerine Cavid Bey bu sorular karşısında uzunca bir açıklamada bulundu. Açıklamasında Cavid Bey devlet bankası imtiyazına şu an Osmanlı Bankası’nın sahip olduğunu bu ayrıcalığı 1925 yılında dolacağını, Osmanlı Bankası’nın bu imtiyazına dokunulmayacağını, kurulacak olan bankanın şu an için bir devlet bankası olmadığını fakat ileride bu bankanın bir devlet bankası olma ihtimalinin mevcut olduğunu belirtti. Açıklamalarında banka hakkında detaylı bilgiler veren Cavid Bey Ferit Paşa’nın başka memleketlerde böyle imtiyazlı bankaların olup olmadığını sorması üzerine böyle imtiyazlar verilmezse böyle

<sup>202</sup> MAZC., D. 3, İçtima Senesi. 3, C. 1, s. 491.

tesislerin ülkede kurulamayacağı yanıtını verdi.<sup>203</sup> Tartışmalı geçen bu toplantıda çıkan karar kurulacak olan bankaya bazı imtiyazların verilmesi yönünde oldu.

Meclis-i Âyan'nda kurulacak bankaya karşı muhalif sesler yükselirken bankanın kurulmasında endişe duyan bir diğer tarafta Almanya'ydı. Bankanın kuruluşu, gazetelerde bankanın millî niteliğini ön plana çıkaran haberler, hisse senetlerinin sadece Osmanlı vatandaşları tarafından satın alınacak olması, bankanın sermayesine yabancı sermaye kuruluşlarının alınmaması ve banka genel müdürünün bir Alman yerine Avusturya vatandaşının atanması Almanları endişelendiren nedenlerin başında geliyordu. Almanlara resmi ve gayri resmi bir şekilde banka kuruluşunun haber verilmemesi Alman hükümetinin canını sıktı.<sup>204</sup> Daha önce kurulacak bankaya yabancı sermaye kabul etmeyeceğini duyuran Osmanlı hükümeti kendi kontrolünde millî bir banka kurmak istiyordu.

Banka kurulduktan sonra da bazı eleştirilere maruz kaldı. İttihat ve Terakki karşıtı olarak bilinen Ali Kemal Bey bankayı eleştiren grubun başında geliyordu. Cavid Bey anılarında Ali Kemal Bey'in bankayı haksız yere suçladığını, banka nizamnamesini dahi okumadığını, banka hakkında yanlış bilgilere sahip olduğunu belirterek, amaçlarının senede birkaç bin lira gelir elde eden idare meclisi üyelerini kendi adamlarıyla değiştirmek olduğunu belirtiyordu. Cavid Bey anılarında Ali Kemal Bey'in banka idare meclisi üyelerinin işlerini iyi yapmadığını eleştirerek, banka idare meclisi üyelerinin istifa etmelerini istediğini yazıyordu.<sup>205</sup>

Bankayı eleştirenlerin dikkat çektiği konulardan bir tanesi de banka idare meclisi başkanının ve banka idare meclisi üyelerinin aldığı paraydı. Banka muhalifleri İngiliz Devlet Bankası genel müdürünün yılda 2.000 lira kazandığını, oysa Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası idare meclisi başkanı Cavid Bey'in yılda 6.000

---

<sup>203</sup> A.g.e., s. 491-497.

<sup>204</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 563, 25 Mart 1945, s. 2.

<sup>205</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 751, 1 Ekim 1945, s. 6.

lira ve üyelerin yılda 4.000 lira kazandıklarını belirterek bu yüksek kazançlardan dolayı Cavid Bey'i ve banka yönetimini eleştiriyorlardı.<sup>206</sup>

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın kurucuları dışında banka yönetiminde de İttihat ve Terakki'ye yakın isimler görev aldı. Bankanın bu yönetim yapısından rahatsız olan muhalifler İttihat ve Terakki'nin banka üzerindeki hakimiyetini yıkmak istedi. Bu istekleri İttihat ve Terakki yönetimden ayrıldıktan sonrada devam etti. 1340 (1924) yılında Başbakan İsmet İnönü'ye Karahisar Mebusu Ali Bey'in verdiği bir dilekçede banka idare meclisi üyeliği için eski Maliye Müfettişi ve Anadolu Şimendüfer genel müfettişi Muhtar Bey, tüccardan Ragıp Paşazade Şakir Bey ve Süreyya Paşa'dan oluşan üç kişi tavsiye edilerek bu üç kişinin atanmasıyla bankadaki İttihat ve Terakki kontrolünün kırılabileceği yer alıyordu.<sup>207</sup> Buna göre ülke yönetiminden ayrılmasına rağmen İttihat ve Terakki'ye yakın kişiler bankadaki görevlerine devam etmekteydi.

Banka daha kuruluş safhasındayken ve kurulduktan sonra da çeşitli kesimler tarafından eleştirilmesine rağmen bankanın kurulmasından memnun olan kesimlerde vardı. Bankanın kurulmasını memnuniyetle karşılayan Bolu Meclis-i Umumisi bankanın kurulmasından dolayı Dahiliye Nezareti'ne teşekkür etmeyi kararlaştırdı. Bolu mutasarrıfı Ali Seydi Bey tarafından yazılan teşekkür metninde memleketin iktisadî olarak gelişmesine katkı sunacak bankanın kurulmasından dolayı hükümete teşekkür edilmekteydi.<sup>208</sup>

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası kurulduğunda genel merkezi olarak Galata'da Voyvoda Caddesi'nde 50 numaralı binayı kullandı.<sup>209</sup> Bankanın genel merkezi Osmanlı finans ve bankacılık faaliyetlerinin merkezinde yer alıyordu. Banka uzunca süre bu adresi genel merkezi olarak kullandı.<sup>210</sup>

---

<sup>206</sup> H., Kazgan, **Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Bankacılık Tarihi**, s. 201.

<sup>207</sup> **BCA., Fon Kodu. 030.01, Yer No. 134.872.2, 28/6/1924.**

<sup>208</sup> **BOA., DH. UMVM., 63/35, 1335/Ra/21.**

<sup>209</sup> **Türk Yurdu**, Yıl. 6, Cilt. 12, S. 5, 24 Mayıs 1333, s. 114.

<sup>210</sup> **Vakit**, sene. 1, no. 93, 1334(1918) Kânûn-ı Sâni 22, s. 2.

Kuruluşundan sonra bankacılık işlemleri giderek artan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası, artan işlem hacmi için bankacılık işlemlerini daha rahat yapabileceği yeni bir yer aramaya 1339 (1923) yılında başladı. Banka İstanbul'da Yeni Cami'nin yanındaki eski postahane binasına taşınmak için girişimlerde bulundu. Maliye Vekili tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilen bir dilekçede Yeni Cami yakınındaki posta binasının paket postası için kullanıldığı, oysa Sirkeci'de açılan yeni posta binasının yarısının boş olduğu belirtilerek devletin gelire ihtiyacı olduğu bir zamanda kira geliri getirecek bir binanın gereksiz yere işgalinin ülke çıkarlarıyla bağdaşmadığını ve paket posta binasının kira karşılığı Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na verilmesi talebinde bulundu.<sup>211</sup>

Bu dilekçe üzerine Dahiliye Nezareti'ne hazineye gelir getirecek böyle bir binanın gereksizce işgal edilmesinin savunulamayacağını ve paket posta binasının tahliyesine imkan olup olmayacağı ve imkan olursa ne zaman tahliye edilebileceğini soruldu.<sup>212</sup> Olayın taraflarından biri olan Posta ve Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü'nün meclise yazdığı bir yazıda paket postahanesi olarak kullanılan binanın yaklaşık 30 yıl önce Atîk Postahâne-i Âmire arsası üzerinde posta idaresince yaptırıldığı, binanın işgal güçleri tarafından bir süre işgal edilmesi dışında geçici bir süre jandarma tarafından kullanıldığını bunun dışında yapıldığı günden beri posta binası olarak kullanıldığı belirtilmekteydi. Büyük Postahane binasının artan posta trafiğini ancak karşıladığını, ikinci ve üçüncü katların yurt dışı posta işlemlerine ayrıldığını ve aynı katların İstanbul Posta Müdürlüğü'nce kullanıldığını belirtilerek paket posta hizmetleri için yeterli donanıma sahip olmadıklarını, posta paket işlemlerinin Büyük Postahaneye taşınmasıyla zarar edebileceklerini ve bina kirasından elde edilen gelirin bu zararı kapatamayacağı belirtildikten sonra bir şart karşılığında binayı boşaltabileceklerini belirtmekteydi. Posta idaresi Kabataş'ta gümrüklerle rıhtım arasında 600 metre karelik bankaya ait arsanın posta idaresine verilmesi ve yeni bir bina yapmak için 250.000 Türk lirasının ödenmesi karşısında Yeni Cami yakınındaki posta paket binasının boşaltılabileceğini belirtti.<sup>213</sup>

---

<sup>211</sup> BCA., Dosya No. 1336, Fon Kodu. 030.10, Yer No. 139.995.6, 19 Temmuz 1339.

<sup>212</sup> A.g.b., 30 Temmuz 1339.

<sup>213</sup> A.g.b., 16 Ağustos 1339.

Bu yazışmalardan kısa bir süre sonra 1340 (1924) yılında bankanın gazetelere verdiği ilanlarda banka genel merkezi adresi olarak Galata yerine Bahçekapı kullanıldı.<sup>214</sup> Banka bu tarihten kapanana kadar aynı binayı genel merkez olarak kullandı. Banka Türkiye İş Bankası ile 1927 yılında birleştiğinde bu bina Türkiye İş Bankası'na devredildi. Günümüzde bu binada Türkiye İş Bankası Müzesi kuruldu.

Bahçekapı'da Yeni Cami karşısındaki yeni binasında hizmet veren banka genel merkezine yakın olan Sirkeci'de Demirkapı Caddesinde bulunan Gülbenkyan Hanı'nın bodrum katını 1926 yılında kiraladı. Banka Gülbenkyan Han'ın bodrum katı için 1926, 1927, 1928 yılları için yıllık 150 liraya kiraladı.<sup>215</sup> Yeni binası bankaya yetmeyince banka bazı bölümleri için böyle bir çözüme başvurdu.

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası kurulurken çeşitli gerekçelerle bir muhalefetle karşılaşmıştı. Banka kurulduktan sonra ise ülkede bankacılık alanında yeterli teknik bilgi ve birikime sahip olan Türk sayısının çok az olmasından kaynaklanan sorunlarla karşı karşıya geldi. Banka nizamnamesine göre banka müdürü ve bazı uzmanlar dışında çalışacaklar Osmanlı vatandaşı olmak zorundaydı.<sup>216</sup> Bankayı idare etmek için yeterli teknik donanıma sahip Osmanlı vatandaşı bir müdür bulunamadığı için Avusturya vatandaşı Viktor Weil bankaya müdür olarak atandı. Müdür dışında banka kurulurken çalışan yabancıların sayısı fazlaydı. Bankanın kuruluşundan 1924 yılın kadar çalışmış bulunan Raufi Manyas hatıralarını kaleme aldığı yazısında bankacılıkla ilgili şubelerde çalışan Türklerin sayısının az olduğunu belirtmekteydi.<sup>217</sup> Raufi Manyas'ın yazdığına göre bankada şef durumunda olan tek Türk çalışan Londra'da ticaret müşavirliği yapmış Suphi Ziya Beydi. Suphi Ziya bey bankanın genel katibiydi.

<sup>214</sup> **Cumhuriyet**, sene. 1, no. 13, 19 Mayıs 1340, s .6.

<sup>215</sup> **BCA.**, S. 3054, **Dosya No.** 131-26, **Fon Kodu.** 30.18.1.1, **Yer No.** 17.86.9, 24/1/1926.

<sup>216</sup> Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası Nizamname-i Esasisi için bak. **BOA. DÜİT.**, 112/28, 1335/Z/29 ve Edip Kemal, **Kanunlarımız**, C. 3, İstanbul, Necm-i İstikbâl Matbaası, 1340, 904-931.

<sup>217</sup> Raufi Manyas, "İtibar-ı Millî Bankası", **İktisadî Yürüyüş**, yıl. 3, C. 5, S. 51-52-53, 28 Şubat 1942, s. 46.

Banka kurulurken yeterli sayıda yabancı dil bilen ve bankacılık tekniği konusunda bilgi sahibi Türk çalışan bulamadığı için kurulduktan kısa bir süre sonra Türk bankacıların yetişmesi için girişimde bulundu. Banka genel müdürü Viktor Weil Tanin gazetesine bankanın İzmir şubesi için verdiği mülakatta, bankaya Türk gençleri almak istediklerini fakat aradıkları özelliklere sahip gençler bulamadıklarını ve Avrupa'ya bankacılık eğitimi almaları için öğrenci göndermeye karar verdiklerini belirtmekteydi. Gönderilecek ilk öğrenciler Weil'inde devam ettiği okula gideceklerdi.<sup>218</sup>

Banka İktisadiyat Mecmû'ası'na verdiği ilanda Ticaret Mekteb-i Âlîsi derslerini takip etmek için üç sene müddetle Viyana'ya öğrenci gönderecekti. Eğitimini tamamlayan öğrenciler, yurda döndüklerinde Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nda çalışacaklardı. Viyana'ya gitmek isteyen öğrenciler Mektebi Sultaniye'nin sekizinci sınıfını bitirmesi gerekiyordu. Bu öğrenciler 10 Ağustos 1333 (10 Ağustos 1917) tarihine kadar Maliye Nezareti Memurin Müdüriyeti'ne başvuracaklardı. Öğrencilerin başvuru dilekçelerinde isimleri, babalarının isimleri, işleri ile tahsil dereceleri ve öğrencilerin okullardan aldıkları son diplomalarının suretleri yer alacaktı. Maliye Nezareti adayları sınava tabi tutacak ve bu sınava İngilizce, Fransızca, Almanca gibi yabancı dilleri bilenler çağrılacaktı. Sınavda başarılı olan öğrenciler Viyana'ya gönderilecekti. Öğrencilerin masraflarını banka karşılayacaktı.<sup>219</sup> Daha fazla bilgi almak isteyenler bankaya müracaat edebilirdi.

Birinci Dünya Savaşından sonra yıkılan Osmanlı Devleti'nin yerine Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruldu. 1924 yılında Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası bu değişime uyum sağlamak için 22 Temmuz 1924 yılında hissedarlar heyetini topladı. Bu toplantıda banka nizamnamesindeki şirket ismi olan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'ndan Osmanlı ibaresi çıkarıldı. Bankanın yeni ismi İtibar-ı Millî Bankası oldu.<sup>220</sup> Banka bu isim değişikliğiyle eski yönetimi anımsatan isminden kurtulmuş

<sup>218</sup> Tanin, sene. 9, no. 3042, 30 Mayıs 1333(1917).

<sup>219</sup> İktisadiyat Mecmû'ası, Yıl. 2, S. 61, 2 Ağustos 1333, s. 8.

<sup>220</sup> Cumhuriyet, sene. 1, no. 131, 17 Eylül 1340(1924), s. 5.

oldu. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla arkasındaki siyasi gücü kaybeden banka bir süre daha varlığını sürdürdü.

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nı II. Meşrutiyet döneminde kurulan diğer bankalardan ayıran en belirgin fark bankanın ilerde bir devlet bankası olma ihtimalidir. Zaten banka millî sermayeli bir devlet bankasına duyulan ihtiyaçtan dolayı kurulmuştu. Fakat gerek yaşanan gelişmeler ve gerek Osmanlı Bankası'nın devlet bankası imtiyazını 1925 yılına kadar muhafaza etmesi gibi nedenlerden dolayı banka kurulurken devlet bankası imtiyazına sahip değildi. Ama ilerde bankanın devlet bankası olma ihtimali kuvvetliydi.<sup>221</sup> Bankaya verilen imtiyazlar bankanın bu özelliği göz önüne alınarak verildi.

Bunun dışında bankanın yapısından kaynaklı bazı milli özellikleri de vardı. Bu özelliklerden bir tanesi Türkçe'ye verdiği önemdi. Banka nizamnamesinin onuncu maddesinde banka hisse senetlerinde sadece Türkçe lisanı kullanılacağı yer alıyordu. Banka hisse senetlerinde Türkçe kullanılmasından başka banka işlem ve yazışmalarında da Türkçe kullanılacaktı. Oysa aynı dönemde Osmanlı sınırları içinde kurulan yabancı bankaların çoğunda Türkçe yerine farklı lisanlar kullanılmaktaydı. Bu dönemde Osmanlı hükümeti 23 Mart 1916 tarihinde çıkardığı bir yasayla imtiyazlı şirketlerin Nafia Nezareti'yle Türkçe yazışma yapmalarını zorunlu hale getirdi.<sup>222</sup> Bu karar sadece devlet dairesiyle yazışmalarda Türkçe kullanılmasının zorunlu hale getirerek şirket içi yazışmaları kapsamıyordu.

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın bütün işlemlerinde Türkçe'yi kullanması bu dönemde yükselen milliyetçilik düşüncesiyle de uyumluydu. İktisadiyet Mecmuası'na göre adlî, siyasi, iktisadî kapitülasyonların yanında birde lisani kapitülasyonlar vardı. Şimdiye kadar memleketimizde millî lisanımız olan Türkçe hakim bir durumda değildi. Yabancı şirketler Türkçe dışındaki lisanlarla hizmetlerini sürdürmekteydi. Bu şirketler devlet dairelerine verdiği dilekçelerde bile

---

<sup>221</sup> MAZC., D. 3, İçtima senesi. 3, C. 1, s. 493.

<sup>222</sup> Toprak, **Türkiyede Millî İktisat**, s. 79.

yabancı lisanlarını kullanmakta hiçbir sakınca görmüyorlardı.<sup>223</sup> Oysa Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası lisani kapitülasyonlara karşı Türkçe'yi kullanacaktı. Fakat karşılaşılan bazı engellerden dolayı banka kurulduktan hemen sonra banka içi yazışmalarda Türkçe kullanmak mümkün olmadı. Banka genel müdürünün ve bankacılık uzmanlarının yabancı olması yazışmaların Fransızca olması zorunluluğunu ortaya çıkardı. Bu durum Avusturya'ya bankacılık eğitimi için gönderilen öğrencilerin yurda dönmesiyle son buldu. Bu öğrencilerin bankada çalışmaya başlamasıyla bankada yazışmalarda Türkçe kullanmak mümkün oldu.<sup>224</sup>

Bankanın diğer bir millî özelliği ise banka hisse senetlerinin isme yazılacak olması ve banka hisse senetlerinin sadece Osmanlı vatandaşları tarafından satın alınabileceğiydi. Bu şartlar banka nizamnamesine on birinci madde olarak konularak banka faaliyetine devam ettiği müddetçe bankanın sermaye yapısının korunmak istendiği açıktı.<sup>225</sup> Banka özellikle millî amaçlara hizmet etsin diye millî sermaye ile kuruldu. Bankanın kuruluş çalışmaları sürerken önerilen yabancı sermaye iştiraki kabul edilmedi. Bu madde ile bankanın millî sermaye yapısı korunarak yabancıların banka sermayesini ele geçirip banka yönetiminde söz sahibi olmasının önü kapatıldı.

Bankanın sermaye yapısında yabancıların önü kesildiği gibi banka personeli içinde yabancılara bir sınırlama getirildi. Banka nizamnamesinin yüz yirmi birinci maddesine göre bankada görevlendirilecek memurlar ve müstahdemler bazı istisnalar hariç olmak üzere Osmanlı vatandaşı olmak zorundaydı. Bu istisnalar banka müdürünün ve uzmanlık gerektirecek personelin yabancı olmasını kapsıyordu. Şimdiye kadar çoğunlukla yabancıların çalıştığı bankacılık sektöründe yeterli donanıma sahip olmayan Türkler bu sektörünün dışında kaldı. Ülkede bir çok banka kurulmuş olmasına rağmen özellikle yabancı bankalar yabancı lisan avantajına sahip olan Osmanlı sınırlarında yaşayan yabancıları ve yabancı dil bilen gayrimüslimleri tercih ederek bankacılık sektörünü Türklere kapatmaktaydı. Osmanlı İtibar-ı Millî

---

<sup>223</sup> “Millî Banka 1-Bankanın Millî Esasları”, **Tanin**, yıl. 1 no. 2855, 11 Teşrin-i Sâni 1332, s. 1.

<sup>224</sup> Gülten Kazgan, **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s. 49.

<sup>225</sup> Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası Nizamname-i Esasisi için bak. **BOA. DUİT.**, 112/28, 1335/Z/29 ve Edip Kemal, **Kanunlarımız**, C. 3, İstanbul, Necm-i İstikbâl Matbaası, 1340, s. 904-931.



Bankası'nın almış olduğu bu kararlarla artık Türkler de bankacılık sektöründe var olacaklardı.

## 2.2. Bankanın Sermayesi

Bir anonim şirket olarak kurulan bankanın sermayesi 4.000.000 Osmanlı lirasıydı. Bankanın sermayesi 4.000.000 Osmanlı lirası olmasına rağmen aslında bankanın ödenmiş sermayesi hep 2.000.000 Osmanlı lirası civarında kaldı. Bankanın yayınladığı yıllık bilançolara göre bankanın birinci yılında hissedarlardan talep etmediği sermaye miktarı 1.974.795 Osmanlı lirasıydı.<sup>226</sup> Bankanın 1924 yılında gazetelerde yayınlanan bilançosuna göre hissedarlardan talep edilmeyen miktar 1.972.775 Osmanlı lirasıydı.<sup>227</sup> Bu rakamlar ilerki yıllarda da çok fazla değişikliğe uğramadan 1926 yılına kadar devam etti. 1926 Yılında bu rakamlar çok az değişti. Bankanın hissedarlarında talep etmediği miktar 1926 yılında 1.927.280 Osmanlı lirasıydı.<sup>228</sup> Aynı yıl bankanın yayınladığı bilanço rakamlarına göre bankanın ödenmiş sermayesi 2.072.720 Osmanlı lirasıydı.

Banka sermayesi her biri 10 Osmanlı lirasından oluşan 400.000 hisse senedinden ibaretti. Bu hisse senetleri 6 tertibe ayrılmıştı. Bu tertipler şöyleydi;

Birinci tertip.....	1 hisse
İkinci tertip.....	5 hisse
Üçüncü tertip.....	10 hisse
Dördüncü tertip.....	20 hisse
Beşinci tertip.....	50 hisse
Altıncı tertip.....	100 hisse

<sup>226</sup> Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası. Meclis-i İdâresince 15 Nisan 1334. 1918 tarihinde Hissedârân Heyet-i Umûmiyesine Arz Olunan Rapor, İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi.

<sup>227</sup> Cumhuriyet, 27 Temmuz 1925.

<sup>228</sup> Cumhuriyet, no. 1051, 12 Nisan 1927.

Hangi tertipten kaç adet hisse senedi çıkarılacağına banka idare meclisi karar verecekti. Şirket hisse senetlerinin yarısı satıldıktan sonra kesin olarak kurulacaktı. Bankanın hisse senedini almak isteyenler hisse senedi bedelinin yarısını kayıt esnasında ödeyeceklerdi. Kalan diğer yarısını da idare meclisinin tayin edeceği bir zamanda bir defada veya taksitle ödeyebileceklerdi. Hisse senedi bedelleri İstanbul'da ve vilayetlerde idare meclisinin belirleyeceği mahallerde ödenecekti. Hisse senedi bedelinin geri kalan miktarının peşin mi taksitle mi ödeneceğine idare meclisi kararlaştırıldıktan sonra İstanbul'da resmi gazetenin de dahil olduğu üç gazete ile en az 30 gün önceden ilan edilecekti. Vilayetlerde ise resmi gazete dışında bir veya iki özel gazete ile en az 30 gün önceden ilan edilecekti.

Hisse senedi taksidini zamanında ödeyemeyen hissedarlar bankaya yıllık %6 faiz ödeyecekti. Ayrıca banka bir ay içinde taksitleri ödenmeyen hisse senetlerini satabilecekti. Böyle bir durumda banka hisse numaralarını İstanbul'da üç gazete ile ilan edecekti. Bankaya hissedar yazılanlara ileride gerçekleriyle değiştirilmek üzere geçici hisse senetleri verilecekti. Banka sermaye arttırdığında 1 ile 400.000 numaralı hisse senedine sahip olanlar yeni hisse senedi alabilecekler.

Hisse senetleri Türkçe olacaktı. Hisse senetlerini sadece Osmanlı vatandaşları satın alabilecek ve hisse senetleri isme yazılı olacaktı. Hisse senetlerinde bankanın mührü ve iki banka idare meclisi üyesinin imzası olacaktı. Şirket her hisse senedi için bir sahip tanıyacaktı. Hisse senetlerine sahip olanlar şirketin malını, parasını ticari evrak ve senetlerini haciz ettiremezdi. Hissedarlar İstanbul'da bir ikametgah adresi belirleyecekti. Aksi takdirde bankanın genel merkezi ikametgah olarak kabul edilecek ve banka ile yazışmalar bu adresler dikkate alınarak yapılacaktı.

Çalınan veya tahrip olan hisse senetleri için sahipleri bankaya başvurabilecekti. Bankada masrafi hisse senedi sahibinden alınmak üzere bunu gazete ile ilan edecekti. Bu ilandan bir ay sonra bankanın kabul edeceği iki kefil

eşliğinde eski numaralı yeni hisse senetleri sahiplerine verilecekti. Bu esnada bulunan hisse senetlerini sahipleri bankaya bildirecek ve bankada masrafı hisse senedi sahibinden olmak üzere bunu gazetelerle ilan edecekti.

Banka sermayesini oluşturan 400.000 hisse senedinden yaklaşık 300.000'i halka satıldı. Banka hisselerine kayıt olanların sayısı banka kurulurken 47.000 kişiye ulaştı.<sup>229</sup> Alınan bu hisseler elindeki küçük birikimi değerlendirmek isteyenler tarafından satın alınmıştı. Bankanın satılmayan 100.000 civarındaki hisse senedi ise hükümet tarafından satın alındı. Banka kurulurken bankanın hisse senetleri Ziraat Bankası şubeleri ile kazalara kadar ulaştırılarak kazalarda satışa çıkarıldı. Ziraat Bankası gibi Osmanlı Bankası'da Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın hisse senetlerini sattı. Osmanlı Bankası şubeleri aracılığıyla sattığı her hisse için 2 kuruş alacaktı.<sup>230</sup> Ziraat Bankası ve Osmanlı Bankası aracılığıyla satışa çıkarılan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası hisse senetleri böylece geniş kesimlere ulaştırıldı.

Bankanın küçük hissedarlarının yanında bankayı desteklemek için çok sayıda hisse senedi satın alan resmi kurumlarda vardı. Bankanın büyük hissedarlarının başında Maliye Nezareti geliyordu. Maliye Nezareti hükümet adına bankanın 100.000 hisse senedini satın aldı. Bankanın diğer büyük hissedarları arasında Osmanlı Donanma Cemiyeti 31.000 hisse senedine İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisi 15.000 hisse senedine, Harbiye Nezareti Muhaberat Dairesi Müdüriyet-i Umumisi 10.000 hisse senedine, Askeri Demiryolları İdaresi 12.000 hisse senedine, Evkaf Nezareti Nukud-ı Mevkufe Müdüriyeti 8.000 hisse senedine, Şirket-i Hayriye 1.800 hisse senedine, Anadolu Osmanlı Şimendifer Kumpanyası 1.000 hisse senedine ve Şark Şimendifer Kumpanyası 1.000 hisse senedine sahip olan kurumlar arasındaydı.<sup>231</sup> Kurumların satın aldığı banka hisse senetleri bankanın desteklendiğini açıkça göstermekteydi.

---

<sup>229</sup> H., Kazgan, Murat Öztürk, Murat Koraltürk, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası**, İstanbul, Creative Yay., 2000, s. 32.

<sup>230</sup> E., Eldem, **a.g.e.**, s. 333.

<sup>231</sup> Uygur Kocabaşoğlu, Güven Sak, Sinan Sönmez, Funda Erkal, Özgür Gökmen, Nesim Şeker, Murat Uluğtekin, **Türkiye İş Bankası Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2001, s. 112.

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın büyük hissedarı olan kurumların yanında bankanın büyük hissedarı olan şahıslarda vardı. Bunlar arasında Firuz Kapancı 7.256 hisse senediyle şahıs olarak bankanın en büyük hissedarıydı. Bunun dışında Avram Menahim 3.234 hisse senedine, Mahmut Nedim 2.917 hisse senedine, Necmeddin Molla 2.112 hisse senedine, Nemlizade Mithat 1.236 hisse senedine sahip olan şahıslardan bazılarıdır.<sup>232</sup> Bankanın bu büyük hissedarları yanında Sultan Mehmed Reşad'da bankanın 200 hissesine sahipti.<sup>233</sup>

### **2.3. Osmanlı Hükümeti Tarafından Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na Verilen İmtiyazlar**

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası daha kurulurken ileride bir devlet bankası olma ihtimali vardı. Banka kurulurken devlet bankası ayrıcalığı Osmanlı Bankası'na verilmişti ve Osmanlı Bankası'nın bu ayrıcalığı 1925 yılında sona erecekti. İleride devlet bankası olması düşünülen Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na bazı imtiyazlar verilerek bankanın durumu güçlendirilmeye çalışıldı. Banka bu ayrıcalıklar sayesinde yabancı bankalarla rekabet edebilme gücünü arttırabilecekti.

Ayrıca daha kuruluş aşamasında olan bankaya imtiyazların verilmesi halkta bankanın arkasında Osmanlı hükümetinin olduğu ve hükümetin bankayı desteklediği düşüncesi yer edinecekti. Hükümet tarafından desteklenen bankaya halkın güven duyması daha kolay olacaktı. Bu durumda hükümet tarafından desteklenen ve bazı ayrıcalıklara sahip olan banka kısa sürede kârlılığını arttıracaktı. Bütün bu beklentiler ise halkın banka hisse senedini satın almasını kolaylaştıracaktı.<sup>234</sup>

Banka hisse senetleri satışı 20 Ocak 1917-28 Şubat 1917 tarihleri arasında gerçekleşti.<sup>235</sup> Daha banka hisse senedi satışları devam ederken satılan banka hisse senedi sayısını arttırmak için bankaya bazı ayrıcalıklar verildi. Osmanlı İtibar-ı

---

<sup>232</sup> A.g.e., s. 113.

<sup>233</sup> Toprak, *İttihat Terakki ve Devletçilik*, s. 68.

<sup>234</sup> "Millî Banka 6-Millî Bankanın İmtiyâzâtı", *Tanin*, sene. 9, no. 2865, 21 Teşrin-i Sâni 1332, s. 1.

<sup>235</sup> E., Eldem, *a.g.e.*, s. 333.

Millî Bankas'ına verilecek imtiyazlar Meclis-i Mebusan'da 13 ve 19 Kânun-u Sâni 1332 (26 Ocak ve 1 Şubat 1917) tarihlerinde görüşüldü. İmtiyazların kabul edildiği oturuma toplam 159 Meclis-i Mebusan üyesi katıldı ve oturuma katılanların tamamı bankaya verilecek imtiyazların kabulü için oy verdi.<sup>236</sup> 8 Şubat 1917 tarihinde bir kanunla bankaya ayrıcalıklar verildi.

Bu kanuna göre bankanın sermayesi, ihtiyat akçesi, temettuatı, faaliyetini sürdürebilmesi için gerekli gayrimenkulleri, depoları gerek mevcut bulunan ve gerek gelecekte konulacak her türlü vergi ve harçtan muaf tutulacaktı. Banka hisse senetleri ve bankanın resmi dairelerle olan yazışmaları, bankanın ilanları damga resminden ve Hicaz Demiryolu yardımından muaf tutulacaktı. Bankanın kuruluşu sırasında yurt dışında getireceği gerekli kasa, mobilya gibi eşyalar gümrük vergisinden muaf tutulacaktı. Banka yurt içinde her türlü posta ve telgraf ücretinden muaf tutulacaktı.

Bankaya imtiyazlar veren bu kanun Meclisi Âyan'da görüşülürken bu imtiyazları aşırı bulan Ferit Paşa Cavid Bey'e başka memleketlerde böyle geniş imtiyazlara sahip bankaların mevcut olup olmadığını sordu.<sup>237</sup> Cavid Bey başka memleketlerde bu tür imtiyazlara sahip bankaların olmadığını fakat memleketimizi gelişmiş memleketlerle kıyaslamanın yanlış olduğunu, hükümetin bu tür ayrıcalıklar ile millî şirketleri desteklediğini belirterek daha önce ülkede yabancılara dahi böyle bazı ayrıcalıkların verildiğini söyledi.

Aynı oturumda söz alan Mahmut Paşa ise bundan sonra kurulacak bankalara böyle imtiyazların verilip verilmeyeceğini sorması üzerine Cavid Bey Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın ileride devlet bankası olma ihtimali bulunduğunu, bundan dolayı diğer müesseselere göre bazı ayrıcalıkların verildiğini fakat bunun bundan sonra kurulacak bankalara da ayrıcalıklar verileceği anlamına gelmediğini söyledi.<sup>238</sup>

---

<sup>236</sup> MMZC., D. 3, İctima senesi. 3, C. 2, 19 Kânun-u Sâni 1332(1916), s. 79-83.

<sup>237</sup> MAZC., D. 3, İctima Senesi. 3, C. 1, s. 494.

<sup>238</sup> MAZC., D. 3, İctima Senesi. 3, C. 1, s. 495.

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası nizamnamesinde kırk üç numaralı madde ile yer alan ayrıcalıklardan faaliyeti boyunca yararlandı. Banka 1927 yılında Türkiye İş Bankası ile birleştiğinde bu imtiyazlarda Türkiye İş Bankası'na devredildi.

Kuruluşu sırasında bankaya verilen bu ayrıcalıklardan başka Kurtuluş Savaşı yıllarında da bankaya bir ayrıcalık tanındı. Bu ayrıcalığa göre bankanın Bursa ve İzmir şubelerinde görevli memurlarının askerlikleri tecil edildi. Askeri hizmetlerini yerine getirmek için görevinden ayrılacak banka memurlarının, bankanın işlerini aksatacağı düşünülerek, erkek memurların askerlikleri tecil edildi. 13Teşrîn-i Sâni 1338 (13 Kasım 1922) tarihli Hariciye Nezareti'nden yazılmış bir tahriratta bu muafiyet şöyle ifade edilmekte;

*“...Osmanlı İtibâr-ı Millî Bankası'nın el-yevm hâl-i fa'âliyyette bulunan İzmir ve Bursa şubeleri me'murininin hizmet-i askeriyelerinin muvakkaten te'cîl edilmesi muvâfık görülerek keyfiyetin mahallî ahz-ı asker kalemlerine bâ-telgraf iş'âr olunduğu Müdâfa'a-i Milliye Vekâleti'nden alınan bir tezkirede beyân olunmakta...”<sup>239</sup>*

Askerlik yaşına gelmiş erkek banka memurlarının bu geçici tecil işlemi bankanın yeni açacağı şubelerinde görevlendirilecek askerlik yaşına gelen erkek memurları da kapsıyordu. Kurtuluş Savaşı yıllarında böyle bir ayrıcalığın bankaya tanınması Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadronun millî malî kurumlara verdiği önemi gösteriyordu.

---

<sup>239</sup> BOA., HR İM., 62/4, 13/11/1922.

## 2.4. Hükümet Namına Satın Alınan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası Hisse Senetleri

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankasının kurulmasına karar verildiğinde banka kurucularını ve hükümeti en çok düşündüren sorunlardan biride halkın banka hisse senedine göstereceği ilgi meselesiydi. Cavid Bey bankaya verilecek imtiyazlar mecliste görüşülürken Ferit Paşa'nın banka ile ilgili sorularını cevaplarken bu konuda iki görüşün ön plana çıktığını söyledi. Bunlardan birincisi halkın fevkalade bir ilgi göstereceğiydi. İkincisi ise savaş zamanında halkın bankaya rağbet göstermeyeceği ve banka tesisinin zor olacağı yönündeydi.<sup>240</sup>

Bu görüşlerden ikisi de gerçekleşmedi. Ne halk banka hisse senetlerini satın almak için fevkalade bir ilgi gösterdi ne de tamamen ilgisiz kaldı. Bir tarafta daha banka kurulmadan Osmanlı basınında bankanın propagandası yapılmış diğer tarafta banka hisse senetleri satışı devam ederken bankaya bazı ayrıcalıklar verilmişti. Fakat bütün bunlar bankanın kurulması için yeterli olan sermayeyi toplamak için yeterli olmadı. Çünkü banka nizamnamesinin altıncı maddesine göre bankanın kesin olarak kurulması için banka sermayesinin %50'sine denk gelecek oranda banka hisse senedinin satılması gerekiyordu.<sup>241</sup> Yine banka nizamnamesinin yedinci maddesine göre satılacak banka hisse senetleri bedelini yarısı peşin olarak kalan yarısı da ilerde banka idare meclisinin kararlaştıracacağı şekilde ödenecekti.

Daha başlangıçta iç ve dış malî piyasalara karşı Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın güveni satılamayan hisselerden dolayı düşme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Osmanlı hükümeti bankanın itibarını tehlikeye atmamak ve halkta güven uyandırmak için banka hisselerine kayıt işlemleri sürerken çıkardığı bir yasayla bankanın satılamayan hisselerini hükümet adına satın almaya karar verdi. Böylelikle bankanın 400.000 adetlik hisse senedinin tamamı satılarak bankanın sermayesinin yarısı olan 2.000.000 lira toplanacaktı. Banka hisse kayıtlarının kapanmasına az bir

<sup>240</sup> MAZC., D. 3, C. 1, 6 Şubat 1332, s. 493.

<sup>241</sup> Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası Nizamname-i Esasisi için bak. BOA. DUİT., 112/28, 1335/Z/29 ve Edip Kemal, **Kanunlarımız**, C. 3, İstanbul, Necm-i İstikbâl Matbaası, 1340, s. 904-931.

süre kala 15 Şubat 1917 tarihinde 400.000 hisse senedinden 253.000 adedi satılmıştı. Geriye 147.000 hisse senedi kalıyordu, kalan bu hisse senetlerinin 30.000-40.000 kadarının iki gün içerisinde satılacağı varsayılıyordu. Geriye satılmayan 100.000 adet banka hisse senedi kalıyordu.<sup>242</sup>

Osmanlı hükümeti satılmayan bu hisse senetlerinin Maliye Nezareti tarafından satın alması için 14 Şubat 1917 tarihinde bir kanun çıkarıldı.<sup>243</sup> Bu kanuna göre Maliye Nezareti bu hisseleri devlet adına satın alacaktı. Maliye Nezareti banka sermayesinin 1/8'ine tekabül eden 500.000 Osmanlı lirası tutarı olan 50.000 hisse senedini kati olarak yani kesin olarak satın alacaktı. Ayrıca Maliye Nezareti 15 Şubat 1917 tarihine kadar satılmayan hisseleri de ikmal suretiyle satın alacaktı. Maliye Nezareti ikmal yoluyla satın aldığı banka hisse senetlerini satabilecekti. Çıkarılan bu kanun ile devlet bankanın sermayedarları arasına katıldı.

## 2.5. Banka İdare Meclisi ve İdare Meclisi Başkanı

Banka kuruluş nizamnamesine göre en az 7 ve en fazla 12 kişiden oluşan banka idare meclisi tarafından yönetilecekti. Banka müdürü aynı zamanda idare meclisinin doğal üyesiydi. İdare meclisi üyeleri yüz kıırtıcı bir suç işlememiş ve Osmanlı vatandaşı olmak zorundaydı. İdare meclisi üyeleri hissedarlar genel heyetince atanır ve azl edilirdi. İdare meclisi üyesi olmak isteyenler bankanın en az 100 hisse senedine sahip olması gerekiyordu. Banka idare meclisi üyelerinin bu hisse senetleri, üyelikleri devam ettiği sürece üzeri damgalı olarak bankada rehin kalacaktı. İdare meclisi üyelerinin düzenli olarak aldıkları bir maaşları yoktu. Üyeler her toplantı için miktarını hissedarlar genel heyetinin belirleyeceği bir hakkı huzur verilecekti. Bankanın ilk idare meclisi üyeleri katıldıkları her toplantı için 5 Osmanlı lirası ve banka idare meclisi başkanı 10 Osmanlı lirası hakkı huzur ücreti alacaktı.

<sup>242</sup> Toprak, *Türkiye'de Millî İktisat*, s. 146.

<sup>243</sup> BOA., DÜİT., 112/20, 1335/Ca/5.



Beş seneliğine seçilecek idare meclisi üyeleri ilk yıl atamayla ve kıdem itibarıyla seçilecekti. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın ilk idare meclisi üyeleri banka nizamnamesinde belirtilmişti. Buna göre ilk idare meclisi üyeleri eski Maliye Nazırı, bankanın kurucusu Biga Mebusu Cavid Bey, Düyun-ı Umumiye Heyeti Başkanı ve İstanbul Mebusu Hüseyin Cahid Bey, Ticaret Vekaleti Müsteşar Vekili Mustafa Şerif Bey, Mahmud Nedim Bey, Selenikli tüccar Tevfik Bey, Mahmut Abud Efendi ve Sason Efendi'ydi.

1926 yılında bankanın idare meclisi aralarında başkan ve başkan vekilinin de bulunduğu yedi kişiden oluşuyordu. 1926 yılında banka idare meclisi başkanı Kastamonu Mebusu Necmeddin Molla Bey, başkan vekili Hamit Bey'di. 1926 yılında idare meclisi üyeleri ise Darülfünun Fahri Müderrislerinden Dr. Celalettin Muhtar Bey, Trabzon Mebusu Ali Şefik Bey, Avundukzade Aziz Bey, Yelkencizade Ömer Lütfi Bey, Konya Mebusu Kazım Hüsnü Bey, Mahmut Nedim Bey ve Nemlizade Mithat Bey'di.<sup>244</sup>

İdare meclisinin yetkileri banka nizamnamesinin elli dokuzuncu maddesinde belirtiliyordu. Banka nizamnamesine göre idare meclisi bankanın yönetiminde en geniş yetkiye sahipti. Bankanın idare meclisi, hissedarlar genel heyetinin kararına başvuru zorunluluğunun olmadığı hallerde ve genel müdürün görev alanı dışında kalan bütün hususlarda toplantı yapabilme ve karar verebilme yetkisine sahipti. Bankanın idare meclisi senet iskonto işlemlerinde, avanslarda ve verilecek borçlar için ayrılacak bütçeyi belirleme yetkisine sahipti. Senet iskonto işlemlerinde, avanslarda, borç para vermede ve mevduatta uygulanacak faiz miktarlarını belirleyecekti.

Banka içinde uygulanan iç hizmet talimatlarını düzenlemek ve banka işlemlerini hangi şartlarda yapılacağını belirlemek ve bunların uygulanmasını sağlamak banka idare meclisinin görevleri arasındaydı. Banka idare meclisi banka memurlarının görev ve yetkilerini belirlemekle de görevliydi. Banka idare meclisi

---

<sup>244</sup> Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 116.

genel müdürün talebi üzerine merkez idare müdürlerini, banka adına imza yetkisine sahip olacak memurların tayinini ve azlını ve bunların alacağı maaşları da belirlerdi.

Banka idare meclisi bankanın şube ve acentelikler açmasına karar verirdi. Ayrıca Osmanlı sınırları içinde ve yabancı ülkelerde bulunan banka muhabirlerinin belirlenmesini, bu muhabirlerin görevlerini ve yetkilerini belirlerdi. Bununla beraber banka idare meclisi şube ve acenteliklere ayrılacak sermayenin miktarını ve hangi işler için kullanılacağını belirlerdi. Kefalet göstermek zorunda olan memurların ne kadar kefalet göstereceğini belirlemede banka idare meclisinin göreviydi.

Banka idare meclisi bankacılık işlemleri için gerekli olan binanın satın alınmasına veya kiralanmasına karar verirdi. Banka yıllık kârından kesilen %5 ihtiyat akçesinin atırılmasına karar verebilirdi. Şirket kârı ve şirketin nakit para durumu müsait olduğunda o yıla ait hisse kâr paylarının hissedarlara verilmesine karar vermek idare meclisinin kararına bağlıydı. Ayrıca banka hisse senedinin henüz ödenmeyen kısmının taksitle mi peşin olarak mı ödeneceğine karar vermek idare meclisinin göreviydi.

İdare meclisi hissedarlar genel heyetine verilecek yıllık bilanço ile kâr ve zarar hesaplarını kontrol etmek ve onaylamak ile hissedarlar genel heyetine teklif edilecek kâr paylarını belirlerdi. Bankayı ilgilendiren davalarda davacı ve davalı sıfatıyla bütün mahkemelerde ve resmi dairelerde bankayı temsil etmek, mahkemelerin vereceği her türlü kararı takip etmek, dava konusunda uzlaşmak ve karar almak idare meclisinin görevleri arasındaydı.

Banka nizamnamesinin elli üçüncü maddesine göre banka idare meclisi başkanı idare meclisi üyeleri arasında Maliye Nezareti tarafında seçilecek ve padişahın iradesi ile tayin edilecekti. Banka idare meclisi başkanı görevinden herhangi bir sebeple ayrıldığında yeni başkan da Maliye Nezareti tarafından seçilecek ve yine padişah iradesi ile atanacaktı. Ayrıca başkan vekili her yıl banka idare meclisi tarafından seçilecekti. Banka idare meclisi başkanı üyelerin çoğunluğu olmadan toplantı yapamazdı. İdare meclisi haftada bir defa düzenli olarak ve başkan tarafından gerekli görüldüğünde veya 4 üyenin talebi üzerine toplanacaktı. Mecliste

kararlar çoğunluk esasına göre alınacaktı. Eşitlik durumunda başkanın tarafı tercih edilecekti. Bu toplantılarda kayıt ta tutulacaktı.

Bankanın ilk idare meclisi başkanı aynı zamanda idare meclisi üyesi de olan Cavid Bey'di. Cavid Bey banka nizamnamesine uygun olarak padişahın iradesiyle 26 Kânûn-u Evvel 1332 (8 Ocak 1917) tarihinde idare meclisi başkanlığına atandı.<sup>245</sup> Cavid Bey idare meclisi başkanlığını çok kısa bir süre yaptı. Birinci Dünya Savaşına Osmanlı Devleti'nin girmesi üzerine Maliye Nazırlığından istifa eden Cavid Bey banka kuruluş çalışmalarını yürüttükten sonra Talat Paşa hükümetinde Talat Paşa'nın ısrarı üzerine Maliye Nazırlığı görevini kabul etti. Bunun üzerine Cavid Bey banka idare meclisi üyeliğinden ve banka idare meclisi başkanlığından 8 Şubat 1332 (21 Şubat 1917) tarihinde istifa etti.<sup>246</sup> Çünkü banka nizamnamesinin yüz on altıncı maddesine göre devlet memurları banka idare meclisi üyesi olamazdı. Banka idare meclisi başkanı banka idare meclisi üyeleri arasında seçildiği için Cavid Bey istifa etti.

Cavid Bey'in istifasıyla boşalan idare meclisi başkanlığına bankanın ilk idare meclisi üyelerinden ve Düyun-ı Umumiye Heyeti Başkanı ve İstanbul Mebusu olan Hüseyin Cahit Bey 9 Şubat 1332 (22 Şubat 1917) tarihinde banka nizamnamesinin elli üçüncü maddesine uygun olarak padişah iradesi ile atandı.<sup>247</sup> Araştırmamız boyunca elde ettiğimiz belgelere göre 16 Ağustos 1335 (16 Ağustos 1919) tarihinde padişah iradesi ile padişahın damadı Damat Mehmet Şerif Paşa banka idare meclisi başkanlığına atandı.<sup>248</sup> 10 Mart 1336 (10 Mart 1920) tarihinde banka idare meclisi başkanlığına banka idare meclisi üyesi olan Mehmed Şerif Paşa yeniden atandı.<sup>249</sup> Araştırmamız sonucu elde ettiğimiz belgelere göre Mehmet Şerif Paşa 25 Temmuz 1337 (25 Temmuz 1921) tarihli padişah iradesi ile yeniden banka idare meclisi başkanlığına atandı.<sup>250</sup>

<sup>245</sup> BOA., İDUİT., 112/15, 14/Ra/1335.

<sup>246</sup> BOA., DUİT., 112/18, 29/R/1335.

<sup>247</sup> A.g.b.

<sup>248</sup> BOA., DUİT., 112/23, 18/Za/1337.

<sup>249</sup> BOA., DUİT., 127/30, 30/C/1338.

<sup>250</sup> BOA., DUİT., 112/26, 18/Za/1339.

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası idare meclisi başkanlığına 14 Ağustos 1924 tarihinde idare meclisi üyesi Hasan Tahsin Bey atandı.<sup>251</sup> Hasan Tahsin Bey'in atanma kararnamesinde yeniden atandığı ibaresinin yer alması önceki idare meclisi başkanın Hasan Tahsin Bey olduğunu gösteriyordu. 1341 (1925) yılında banka idare meclisi başkanı Aynî-zâde Hasan Tahsin Bey'in istifası üzerine boşalan banka idare meclisi başkanlığına Necmeddin Molla atandı. Kastamonu Mebusu Necmeddin Molla 14 Mayıs 1341 (14 Mayıs 1925) tarihinde yayınlanan bir kararname ile Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın yeni idare meclisi başkanı oldu.<sup>252</sup>

## 2.6. Bankanın Genel Müdürü

Banka genel müdürü idare meclisi tarafından seçilecekti. Maliye Nezareti banka müdürü olarak seçilen kişiyi onayladıktan sonra padişahın iradesiyle banka müdürü atanacaktı. Banka müdürünün işine son verilmesi de idare meclisinin teklifi ve Maliye Nezareti'nin onayı üzerine yine padişah tarafından yayınlanacak bir irade ile mümkün olacaktı. Banka müdürünün görev ve yetkilerini banka idare meclisi kararlaştıracaktı. Banka müdürü imzalayacağı özel bir mukaveleye göre maaştan başka, hakkı huzur hissesi ve bankanın kârında da pay alacaktı. Banka genel müdürü Osmanlı vatandaşı olacaktı. Ancak ilk 10 yıl banka genel müdürü bir yabancı olabilecekti. Banka genel müdürleri sahip oldukları banka hisseleri için idare meclisi üyelerinin tabi oldukları (görevli oldukları sürece sahip oldukları hisseleri bankaya rehin bırakma mecburiyeti) hükümlere tabi değillerdi.

Banka genel müdürü idare meclisi tarafından kendisine verilen yetkiler çerçevesinde bankayı yönetirdi. Banka genel müdürü merkez idare müdürlerini ve banka adına imza yetkisine sahip memurların atamasını, görevlerinden alınmasını ve maaşlarının miktarını banka idare meclisine teklif ederdi. Ayrıca idare meclisine sonra bildirmek üzere banka memurlarının atamalarını, görevden alınmalarını ve maaş miktarlarının belirleyebileceklerdi.

<sup>251</sup> BCA., S. 6/2968, Fon Kodu. 30.11.1.0., Yer No. 6.22.22, 14/8/1924.

<sup>252</sup> BCA., S. 6/2411, Fon Kodu. 030.11.1, Yer No. 13.21.8, 14/5/1341.

Bankanın ilk müdürü banka nizamnamesinin atmış dördüncü maddesinde belirtilen kurallara uygun olarak seçildi. Bankanın ilk genel müdürü Avusturya-Macaristan vatandaşı olan Viktor Weil'di. Weil bankacılık alanında tecrübeli biriydi. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın idare meclisinin seçtiği Viktor Weil Talat Paşa tarafından banka müdürlüğü için uygun görüldükten sonra bankaya müdür olmak üzere gerekli olan irade için padişaha başvuruda bulundu.<sup>253</sup> Talat Paşanın başvurusu üzerine 26 Kânûn-ı Evvel 1332 (8 Ocak 1917) tarihi padişah iradesi ile Viktor Weil Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na genel müdürü olarak atandı.<sup>254</sup>

Viktor Weil hizmetlerinden dolayı ödüllendirilmesi için 19 Mayıs 1334 (19 Mayıs 1918) tarihinde Maliye Nazırı tarafından padişahın onayı istendi.<sup>255</sup> Aynı belgede Osmanlı Bankası genel müdürü Kantali'nin de ödüllendirilmesi isteniyordu. Bu başvuru üzerine 20 Mayıs 1334 (20 Mayıs 1918) tarihinde Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası genel müdürü Viktor Weil' ikinci rütbeden Mecidi Nişanı verilmesine dair padişah iradesi yayınlandı.<sup>256</sup>

Banka müdürü Viktor Weil'e bir nişanda bankaca eğitime yaptıkları katkılardan dolayı verildi. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası eğitime katkı sunmak amacıyla 1.000 Osmanlı lirasını Ma'ârif Umumiye Nezaretine bağışladı. Bu bağış üzerine Ma'ârif Umumiye Nazırı Nazım Bey Viktor Weil'e üçüncü rütbeden bir Ma'ârif Nişanı verilmesi talebiyle padişaha başvuruda bulundu.<sup>257</sup> Bu başvuru üzerine eğitime yaptığı katkılardan dolayı Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası genel müdürü Viktor Weil'e üçüncü rütbeden Ma'ârif Nişanı verilmesine 1 Eylül 1334 (1 Eylül 1918) tarihli padişah iradesiyle karar verildi.<sup>258</sup>

1340 (1924) yılında banka genel müdürünün değiştiğini görmekteyiz. Banka nizamnamesine uygun olarak bankanın ikinci genel müdürü de bir yabancıydı. Bankanın ikinci genel müdürü İtalyan vatandaşı Mösyö İtalo Rossi adında bir bankacıydı. Banka idare meclisi tarafından seçilen Mösyö İtalo Rossi'nin banka

---

<sup>253</sup> BOA., DUİT., 112/16.

<sup>254</sup> A.g.b.

<sup>255</sup> BOA., İ.DUİT., 68/10, 09/N/1336.

<sup>256</sup> A.g.b.

<sup>257</sup> BOA., DUİT., 70/95, 24/Za/1336.

<sup>258</sup> A.g.b.

genel müdürü olarak atanması için Maliye Vekaleti Başvekalete başvuruda bulundu.<sup>259</sup>

## 2.7. Banka Müfettişleri ve Müfettiş Mülazımları

Banka müfettişleri her yıl ticaret erbabından ve sanayi erbabından olmak üzere hissedarlar genel heyeti tarafından seçilecekti. Banka müfettişleri an az bankanın 25 hisse senedine sahip olmak zorundaydı. Bu hisse senetleri görevleri boyunca başkasına devredilmeyecek ve bankada teminat olarak tutulacaktı. Banka müfettişleri, bankaya rehin bıraktıkları hisse senetlerini, hazırladıkları yıllık bilançoların hissedarlar genel heyeti tarafından kabul edilmesinden sonra geri alabileceklerdi. 3 kişiden oluşacak müfettişlerin biri herhangi bir sebepten dolayı görevinden ayrıldığında yerine sayıları en az 2 olan müfettiş mülazımları içinde en fazla oy alan müfettiş mülazımı tayin edilecekti.

Banka müfettişlerinin alacakları ücret, görev yaptıkları sene içinde görevli bulunan hissedarlar genel heyeti tarafından tespit edilecekti. Müfettişler görevlerini eksiksiz olarak yerine getirdikten sonra belirlenen ücretlerini alabileceklerdi. Görevlerini bitirmeden istifa eden, veya herhangi bir sebepten dolayı görevinden ayrılan müfettişler ücret talebinden bulunamazlardı. Görevi sırasında vefat eden müfettişlerin yakınları ücret talebinde bulunamazdı. Müfettişlerin görev süreleri hissedarlar genel heyeti yıllık toplantısından sonra biterdi. Müfettişler ikinci defa aynı göreve seçilebilirdi.

Müfettişler bankanın bütün hesaplarını kontrol ve denetleme yetkisine sahipti. Müfettişler bu yetkilerini kullanarak bankanın bütün defterlerini, yazışmalarını, zabıtnamelerini ve bütün kararlarını yerlerinde kontrol edebileceklerdi. Banka idare meclisi her altı ayın sonunda bankanın alacak ve vereceklerinin yazılı olduğu cetvelleri müfettişlere verecekti. Müfettişler hazırladıkları yıllık raporlarını ve uygun gördükleri teklifleri hissedarlar genel heyetine arz edeceklerdi. Ayrıca

<sup>259</sup> BCA., S. 6/4584, Fon Kodu. 30.11.1.0, Yer No. 9.35.5, 24/12/1924.

müfettişler bankanın mülklerinin ve mallarının bulunduğu defterleri nasıl incelediklerini hissedarlar genel heyetine bildireceklerdi. Müfettişler bankanın yapacağı işlerden şahsen sorumlu olmayıp sorumlulukları kendi görevleri ile sınırlandırılmıştı.

## **2.8. Banka Hissedarlar Genel Heyeti**

Banka hissedarlarını temsil etmek için kurulan hissedarlar genel heyeti bankayla ilgili işleri kararlaştıracaktı. Bu heyet yılda bir defa İstanbul'da belirlenecek adreste toplanacaktı. Toplantı davetiyeleri yılın ikinci üç aylık müddet zarfında hazırlanacaktı. Ayrıca banka idare meclisi gerekli gördüğünde hissedarlar genel heyetini olağanüstü toplantıya çağırabilecekti. Banka idare meclisi üye sayısı çeşitli nedenlerden dolayı yarıya düştüğünde hissedarlar genel heyeti olağanüstü toplantıya çağırılacaktı. Bununla beraber 15.000 hisseye sahip olan hisse sahipleri de hissedarlar genel heyetini olağanüstü toplantıya çağırabilecekti. Olağan veya olağanüstü toplantı ilanları banka idare meclisi toplantısından bir ay önce Takvîm-i Vekâyi'nin de dahil olduğu üç gazete ile ilan edilecekti.

Asaleten ve vekaleten en az 100 banka hisse senedi sahipleri hissedarlar genel heyetinde bulunabilecekti. Hisse sahipleri toplantıdan en az 5 gün önce ellerindeki hisse senetlerinin miktarını ve numaralarını banka idare meclisine bildireceklerdi. Banka hisse senedine sahip olan resmi kurumlar ve şirketler ellerindeki hisse senetlerinin miktarlarını ve numaralarını toplantıdan en az 5 gün önce idare meclisine bildirdiklerinde vekaletnameye gerek olmaksızın hissedarlar genel heyetinde bulunabileceklerdi. Toplantılara idare meclisi başkanı, başkanın hazır bulunmadığı zamanda idare meclisi başkanı gıyabında başkan vekili, bunlarda yoksa idare meclisi üyelerinden biri toplantıya başkanlık edecekti.

Bu toplantıda 10.000 hisseye sahip olanlar mart ayının sonuna kadar idare meclisine tekliflerini bildirdiklerinde, bu teklifleri toplantılarda gündeme gelecekti. Banka idare meclisi gerekli gördüğü hususları toplantılarda gündeme getirebilecekti.

Bu toplantılarda şirketin yıllık işlemleri hakkında idare meclis raporu, şirket hesapları ve müfettişlerin raporları, yıllık bilanço ve kâr payları, idare meclisi üyeleri ile müfettiş ve müfettiş mülazimlerinin seçilmesi ve müfettişlerin teklifleri gündeme zorunlu olarak gelecekti. Hissedarlar genel heyetinde 500 hisseye kadar her 100 hisse için bir oy ve 500 hisseden sonra her 250 hisse için bir oy hakkı vardı. Bu toplantılar hakkında toplantıdan en az 15 gün önce Ticaret Nezareti'ne bilgi verilecekti. Ticaret Nezareti'de bu toplantılarda bir komiser bulunduracaktı. Banka idare meclisi ve müfettişler tarafından hazırlanacak raporlar ile yıllık bilanço ve hissedarlar genel heyeti toplantısına katılanların sayısı ve sahip oldukları hisse senedi sayılarını içeren dosyalar dörder nüsha olarak Ticaret Nezaret'ine verilecekti.

Hissedarlar genel heyeti idare meclisinin teşebbüsü üzerine banka nizamnamesinde değişiklikler yapılmasına karar verebilirdi. Banka nizamnamesinde yapılacak değişikliğin geçerliliği için değişiklikleri hükümetin onaylaması gerekiyordu. Banka nizamnamesinde yer alan otuzuncu ve altmışıncı maddeler 17 Teşrîn-i Sâni 1926 (17 Kasım 1926) tarihinde Cumhurbaşkanı Atatürk'ün imzaladığı bir kararname ile değiştirildi.<sup>260</sup> Banka idare meclisinin teşebbüsü üzerine bankanın başka bir şirkete katılmasına veya başka bir şirketle birleşmesine karar vermek ve banka sermayesini artırmak ve azaltmak banka hissedarlar genel heyetinin görevleri arasındaydı.

## **2.9. Bankanın Bilançoları ve Banka İhtiyat Akçesi**

Bankanın malî senesi kânûn-ı sâni (Ocak) birinden başlayacak ve kânûn-ı evvelin (Aralık) otuz birinde sona erecekti. Bankanın birinci malî senesi kuruluşundan başlayacak ve kânûn-ı evvelin (Aralık) otuz birinde bitecekti. Banka her malî sene sona erdiğinde bankanın durumu, mevcudu, borçları, sene içindeki masrafı, kârı ve zararını içeren bir bilanço hazırlayacaktı. Bu bilançolar en son kanunlara göre bankanın istikrarı ve istikbalini temin için hazırlanacaktı. Bu bilançolar hissedarlar genel heyeti toplantısından en az 15 gün önce müfettişler

<sup>260</sup> BCA., Fon Kodu. 0,30.18.01.01, Yer No. 621.70.4, 17 Teşrîn-i Sâni 1926.



tarafından hazırlanmış olarak bankanın merkez idaresinde bulunacak ve arzu eden hissedarlara verilecekti. Bilanço ile kâr zarar hesapları tasdik edildikten sonra 15 gün içinde gazetelerle ilan edilecekti. (Bankanın 1924 yılı bilançosu için ek 14'e bakınız)

Banka bir ihtiyat akçesi oluşturacaktı. Bu ihtiyat akçesi için banka yıllık kârının %5'i ayrılacaktı. İhtiyat akçesi banka sermayesi olan 4.000.000 Osmanlı lirasının dörtte birine yani 500.000 Osmanlı lirasına ulaştığında yıllık kârdan yapılan %5 kesintiden vazgeçilecekti. Bu ihtiyat akçesi hissedarlar genel heyetinin kararıyla zararları gidermek için kullanılabilirdi. İhtiyat akçesi zararı kapatmak için kullanıldıktan sonra kalan oranı banka sermayesinin dörtte birinden az ise tekrar yıllık kârdan %5 ihtiyat akçesi kesintisi yapılacaktı. İhtiyat akçesi kesildikten sonra birinci hisse-i temettü olarak hisse sahiplerinin ödediği sermayenin %5'i ödenecekti. Hissedarlara ödenecek bu %5 o yılki kârdan karşılanamıyorsa eksik olan kısım gelecek yılki kârdan tamamlanabilecekti. Her hangi bir senenin zararını kapatmak için ilerki seneden alınan miktar tekrar geri iade edilecekti. Birinci hisse-i temettüden sonra kalan kârın fazlası şöyle dağıtılacaktı;

%15 Meclis-i idare azalarına

%3 Banka memurlarına

%50 İkinci hisse-i temettü olarak hisse sahiplerine dağıtılacaktı.

Banka kârından geriye kalan tutar hissedarlar genel heyeti kararıyla olağanüstü ihtiyat akçesi için ayrılacaktı. Hisse-i temettülar İstanbul'da banka merkezinde ve ilan edilecek yerlerde hisse sahiplerine ödenecekti. Banka idare meclisi üyeleri kârdan eşit olarak pay alacaktı. Fakat banka idare meclisi başkanı idare meclisi üyelerinin aldığından iki kat fazla ve başkan vekili de idare meclisi üyelerinin aldığından bir buçuk kat fazla kâr payı alacaktı. Beş yıl içinde alınmayan kâr payları bankaya kalacaktı.

## 2.10. Banka ve Çalışanlarının Tabî Olduğu Hükümler

Devlet memurları ve diğer bankaların müdürleri ve idare meclisi üyeleri Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın idare meclisinin üyesi olamazdı. Aynı şirketin ortakları ve üçüncü dereceye kadar olan akrabaları banka idare meclisi üyesi ve banka müfettişi olamazdı. İflas eden veya ödemelerini yapmayan banka idare meclisi üyesi, müfettiş ve müfettiş mülazımları görevlerinden ayrılacaklardı. Banka genel müdürü ve istisnasız bütün memur ve çalışanların başka bir banka idaresinde bulunması, kolektif bir şirketle ilişkide bulunması veya bir komandit şirkette komanditer sıfatıyla bulunması yasaktı. Bankanın bütün memurları ve çalışanları meslek icabı olan bilgileri saklamaya mecburlardı. Banka müdürü ve bazı uzmanlar dışında çalışan bütün memurlar ve çalışanlar Osmanlı vatandaşı olmak zorunda.

Banka nizamnamesi banka kesin olarak kurulduktan sonra bir ay içinde tamamen veya özet olarak İstanbul'da Takvîm-i Vekâyi'nin de olduğu üç gazete ile banka şubesi olan yerlerde resmi ve özel gazetelerde ilan edilecekti. Bu nizamnamede yapılan değişiklikler ve bilanço ve kâr-zarar hesabı onaylandıktan sonra 3 ay içinde ilan edilecekti.

Banka hisse senedini almak isteyenlerin bilgilenmesi için bir tarifname hazırlanacak ve bu tarifnamede bankanın maksadı ve müddeti, bankanın kurulması için dilekçe verenler, sermayesinin miktarı ve bu sermayenin hangi şartlarda arttırılacağı, banka kârının nasıl bölüşüleceği ve banka idare meclisi üyelerine verilecek kâr miktarı açıkça yazılacaktı.

Banka bir defaya mahsus olmak üzere bu nizamnamenin 50 nüshasını Ticaret Nezareti'ne verecekti. Banka her sene İstatistik İdaresi'ne idarenin vereceği numuneye uygun olarak hazırlayacağı faaliyet özetini verecekti.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### OSMANLI İTİBAR-I MİLLÎ BANKASI'NIN FAALİYET ALANI, ŞUBELERİ, İŞTİRAKLERİ, DİĞER FAALİYETLERİ ve İTİLAFA DEVLETLERİ TARAFINDAN İŞGALİ

#### 3.1 Bankanın Faaliyet Alanı

Banka nizamnamesine göre bankanın faaliyet alanı oldukça geniş tutulmuştu. Banka hem bir ticaret bankası hem de yatırım bankası gibi faaliyette bulunabilecekti. Banka gerek yurt dışında ve yurt içinde düzenlenmiş poliçeleri, emre yazılı senetleri ve bütün ticari senetleri düşük bir fiyata satın alabilecekti. Banka sikke haline getirilmiş altın gümüş ve ziynet altınları ve eski sikkeler ile yabancı paraların alımını ve satımını yapabileceği gibi bunların karşılığında borç verebilecekti. Banka idare meclisi tarafından kabul edilecek hisse, hisse senetleri, tahviller ve tahvil kuponları ile ticari mallar veya bunların taşıma senetleri karşılığında borç verebilecekti. Banka emanet olarak eşya ve mal kabul edeceği gibi rehin senetleri düzenleyebilecekti. Banka faizli veya faizsiz ve vadeli veya vadesiz olarak yatırılacak paraları kabul edecek cari hesaplar açacaktı. Banka Osmanlı sınırları içinde ve yabancı ülkeler arasında para transferi gerçekleştirebilecekti. Banka başkası adına para kabul edecekti. Banka her türlü hisse, tahvil, hisse senedi ve bunların kupon ve kâr paylarının bedellerini tahsil edebilecekti. Banka kendi hesabına ve başkalarının hesabına her türlü kambiyo işlemini yapabilecekti. Banka gerek İstanbul'da ve gerek yabancı borsalarda kendi hesabına ve başkalarının hesabına her türlü hisse, tahvil ve hisse senedi alıp satabilecekti. Bankanın bu faaliyetleri ticari bankacılık yönünü ön plana çıkarıyordu.

Banka demiryolları, yollar, geçitler, kanallar, limanlar yapmak, bataklık kurutmak, arazi sulamak gibi bayındırlık işleri yapabilecekti. Ayrıca banka bayındırlık, tarım, ticaret ve sanayinin gelişmesine çalışan millî şirketlere ve bu şirketlerin sermayelerine katılarak veya başka bir surette bu şirketlere yardımda bulunacaktı. Banka her ne olursa olsun devlete ve diğer resmi kurumlara ait bütün

malî işleri başkalarının hukukunu ihlal etmeden yürütebilecekti. Bu madde ile Osmanlı Bankası'na verilen devletin hazinedarlığı görevi ima edilerek Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın Osmanlı Bankası'nın hakkına saygılı olacağı belirtiliyordu. Banka mahkemelere ve resmî dairelere ödenecek her türlü nakit parayı, hisseyi, tahvilleri, hisse senetlerini kabul ve muhafaza edecekti. Banka sadece tahsili şüpheli olan alacaklar için taşınmaz eşyalar kabul edebilecekti.

Osmanlı İtibâr-ı Millî Bankası nizamnamesine göre ticari senetleri kabul etmek için bazı kriterler belirlenmişti. Bu kriterlere göre banka iskonto edeceği poliçe ve emre yazılı senetler ve ticari senetler kanun dışı muameleye tabî olmamalıydı ve bunların süreleri üç ayı aşmamalıydı. Banka idare meclis üyeleri veya banka hesap müfettişlerinin ve banka memurlarının imzasını taşıyan senetleri iskonto edemeyecekti. Banka böylece kendi çalışan ve görevlilerinin senet iskontolarında oluşabilecek suistimallerin önüne geçmeyi amaçlıyordu. Bankanın kabul edeceği ticari senetler güvenilir üç imzayı taşıması gerekiyordu. Bu üç güvenilir imzanın biri yerine hisseler, hisse senetleri, tahviller, taşıma kağıtları, rehin senetleri, ticari mallar veya gayri menkuller rehin olarak tutulabilirdi. Ayrıca idare meclisi bazı özel durumlarda güvenilir iki imzalı senetlerin de kabulüne karar verebilirdi. Poliçeleri düzenleyenlerden veya kabul edenlerden biri iflas ettiğinde, poliçeleri bankaya satan kişi ya poliçenin bedelini hemen ödeyecekti yada bankanın kabul edeceği üçüncü güvenilir imzayı bulacaktı.

Borçlar konusunda banka nizamnamesinde belirlenen kurallara göre hareket edecekti. Banka nizamnamesine göre bankanın kendi hisse senetleri karşılığında borç alması yasaktı. Böylece banka sermayesini koruyarak karşılıksız bir borcun altına giremeyecekti. Banka merkez idaresinin bulunduğu İstanbul ile şubeleri, acenteleri veya muhabirleri bulunan yerlerde ikamet edenlere veya bu yerlerde ikametgah belirtenlere borç verebilecekti. Bankanın altın, gümüş sikkeler, ziynet altınları, eski altın paralar ve yabancı paralar karşılığında vereceği borç miktarı bunların gerçek kıymetlerinden en az %5 farklı olacaktı.

Banka devlet tarafından çıkarılan veya devletin kefaleti altında bulunan hisseler, tahviller ve hisse senetlerinin çıkarılmadan önceki gün borsadaki fiyatlarının %75'i oranında kabul edecekti. Bununla beraber üzerinde devletin kefaleti olmayan belediyeler ve vilayetler tarafından çıkarılacak hisseler, tahviller, hisse senetleri için bunların borsa fiyatlarının %70'ini ve borsada fiyatları belirlenmemişse değerinin %60'ını aşmamak şartıyla borç verebilirdi. Yabancı hisselerin durumunu belirlemek idare meclisinin yetkisindeydi. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası hisseler, tahviller ve hisse senetleri almak suretiyle borç verirken bunların borsa fiyatlarından daha düşük bir miktarı oranında borç verecekti. Böylece banka olası fiyat değişmelerindeki risk payını en aza indiriyordu.

Banka kuponlar karşılığında borç verecekse bu kuponların vadesinin gelmesine üç aydan fazla bir müddet olması lazımdı. Banka mal karşılığında borç verecekse verilecek borç miktarı en fazla mal kıymetinin %50'si ile %75'i arasında olabilecekti. Banka ayrıca hızlıca bozulan mallar karşılığında borç vermeyecekti. Banka hisseler, tahviller, ve hisse senetleri ve mal karşılığında borç verecekse, iki nüshadan oluşan ve borç verme şartlarını ve müddetini içeren bir beyanname hazırlayacaktı. Mal karşılığında borç verilecekse malın kıymeti bankanın atayacağı bilirkişi tarafından onaylanmalıydı.

Bankaya rehin olarak bırakılan eşyalar, hisseler, tahviller ve hisse senetlerinin değerleri ile bankanın verdiği borç miktarı arasındaki fark %25 derecesinde bir azalma gösterdiğinde, borçlular ya bankaya yeniden bir miktar eşya, hisse, tahvil ve hisse senedi rehin bırakacak yada borcun bir kısmının ödeyecekti. Eğer borç belirlenen tarihte ödenmezse banka son ödeme tarihinden sonraki ilk gün hiçbir işleme gerek duymaksızın malı veya senetleri kısmen veya tamamen aracılarda veya borsa komisyoncuları vasıtasıyla satabilecekti. Bu maddenin uygulanıp uygulanmamasına banka karar verecekti. Bankanın borçlarına karşı sattığı eşya, hisseler, tahviller ve hisse senetleri bedeli bankanın alacağından az ise, aradaki farkı borçlu iki gün içinde bankaya vermesi gerekiyordu. Bu fark fazla ise banka fazla miktarı borcundan düşüktükten sonra borçluya vermek zorundaydı.

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası kurulduktan kısa bir süre sonra resmî kurumlara borç verme işine girişecekti. Böylece banka zor durumda kalan devlet kurumlarına yardımcı olma işlevi de görecekti. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası kurulduktan sonra Hicaz ve Askeri Demiryollar ve Limanlar İdare-i Umûmiyesi'ne borç verdi. Bankanın alacağına karşılık Hicaz ve Askeri Demiryollar ve Limanlar İdare-i Umûmiyesi'ne ait farklı cins tütünler bankaya rehin bırakıldı. Bu kurumun zararının önlenmesi için bu kuruma ait tütünlerin hemen satılması ve bu satıştan elde edilecek kârla, bu kurumun Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na olan borcunun ödenmesi için bir komisyon kurulmasına 1335 (1919) yılında karar verildi.<sup>261</sup>

1335 (1919) yılında bankanın borç verdiği diğer bir kurumda İ'âşe Müdürüyeti'ydi. İ'âşe Müdürlüğü, merkezlerinde çalışan memurlarına erzak vermek için erzak masrafı karşılığı Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'ndan 50.000 lira borç aldı. Banka verdiği bu borca karşılık 7.840 kuruş faiz alacaktı.<sup>262</sup>

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın borç verdiği resmi kurumlardan bir tanesi de İstanbul Vilayeti'dir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra zor günler geçiren Osmanlı yönetimi maddi anlamda ciddi sıkıntılar yaşadı. Bazen bu sıkıntılar o kadar arttı ki yönetim memurların maaşlarının ödemek için borç almak zorunda kaldı. 1336 (1920) yılında İstanbul Vilayeti de memurların ve öğretmenlerin Kânûn-ı Sâni ve Şubat 1336 (Ocak ve Şubat 1920) tarihlerindeki maaşlarını ödeyebilmek için Osmanlı İtibar-ı Millî Bankasından borç aldı. Banka İstanbul Vilayetine %9 faiz ile 3.500.000 kuruş borç verdi.<sup>263</sup>

Banka kuruluşundan bir süre sonra çeşitli kurumlarla ortaklık kurarak kârlı iş alanlarında varlığını gösterdi. Banka Askeri Demiryollar ve Limanlar İdaresiyle ortak olarak piyasada fazla bulunmayan ve spekülâtif hareketlere açık durumda bulun şeker işine girdi. Banka Askeri Demiryollar ve Limanlar İdaresi'yle ortak hareket etmesinin sonucunda depolarına 1.870.000 kilo şeker koydu. Yapılan

<sup>261</sup> BOA., MV., 216/78, 1337/Ca/18.

<sup>262</sup> BOA., MV., 217/1, 1338/M/05.

<sup>263</sup> BOA., DÜİT., 127/30, 1338/L/2., BOA., DH.UMVM., 36/19, 12/L/1338.

anlaşmalara göre bu şekerin satışından elde edilecek gelirin yarısı Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın olacaktı. Fakat 1334 (1918) yılında yapılan yeni bir anlaşmaya göre hükümetin münasip gördüğü en yüksek fiyatla şeker satılacaktı ve banka şekerin satış fiyatına bakılmaksızın kilo başına 10 kuruş alacaktı. Hükümet tarafından belirlenen şeker satış fiyatı ise 50 kuruştur.<sup>264</sup>

Banka İstanbul'un beslenme konusunda da hükümete yardımcı oldu. Osmanlı hükümeti İstanbul'un un ihtiyacı için dışarıdan un ithal etmeye karar verdi. Hükümet böylece fiyatı yükselen un fiyatını düşürecek, yurt dışında getirdiği unu da piyasadan daha ucuz fiyatla halka satacaktı. Bunun için gerekli olan para 1.000.000 Osmanlı lirasıydı. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası bu parayı hükümete verecekti.<sup>265</sup> Banka verilecek bu para karşılığında bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre dışarıdan getirilecek un İstanbul'a ulaştığında, özellikle Anadolu'dan İstanbul'a ulaşan unun fiyatları düşürmesi ihtimaline karşı un fiyatlarında bir azalma olması durumunda bankaya fiyat garantisi verilecekti. Bankaya 100.000 liraya kadar tahvil ve gümüş rehin bırakılacaktı. Bankanın hisse senetlerini elinde tutan hazine bu hisse senetlerini elden çıkarmayacaktı. Banka un satın almak için kullanılacak para için yıllık %9 faiz alacaktı. Ayrıca banka masraf olarak da unların alış fiyatı üzerinde %2 komisyon alacaktı. Ziraat Bankası veya Eytam Sandığı bankada 250.000 liralık mevduat hesabı açtıracaktı. Alınacak un Yeni Cami'nin dış avlusunda depo edilecekti.<sup>266</sup>

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası bu dönemde piyasada ihtiyaç duyulan tüketim ürünlerini temin etmek için çabaladı. Banka şeker, un temininin yanında yurt dışında kahve temin etmek içinde faaliyette bulundu. Bankanın yurt dışında 1924 yılında satın aldığı kahvelere Flemenk hükümeti el koydu. Banka satın aldığı kahveleri Flemenk hükümetinden geri almak için Dahiliye Nezareti'nden yardım istedi.<sup>267</sup>

---

<sup>264</sup> BOA., MV., 213/78, 1337/Ra/19.

<sup>265</sup> BOA., MV., 218/150, 1338/Ş/6.

<sup>266</sup> A.g.b.

<sup>267</sup> BOA., HR. İM., 100/74, 24/3/1924.

### 3.2. Bankanın Şubeleri

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası kuruluşundan kısa bir süre sonra şubelerini açmaya başlayarak daha geniş kesimlere ulaşmaya çalıştı. Banka ilk şubesini İstanbul'da açtı. Böylece banka İstanbul'da merkez ve şube olarak iki farklı adreste hizmet vermeye başladı. Bankanın İstanbul şubesinin varlığına Cavid Bey'in notlarında rastlıyoruz. 1918 yılında işgal edilen bankanın genel merkezine işgalden kısa bir süre sonra çalışması için izin verilmesine rağmen bankanın İstanbul şubesinin çalışmasına izin verilmemişti.<sup>268</sup>

Banka İstanbul'da ilk şubesini açtıktan sonra İstanbul dışındaki ilk şubesini İzmir'de açtı. İzmir'in ticaret ve liman kenti olması bankanın burada şube açmasında etkili oldu. Banka şubesinin resmi açılışına katılmak için banka idare meclisi başkanı Hüseyin Cahit ve idare meclisi üyelerinden Mithat Şükrü Bey İzmir'e gitti.<sup>269</sup> Banka genel müdürü Viktor Weil'de İzmir'e giderek bankanın İzmir şubesinin açılış çalışmalarını izledi. Weil İzmir'deyken Tanin gazetesine verdiği mülakatta banka kurulduktan iki buçuk ay geçmeden İzmir'de bir şube açtığını belirtmekteydi. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası İzmir şubesi için rıhtım üzerinde bir binayı 5 yıllığına kiraladı. Fakat bu banka için geçici bir çözüm olacaktı. Çünkü banka ileride İzmir şubesi için kentin uygun bir yerinde büyük bir bina yapmayı planlıyordu.<sup>270</sup>

Banka genel müdürü Weil'e göre İzmir şubesi banka nizamnamesindeki belirlenen işleri yapmak, bununla beraber özel teşebbüsü desteklemek gibi faaliyetlerde bulunacaktı. Bankanın İzmir şubesinin müdürü Cevat Nizami Bey'di. Cevat Nizami Bey İsviçre'de eğitimini tamamlayıp İzmir Ticaret Borsası komiserliği görevinde bulundu. Cevat Nizami Bey Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın merkezinde işlem müdürlüğü yaptıktan sonra İzmir'de açılan banka şubesinin

---

<sup>268</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 759, 9 Ekim 1945, s. 6.

<sup>269</sup> **Zaman**, sene. 1, no. 51, 1334(1918) Mayıs 24, s. 3.

<sup>270</sup> **Tanin**, sene. 9, no. 3042, 30 Mayıs 1333(1917).



müdürü oldu.<sup>271</sup> Bir süre sonra Cevat Nizami Bey'in bankanın İstanbul merkez şube müdürlüğüne tayini üzerine Yusuf Ziya Erzin bankanın İzmir şubesi müdürü oldu.<sup>272</sup>

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası müdürü Viktor Weil Tanin gazetesine verdiği aynı mülakatında bankanın büyük kentlerden başlayarak memlekette şubeler açacağını belirttiikten sonra yeni bir şube daha açmayı planladıklarını fakat nereye ne zaman açacaklarını henüz kararlaştırmadıklarını belirtti. Gazete ilanlarından takip ederek elde ettiğimiz neticeye göre banka üçüncü şubelerini Bursa'da açma ihtimali hayli yüksekti. 1920 yılında Bursa Mecmû'ası'ndaki banka ilanında banka merkezi olarak İstanbul belirtildikten sonra şubeler için sırasıyla İstanbul, İzmir ve Bursa illerine yer verdi.<sup>273</sup>

Bankanın Bursa şubesi müdürü Hilmi Bey'di. Hilmi Bey daha sonra Akhisar Bankasına müdür olacaktı.<sup>274</sup> 1920 yılında bankanın Bursa şubesi müdürü İnegöllüzade Hacı Saffet Bey olacaktı. Hacı Saffet Bey Bursa'da 1861 yılında doğdu. Küçük yaşta ticaretle ilgilenen Hacı Saffet Bey 1883-1892 yılları arasında Osmanlı Bankası'nda, 1908-1918 yılları arasında Deutsche Orient Bank'ta çalıştı. Hacı Saffet Bey Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın Bursa müdürlüğünden sonra Türkiye İş Bankası'nın Bursa şube müdürü oldu.<sup>275</sup>

Banka İstanbul, İzmir ve Bursa dışında Aydın ilinde de faaliyete başladı. Banka Aydın'da ki faaliyetini sürdürürken bankanın Türkçe tabelasını kıran bir Rum bankanın güvenlik görevlileri tarafından yakalanıp Yunan jandarmasına teslim edildi. Yunan jandarmasının zanlı Rum'u deli diye serbest bırakması üzerine, zanlı Rum'un cezalandırılması için Aydın vali vekili Defterdar Ahmed Besim Bey Dahiye Nezareti'nden yardım istedi.<sup>276</sup> Bu yardım talebi bankanın Aydın ilinde de faaliyette olduğunu gösteriyordu. Bankanın Aydın'daki bu faaliyeti bir şube şekinden ziyade muhtemelen bankanın bir acentesi veya muhabirleri olmalıydı.

<sup>271</sup> Manyas, a.g.m., s. 47.

<sup>272</sup> Manyas, a.g.m., s. 56.

<sup>273</sup> Bursa Mecmû'ası, sene. 2, S. 27, 1920 Kânûn-ı Sâni 12, s. 12.

<sup>274</sup> Manyas, a.g.m., s. 47.

<sup>275</sup> Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 54.

<sup>276</sup> BOA., HD.EUM. AYŞ., 44/42, 1338/Za/11.

Bankanın Aydın ili dışında Batum'da da bir acentesi veya muhabiri olma ihtimali hayli yüksekti. Kendisini Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası Batum şube müdürü olarak tanıtan Hacı Ali Paşa evlerinin iki aydan beri Alman ve Gürcüler tarafından işgal edildiğini ve bu işgalin sonlandırılması için Hariciye Nezareti'nden 9 Teşrin-i Evvel 1334 (9 Ekim 1918) yardım isteğinde bulundu.<sup>277</sup> Kendisini Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası Batum şube müdürü olarak tanıtan Hacı Ali Paşa muhtemelen bankanın Batum'daki acente veya muhabirinin müdürüydü. Çünkü bankanın gazeteler verdiği ilanlarında bankanın Batum'da şubesi yer almıyordu.

1339 (1923) yılında Adana Mebusu Zamir Bey Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verdiği bir dilekçede İtibar-ı Millî Bankası'nın Adana'da bir şube açmasını talep etti. Zamir Bey verdiği dilekçede pamuk yetiştiren önemli bir il olan Adana'da pamuktan halkın faydalanamadığını, bununla birlikte halkın yabancıların karaborsa düzenleri altında ezildiğini, hükümetin buna bir çare düşününe kadar hiç olmazsa İtibar-ı Millî Bankası'nın Adana'da bir şube açması talebinde bulundu.<sup>278</sup> Gelen bu talep üzerine banka yönetimi Adana'ya bir şube açacaktı. 1340 (1924) yılında bankanın gazetelere verdiği ilanlara baktığımızda Adana şubesinin ismine rastlamadık. Bu tarihteki ilanlarda bankanın Ankara, İzmir ve Bursa'da şubeleri olduğu yer almaktaydı.<sup>279</sup> Fakat 25 Nisan 1340 (25 Nisan 1924) tarihli Tanin gazetesinde rastladığımız bir habere göre memurluktan istifa eden Ticaret Genel Müdürü Ziya Bey banka şubesini açmak üzere Adana'ya gitmişti.<sup>280</sup>

Aynı gazete ilanında bankanın Ankara'da bir şube açtığını görmekteyiz. Böylece bankanın İstanbul dışında İzmir, Bursa ve Ankara'da olmak üzere toplam 3 şubesi mevcuttu. Gazetelerin daha sonraki ilanlarına baktığımızda bankanın Adana'da da şube açtığını görmekteyiz.<sup>281</sup> İkdâm gazetesindeki Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası ilanlarının birinde yanlılıkla Adana şubesi yerine Adapazarı

<sup>277</sup> BOA., HR. SYS., 2459/59, 9 Teşrin-i Evvel 1334.

<sup>278</sup> BCA., Fon Kodu. 30.10, Yer No. 6.33.11., 2/12/1339.

<sup>279</sup> İstanbul Ticaret ve Sanayi Mecmû'ası, sene. 39-40, S. 1-12, 1340 Teşrin-i Sâni, s. 651.

<sup>280</sup> Tanin, sene. 16, no. 553, 25 Nisan 1340(1924), s. 1.

<sup>281</sup> İkdâm, sene. 34, no. 10722, 26 Şubat 1927, s. 4.

kullanılmıştır.<sup>282</sup> Fakat bankanın Adapazarı'nda her hangi bir şube açtığına dairi her hangi bir bilgi ve belgeye rastlamadık.

### 3.3. Bankanın İştirakleri

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası faaliyetine başladıktan kısa bir süre sonra banka nizamnamesinde kendisine verilen yetkileri kullanmaya başladı. Banka nizamnamesinin yirmi altıncı maddesinin dokuzuncu fıkrasına göre demiryolu, yol, geçit, kanal, liman inşa etmek, bataklık kurutmak, arazi sulamak gibi bayındırlık işlerine girişmek, tarım ticaret ve sanayinin gelişmesi için millî şirketlere ve sermayelerine iştirak etmek bankanın yapabileceği işler arasındaydı. Bankanın 15 Nisan 1918 tarihinde toplanan hissedarlar genel heyetine sunulan raporda mevcut sanayiye geliştirmek için banka ülkedeki bazı şirketlere kolaylıklar gösterdiği gibi yeni bazı şirketlerin kurulmasına da karar verilmişti.<sup>283</sup> Kurulmasına karar verilen şirketler Ma'âdin ve Sanayi-i Osmanlı Anonim Şirketi, Teşebbüsât-ı Nâfi'a ve İnşaat Şirketi, İktisâdî Demiryolları Şirket-i Milliyesi'ydi. Bu üç şirket kendi faaliyet sahalarına giren işleri yerine getirmek için yeni tali şirketler kurabilecekti. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası böylece ülkenin iktisadî hayatını geliştirmek için madencilikten, bayındırlık işlerine ve demiryolu inşasına kadar bir çok alanda faaliyette bulunacaktı. Bütün bu şirketlerin sermayesinin yarısına Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası hissedarları sahip olacaktı. Ayrıca banka bu şirketleri kurmak için yabancı bankaların yardımına da başvurabilecekti.

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası başta İzmir olmak üzere memleketin diğer yerlerinde de debbağhaneler kurmak için İzmir'de ve İstanbul'da bir grup sanayici ile anlaşarak Şark Debbağhaneleri Şirket-i Umûmiyesi adında bir şirket kurdu. Ayrıca İzmir'de devlete ait madenleri işletmek için banka yabancı sermaye grupları ve yabancı sanayiciler ile görüşmelere başlanmasına da karar verdi. Banka bazı şirketlerin ve uzmanların yardımıyla Osmanlı Millî Umûm Sigorta Şirketi'ni kurdu.

<sup>282</sup> İkdâm, sene. 34, no. 10694, 29 Kânûn-ı Sâni 1927, s. 4.

<sup>283</sup> OİMB. Meclis-i İdâresince 15 Nisan 1334. 1918 tarihinde Hissedârân Heyet-i Umûmiyesine Arz Olunan Rapor, İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi.

Yine bu toplantı raporunda Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin Ergani bakır madenlerinin işletme hakkını Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na vermeyi kararlaştırdığı da mevcuttu. Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin Ergani bakır madenlerinin işletmesini bankaya vermeyi kararlaştırması üzerine banka yeni bir şirket kurmayı kararlaştırdı.

### 3.3.1. Ergani Bakır Madenleri

Ergani madenleri Diyarbakır Vilayeti'ne bağlı Ergani sancağında bulunuyordu. Birinci Dünya Savaşı ortamında öne çıkan millî iktisat politikaları neticesinde ülkede bulunan ve millî servet olarak görülen madenlerin işletilmesine önem veren Osmanlı hükümeti, bu gibi millî servetlerin işletilmesinde önceliği yerli kuruluşlara verme politikası takip etti. Yerli kuruluşların bu gibi büyük sermaye gerektiren madenlerin işletilmesinde yetersiz kalmaları durumunda yabancı ortaklığa gidecek yerli kuruluşlar tercih edilecekti. Kuruluşundan beri devlet desteğini arkasına alan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası ülke madenlerinin çıkarılıp işlenmesini, ülkenin sanayileşmesine katkı sağlayacağını dikkate alarak madencilik alanında faaliyette bulunmaya karar verdi.

5 Ağustos 1333 (5 Ağustos 1917) tarihli padişah iradesiyle Ergani bakır madenlerinin işletilmesi Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na verildi.<sup>284</sup> Tek başına Ergani madenlerini işletecek malî gücü olmayan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası bu imtiyazının yarısını Chester Kumpanyası'na verdi. Bir süre sonrada Ergani bakır madenlerinin yarı imtiyazına sahip olan Chester Kumpanyası'nın bu imtiyazı hükümet tarafından iptal edildi.<sup>285</sup>

14 Ağustos 1333 (14 Ağustos 1917) tarihinde ise ana sözleşmeye beş maddeden oluşan bir ek sözleşme eklenmişti. Bu ek sözleşmeye göre Ergani bakır madeninin Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na teslim edileceğine dair ihtarname, savaş bittikten sonra bir ay içinde Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından bankaya tebliğ

<sup>284</sup> BOA., MV., 247/81, 1335/L/16.

<sup>285</sup> BCA., Dosya No. 6240 Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 6.34.10., 23/12/1923.

edilecekti. Ergani bakır madenini işletecek şirket maden vergisinden muaf tutulacaktı. Kurulacak olan şirket 1913 yılında kabul edilen Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkati'nden yararlanacaktı. Ayrıca kurulması düşünülen bu şirket ileride çıkacak muafiyet kanunlarından da yararlanabilecekti.

Bankanın kuracağı şirket ile yapılan sözleşme ancak mahkeme kararıyla iptal edilebilecekti. Mahkeme şirketi kusurlu bulduğu için sözleşmeyi iptal ederse şirketin bütün tesisleri, fabrikaları, aletleri hayvanları ve gereçleri hükümete devredilecekti. Ayrıca sözleşmenin iptal edildiği tarihe kadar şirket tarafından yapılmış tesisler, bedelsiz olarak hükümete devredilecekti. Şirket sözleşmesinin iptal edildiği tarihe kadar ödenmemiş tesis masraflarını hükümet %25 eksiğiyle alacaktı. Şirket anlaşması iptal edildiği tarihte maden mahallinde bulunan madenin yarısı hükümete diğer yarısı şirkete ait olacaktı.

Hükümete satılacak bakırın fiyatında bir anlaşmazlık ortaya çıkarsa biri Ticaret ve Ziraat Nezareti ve biri şirket tarafından atanan iki hakimin kararına başvurulacaktı. Bu iki hakim kararda anlaşamazsa üçüncü bir hakime başvurulacaktı. Bu hakimin kararı kesin olacağından değiştirilemeyecekti.

Ergani bakır madeninin işletilme imtiyazı 30 yıllığına Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na verildi.<sup>286</sup> Bu arada Ergani bakır madenleri ve Bulgur Dağı madenlerinin imtiyaz hakkının bir Fransız grubuna verilmesi ve Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na verilen imtiyazın iptalini isteyen Olağanüstü Fransız Komiserliği devreye girdi. 13 Mart 1336 (13 Mart 1920) tarihinde Bâb-ı Âlî Hukuk Müşavirliği'nde çıkan bir belgede Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın Ergani bakır madenlerinin işletme imtiyazını almasıyla, bankanın yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda, Fransız grubuna öncelikli kullanma hakkı verilmesi talebiyle başvuran Olağanüstü Fransız Komiserliğine olumlu cevap verilmemesi müzakere sonucunda kabul edildi. Fransız Olağanüstü Komiserliği kendilerinin öncelikli kullanma hakkının 1914 yılında Fransa-Almanya arasındaki görüşmelere dayandırması Osmanlılar tarafından kabul görmeyerek 10 Kânûn-ı Evvel 1919 (10 Aralık 1919) tarihinde komiserliğe

---

<sup>286</sup> BOA., HR.HMŞ.İŞO., 128/31, 1336/Ks/27.

gönderilen cevapta bu sorunun barış antlaşması imzalandıktan sonra hal edileceği söylendi. İstişare Odası bir daha Fransız Olağanüstü Komiserliğinin tekrar Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın imtiyazının iptali için başvurması durumunda, böyle bir iptalin olması durumunda Osmanlı Bankası'nın da dahil olduğu Fransız grubuna öncelikli kullanma hakkının verilmeyeceği bildirilecekti. Fransa tarafından imtiyazın iptal edilmesi için ısrar edildiği belirtilmekle beraber Fransa'nın dayandığı 1914 Fransa-Almanya görüşmelerinde bir antlaşma imzalanmamasına rağmen Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'yla yapılan bir antlaşma olduğu belirtilerek Fransa'nın isteğine olumsuz bakıldığı belirtilmekteydi.<sup>287</sup>

Chester Kumpanyası'nın Ergani maden imtiyaz hakkının iptal edilmesinden sonra Ergani Milletvekili Kazım Vehbi Bey İktisat Bakanı Hasan Bey'e verilmesi için yazdığı bir dilekçede Türkiye'nin iktisadî istikbali için çok önemli olan ve refah vadeden Ergani madenlerinin senelerden beri boş ve işletilmeden kalmasının doğru olmadığını belirtti. Ergani Milletvekili Kazım Vehbi Bey Chester Kumpanyası'ndan sonraki durumun ne olacağını ve şimdiye kadar bir aşama kaydetmeyen Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na verilen bu imtiyazın sonsuza kadar sürüp sürmeyeceğini İktisat Bakanı'na sordu. Ayrıca Adana milletvekili Kazım Vehbi Bey hükümetin mi madeni işleteceğini yoksa yabancı bir şirkete ihale mi edileceğini de İktisat Bakanı'na sormaktaydı.<sup>288</sup> Ergani Milletvekili Kazım Vehbi Bey'in İktisat Bakanı'na verdiği bu dilekçede anlaşılıyor ki Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası 5 Ağustos 1333 (5 Ağustos 1917) tarihinde imtiyazını aldığı Ergani bakır madenlerinin işletilmesi için 23/12/1339 (23 Aralık 1923) tarihine kadar herhangi bir girişimde bulunmamıştı.

Ergani bakır madeni imtiyazını aldıktan yaklaşık 7 yıl sonra harekete geçen Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası uluslararası bir grupta kurduğu bağlantılar sonucunda 12 Ekim 1924 tarihinde Ergani Bakır Türk Anonim Şirketini kurdu.<sup>289</sup> Uluslararası bir grup adına hareket eden banka bu şirketi Ergani bakır madenini işletmek için

---

<sup>287</sup> A.g.b.

<sup>288</sup> BCA., Dosya no. 6240. Fon Kodu. 30.10.0.0. Yer No. 6.34.18, 23/12/1923.

<sup>289</sup> Ökçün, 1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yay., 1997, s. 37-38.

kurdu. Şirketin sermayesi 3.000.000 Türk lirasıydı ve sermayesinin %25'i ödenmiş durumdaydı.

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası tarafından kurulan Ergani Bakır Türk Anonim Şirketi'nin 1928 yılında hissedarlar genel kurulunda sermayesinin % 49.80'i Deutsche Bank'a % 33.33'ne Maliye Bakanlığı'na aitti. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası şirketin kuruluşuna aracılık etmesine rağmen bu şirkete hissedar değildi. Fakat şirket hissedarlarından Mahmut Nedim Bey, Mecmeddin Molla, Ahmet Muhtar ve Trabzon milletvekili Şefik Bey İtibar-ı Millî Bankası'nın idare meclisi üyeleri idi. Hissedarlar genel kurulunu 27 Mart 1928 tarihinde yapan şirketin hisse dağılımı şöyleydi;

<b>Adı</b>	<b>Hisse Sayısı</b>
Maliye Vekaleti.....	100.000
Monsier Rader Macher (Berlin Deutsch Bank'ı temsilen).....	149.400
Celal Akif Bey.....	100
Necmeddin Molla Bey.....	100
Ahmet Muhtar Bey.....	100
Mahmut Nedim Bey.....	100
Sezai Ömer Bey.....	100
Sivas Mebusu Rasim Bey.....	100
Trabzon Mebusu Şefik Bey.....	100
Monsieur Konsul Richard Stöckel.....	100
Toplam.....	250.100

Bu tabloya göre hisselerin %59.73'ü Deutsche Bank'a, %39.58'i Maliye Bakanlığı'na aitti. Şirketin idare meclisi üyeleri arasında aynı zamanda İtibar-ı Millî Bankası idare meclis üyeleri olan Mahmut Nedim Bey, Mecmeddin Molla ve Ahmet Muhtar Bey bulunmaktaydı. Şirketin Deutsche Bank'ta bulunan hisseleri 11 Haziran 1936 tarihinde bir kanunla hükümet tarafından satın alındı.

### 3.3.2. Banka ve Demiryolu İnşası

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası madenciliğin yanında ülkenin gelişmesi için ulaşımı geliştirmek üzere demiryolu inşasına yöneldi. Banka imtiyazını aldığı Ergani maden bölgesini veya yakınındaki bir yeri içine alacak demiryolu inşası ihalesini aldı. Banka böylece çıkaracağı bakır madenini kolayca taşıyacak, demir yolu inşasıyla hem işini kolaylaştıracaktı hem de ülkenin ulaşım ağına katkıda bulunacaktı. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası demiryolu inşası için banka idare meclisi üyeleri Trabzon milletvekili Ahmet Muhtar ve Şefik Beyleri görevlendirdi. İnşa edilecek demiryolu Bağdat demiryolu üzerinde Arada istasyonundan başlayarak Diyarbakır'a ve Diyarbakır'dan Ergani madenine veya yakınındaki bir yere kadar olan kısmı kapsıyordu.

Bu demiryolunun inşa ihale mukavelesi bankanın atadığı yetkililer ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Nâfi'a Vekili arasında 16 Teşrin-i Sâni 1340 (16 Kasım 1924) tarihinde imzalandı.<sup>290</sup> Bu anlaşmaya göre Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası bu hat üzerinde inşa edeceği demiryolunun rayları arasındaki uzaklık 75 santimetre olacaktır. Banka inşa edeceği demiryolunun malzemesi, vagonları, rayları ve yakıtına kadar bütün ayrıntılarıyla sağlayacaktır. Nâfi'a Vekaleti Arada-Diyarbakır hattına ait elindeki projeleri bankaya bedelsiz olarak verecek ve hattın geri kalan projesi banka ve vekaletçe atanan mühendisler tarafından ortak yapılacaktır. Yapılan ortak proje vekaletçe sunulacak ve onaylandıktan sonra bankaya verilecekti. Bu suretle kabul edilen proje Nâfi'a Vekaleti'nin atadığı memur gözetiminde uygulanacaktı. Projede ufak değişiklikler vekaletin atadığı mühendislerin yazılı emri alınarak yapılacaktı. Eğer daha büyük değişikliklerin yapılması gerekirse yeni bir proje yapıp vekaletin onayına sunulacaktı.

Bu mukavele imzalandıktan sonra 2 ay içinde Arada-Diyarbakır yolunda bankanın ve Nâfi'a Vekaleti'nin mühendisleriyle birlikte inşaata başlanacaktı. Banka inşaat için vekaletin onayladığı projeleri dikkate alacaktı. İlerde vekaletçe yapılacak

---

<sup>290</sup> BCA., S. No. 1104, Fon Kodu. 30..18.1.1, Yer No. 11.54..17, 16/11/1924.



değişiklikler bankaya bildirildikten sonra 3 ay içinde uygulanacaktı. Demiryolu inşaatı için alınacak malzeme şartnameye uygun olacaktı.

Banka mukavelename imzalandıktan sonra 3 ay içinde demiryolu hattının bütün ayrıntılarıyla döşeme malzemelerini, evraklarını, projelerinin ve hesap defterlerini Nâfi'a Vekaleti'ne teslim edecekti. Yurtdışından alınacak malzemelerin cinsi, miktarı Nâfi'a Vekaleti tarafından tespit edilip onaylandıktan sonra, banka tarafından satın alınacaktı. Bedelleri 10.000 liraya kadar olan malzeme mahalli inşaat müdüriyetinden ve bedeli 25.000 liraya kadar olan malzeme Demiryolları İnşaat ve İşletme Genel Müdürlüğü'nün onayıyla pazarlık edilerek sipariş edilebilecek veya satın alınabilecekti. Alınan malzemelerin inşaat alanına taşınmasında banka sorumluydu.

Banka demiryolu inşasının hızlı bir şekilde yapacağını da taahhüt etti. İnşaatın bitiş süresi, onaylanan projeler bankaya teslim edildiği zaman kararlaştıracaktı. Tarafların herhangi bir tarihte anlaşamaması durumunda tarafların atayacağı iki hakemin belirleyeceği bir tarihte, yine anlaşmazlığın devam etmesi durumunda iki hakemin tespit edeceği üçüncü bir hakemin kararına başvurulacaktı. Bu hakemin kararı taraflar tarafından kabul edilecekti.

Bu mukavelename imzalandıktan sonra 15 gün içinde banka özel bir hesapta 100.000 lira Nâfi'a Vekaleti'ne verilmek üzere bulduracaktı. Vekalet bu parayı tahsil etmek istediğinde herhangi bir kanuna gerek olmadan ve hiç vakit geçirmeden bu parayı tahsil edebilecekti.

Hattın tamamı uygun kısımlara ayrılarak projeleri ona göre yapılacaktı. Banka demiryolu hattının kısımlarını vekaletin uygun göreceği fiyatla başka şirketlere ihale edebilecekti. İhale edilmeyen kısımlar için mahalli inşaat müdürünün ve Demiryolları İnşaat ve İşletme Genel Müdürlüğü'nün yetkisi dışında kalan kısımların inşasını Nâfi'a Vekaleti özel izinle pazarlık veya emanet suretiyle inşa edebilecekti. Yapılacak bu inşaatın da banka sorumlu olacaktı.

Demiryolunun 50 kilometreden az olmamak üzere biten kısmı Nâfi'a Vekaleti'nin atayacağı bir komisyon tarafından geçici olarak kabul edilerek işletmeye açılacaktı. Geçici olarak işletmeye açılan demiryolu açılış tarihinden bir yıl sonra Nâfi'a Vekaleti'nin belirleyeceği bir komisyon tarafından kesin olarak kabul edilerek vekaletle teslim edilecekti. Bu arada hattın geçici olarak kabul edildiği süre ile kesin olarak kabul edildiği süre arasında yapılacak herhangi bir tamirden ve hattın işletilmesinden banka sorumluydu. Bu süre içinde bankanın demiryolu hattıyla ilgili malzemesi ve araç gereçleri bedelsiz olarak taşınacaktı. Fakat bankanın demiryolu hattıyla ilgili olmayan diğer evrak ve eşyasını taşıması ücrete tabi olacaktı.

Banka her ayın yirmisinde önceki aya ait araç gereç ve döşeme malzemesi listesi, inşaat bedeli, nakliye ücreti, ödediği gümrük vergisi ve diğer vergileri ve Nâfi'a Vekaleti'nin görevlendirdiği memurların maaşlarını, iş başlarını, işçi yevmiyeleri ve müteahhitler ile istimlak edilen veya kiralanan arazilerin bedellerin gösteren masraf cetvellerini Nâfi'a Vekaletine teslim edecekti. Vekalet bankanın demiryolu inşasına ait defterlerini ayrıca kontrol edebilecekti. Vekalet bankanın teslim ettiği defterlerden banka işlem ücreti olarak bütün araç gereç, döşeme malzemeleri ve inşaat bedelleriyle bunların limanlara kadar olan nakliye ücreti, gümrük vergileri ve diğer vergiler ile memurların maaşlarının toplamına %3 ve geri kalan kısımlar için %12 zam yaparak bu miktarı muhasebe cetvelinin düzenlendiği ayın sonundan itibaren 1 ay içinde bankaya ödeyecekti. Bu mukavelenamenin uygulanmasında bir anlaşmazlık çıktığında davaya Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin mahkemelerinde bakılacaktı.

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası Nâfi'a Vekaleti'yle bu mukavelenameyi yaptıktan sonra Arada-Diyarbakır ve Ergani demiryolunun yapımına girişti. Yaklaşık mukavelename tarihinden bir yıl sonra banka 1 Kânûn-ı Sâni 1341 (1 Ocak 1925) tarihinde Philip Holçman şirketi ile bir mukavele yaptı. Buna göre gelirlerin yarısı bankanın olacaktı. Philip Holçman şirketide 2 Mart 1341 (2 Mart 1925) tarihinde demiryolu hattının 15'nci kilometresi ile 41'inci kilometresi arasını Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın onayını almadan Ömer Bey'e ihaleye verdi. İhaleyi alan Ömer Bey'in mukavelenamesinde yapacağı işler için ödenecek tutar %40 fazla tespit

edildiğinden Ömer Bey'in yaptığı mukavelenamenin onaylanması durumunda devletin 70.000 lira civarında zarar edeceği anlaşıldı. Bunun üzerine Nâfi'a Vekaleti bankanın Philip Hoçman Anonim Şirketiyle yaptığı mukavelenameyi onaylayarak Ömer Bey'le yapılan mukavelenameyi onaylamadı.<sup>291</sup>

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası aldığı demiryolu ihalesini tek başına gerçekleştirecek sermaye birikimine henüz sahip olmamasından kaynaklı olarak demiryolu yapımında da Ergani madenlerinde olduğu gibi yabancı sermaye ile beraber hareket etmek mecburiyetinde kaldı. Banka Keller- Ergani demiryolunun inşası için sermaye problemi yaşaması üzerine bir Alman grubu bazı şartlarda ve teminatlar karşılığında sermaye vermeye hazır olduğunu bildirmesi üzerine Nâfi'a Vekaleti bankaya 2 aylık bir opsiyon verdi.<sup>292</sup>

### 3.3.3. Osmanlı Millî Umûm Sigorta Şirketi

Madencilikten demiryolu inşasına kadar faaliyette bulunmak için teşebbüslerde bulunan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın faaliyet göstereceği alanlardan bir tanesi de sigorta sektörüydü. Banka madencilik işinden ve demiryolu inşa işinden farklı olarak bu defa kuruluşunun daha birinci yılında bir sigorta şirketi kurmak için bazı şirket ve uzmanlardan yardım alarak 16 Kânûn-u Sâni 1334 (16 Ocak 1918) tarihinde 440.000 Osmanlı lirası sermaye ile Osmanlı Millî Umûm Sigorta Şirketi kurmak için izin aldı.<sup>293</sup> Doksan dokuz yıllığına kurulan şirketin merkezi İstanbul'du ama Osmanlı sınırları içinde ve yabancı ülkelerde şubeleri ve acentelikleri bulunabilecekti. Şirket her türlü sigorta işlerini yapmak için kurulmuştu. Şirket Osmanlı Devleti'nin bütün kanun ve nizamnamelerine bağlıydı.

Osmanlı Millî Umûm Sigorta Şirketi'nin 440.000 Osmanlı lirası sermayesi her biri 8 lira 80 kuruştan oluşan 50.000 hisseden oluşuyordu. Şirket nizamnamesine

<sup>291</sup> BCA., S. 2002, Fon Kodu. 30..18.1.1, Yer No. 14.33.15, 10/5/1923.

<sup>292</sup> BCA., S. 3982, Dosya No. 152-21, Fon Kodu. 30.18.1.1, Yer No. 20.52..3, 15/8/1926.

<sup>293</sup> BOA., MV., 249/8, 1336/R/3.

göre şirket genel kurulu bu sermayeyi arttırabilirlerdi.<sup>294</sup> Hamiline yazılan hisse senetlerinin bir tarafı Türkçe ve diğer tarafı farklı lisanlarda olabilirdi. Fakat Türkçe şirket için ana lisan olarak kabul edildi. Hisse senedi bedellerinin yarısı peşin olarak hissedar yazılırken diğer yarısı taksitle veya bir defada kararlaştırılacak yer ve tarihte ödenecekti. Hisse senedi taksitlerini zamanında ödemeyenler her hangi bir ihtar olmadan geciktiği günden itibaren %6 faiz ödeyecekti. Ayrıca şirket taksitlerini zamanında ödemeyen hissedarların hisselerini satma yetkisine de sahip olacaktı.

Osmanlı Millî Umûm Sigorta Şirketi genel kurul üyesi olan en az 6 en fazla 15 kişiden oluşan bir idare meclisi tarafından yönetilecekti. İdare meclisi başkanı ve diğer meclis üyeleri Osmanlı vatandaşları arasında olacaktı. İdare meclisi üyesi olmak için şirketin en az 50 hissesine sahip olmak gerekiyordu. Başkan ve başkan vekili idare meclisi tarafından meclis üyeleri arasında seçilirdi. İdare meclisi şirket yönetiminde en fazla yetkiye sahipti. İdare meclisi üyeleri hazır bulunacakları her toplantı için 3 Osmanlı lirası hakkı huzur alacaklardı. İdare meclisi şirket sermayenin arttırılmasına karar verebilirdi.

Şirket müdürü olmak için 100 hisseye sahip olmak ve müdür yardımcısı olmak için 50 hisseye sahip olmak gerekiyordu. Şirket müdürü bütün çalışanların amiriydi ve gerekli gördüğünde idare meclisini toplantıya çağırabilirdi.

Şirketin genel kurulu yılda bir defa ilk altı ayda şirketin merkezinde toplanacaktı. Bunun dışında idare meclisi gerekli gördüğünde genel kurulu toplantıya davet edebilecekti. Şirketin genel kurulu vekaleten veya asaleten 30 hisseye sahip olan hissedarlardan oluşacaktı. Genel kurul toplantılarına idare meclisi başkanı başkanlık yapacaktı. Genel kurul toplantılarında kararlar çoğunluk esasına göre alınacaktı. Genel kurul toplantılarına katılanların isimleri, kaç hisseye sahip oldukları ve adreslerinin kayıt edildiği bir defter tutulacaktı.

Şirket genel kurulu her sene iki müfettiş ve iki müfettiş yardımcısı tayin edecekti. Müfettiş ve müfettiş yardımcıları şirketin en az 50 hissesine sahip olmak

---

<sup>294</sup> BOA., DÜİT., 121/47, 8/R/1336.

zorundaydı. Mufettişler şirketin işlerini kontrol edeceklerdi. Mufettişler yıllık raporlarının ve gerekli gördükleri teklifleri genel kurula sunacaklardı.

### **3.3.4. Elektrik-Radyo Türk Anonim Şirketi (Siemens)**

Şirket 15 Ağustos 1925 yılında bakanlar kurulunun kararıyla İstanbul'da kuruldu.<sup>295</sup> Şirketin kurucuları arasında Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası, Deutsche Bank, Hususî ve Resmî İstihbarat-ı Ticariyenin Tesrii Nam Mesuliyet-i Mahdudeli Alman Şirketi, Eina Nam Mesuliyet-i Mahdudeli Alman Şirketi, Doktor Orich F. Hott Nam Mesuliyet-i Mahdudeli Telsiz Telgraf Şirketi (Alman), Siemens ve Halske Sermayesi Eshama Münkasem Alman Şirketi, Siemens-Schuckert Fabrikaları Nam Mesuliyet-i Mahdudeli Alman Şirketi, Telsiz ve Telgrafa Mahsus mesuliyet-i Mahdudeli Alman Şirketi ve Türkiye İş Bankası bulunuyordu. Aydınlatma araçları yapmak, telli ve telsiz telefon ve telgraf tesislerinde kullanılacak araç gereçleri yapip üretecek bir fabrika kurmak, elektro tekniğe dayalı her türlü madde ve eşya satmak şirketin amaçları arasında vardı.

Şirketin sermayesi 300.000 Türk lirasıydı. 29 Haziran 1929 tarihinde yapılan hissedarlar genel kurulu toplantısına göre Türklerin toplam hisse sayısı 5.950 idi. Geriye kalan 23.500 hisse Almanlara aitti. Şirket hisselerinin toplam % 20.20'sine Türkler sahipti. Türklere ait hisse senetlerinin 50'si İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası reis vekili Hamdi Bey'e ve 50'si Millî Saraylar Müdürü Sezai Bey'e aitti. Geriye kalan Türk hisselerinin sahibi ise İtibar-ı Millî Bankası ve Türkiye İş Bankası'ydı. Şirketin 1926 yılında idare meclisi üyeleri arasında İtibar-ı Millî Bankası idare meclisi başkanı Necmeddin Molla Bey ve İtibar-ı Millî Bankası idare meclis üyesi Mahmut Nedim Bey'de vardı. Şirket 2 Kasım 1929 tarihinde yapılan genel kurul toplantısıyla feshedildi.

---

<sup>295</sup> Ökçün, 1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye, s. 27-28.

### 3.3.5. Türkiye Kibrit İnhisarı Türk Anonim Şirketi

Şirket Türkiye Cumhuriyeti adına hareket eden Maliye Bakanı Mustafa Abdülhalik Bey ile merkezi Brükselde bulunan Ozin-Allumetier de Flandre S. A. vekili ve murahhas üyesi Monsieur Robert de Bodt arasında 8 Aralık 1924 tarihinde imzalanan sözleşme ile Ozin Şirketine verilen kibrit tekeli uygulamak üzere Monsieur Robert de Bodt tarafında 18 Ocak 1925 tarihinde kuruldu.<sup>296</sup> Merkezi İstanbul'da olan şirketin sermayesi 600.000 Türk lirasıdır. Şirket sermayesi 1927 yılında 1.200.000 Türk lirasına çıkarıldı.

Şirketin 30 Nisan 1927 tarihinde yapılan hissedarlar genel kuruluna göre İtibar-ı Millî Bankası şirket hissedarları arasındaydı. İtibar-ı Millî Bankası'nın şirketteki hisse sayısı 333 idi. Şirket 23 Ekim 1930 tarihinde feshedildi.

### 3.4. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın Çıkardığı Osmanlı Donanma Cemiyeti İkramiyeli Tahvilleri

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası bir taraftan ülkenin iktisadî olarak gelişmesi için büyük sermaye gerektiren madencilik, demiryolu yapımı gibi işlere girişirken diğer taraftan ülke kurumlarının güçlenmesi içinde girişimlerde bulundu. Banka Osmanlı donanmasının gelişip güçlenmesi için halktan ve sivil kurumlardan destek alarak yardım toplayan Osmanlı Donanma Cemiyeti ile donanmaya bir tersane yapmak için ikramiyeli tahvil çıkarma konusunda bir anlaşma yaptı.

Donam Cemiyeti tarafından Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na çıkartılacak ikramiyeli tahvilleri için hazırlanan kanun tasarısı 24 Mart 1333 (24 Mart 1917) tarihinde Meclisi Mebusan'da görüşüldü.<sup>297</sup> Bu görüşmede söz alan Gelirler Genel Müdür Vekili Faik Nüşet Bey şimdiye kadar Osmanlı Devleti'nin bir tersanesi

<sup>296</sup> Ökçün, a.g.e., s. 51-52.

<sup>297</sup> MMZC., D. 3, İçtima senesi. 3, C. 3, 24 Mart 1333(1917), s. 327.

olmadığını, gerek yeni bir gemi yapmak için ve gerek gemileri tamir etmek için Avrupa'ya başvurulduğunun belirterek Donanma Cemiyeti'nin bir tersane inşa ederek bu tersaneyi Osmanlı Donanmasına hediye etmek istediğini belirterek amaçlarını ifade etti. İnşa edilecek tersanenin maliyeti tahminen 850.000 Osmanlı lirası civarındaydı. Bu parayı bulmak biraz zor olduğu için Donanma Cemiyeti her biri birer liradan oluşan 1.000.000 adet ikramiyeli tahvil çıkaracaktı. Cemiyet 40 yıl süreyle çıkaracağı bu tahvillerden elde ettiği parayla tersane inşa edecekti. Bu tahvilleri çıkarma işini ise Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası yerine getirecekti. Faik Nüşet Bey birkaç sene içinde Osmanlı Devleti'nin son sistemle donatılmış bir tersaneye sahip olabileceğini belirterek konuşmasını sonlandıracaktı.<sup>298</sup>

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası Donanma Cemiyeti adına çıkaracağı ikramiyeli tahvillerin karşılığında yıllık 30.000 Osmanlı lirası alacaktı. Meclis-i Âyan'da 28 Mart 1333 (28 Mart 1917) tarihinde kabul edilen ve 2 Nisan 1333 (2 Nisan 1917) tarihinde çıkarılan bu kanuna göre Maliye Nezareti bankanın Donanma Cemiyeti'nde alacağı yıllık 30.000 Osmanlı lirasına kefil olacaktı.<sup>299</sup> 22 Nisan 1334 (22 Nisan 1918) tarihli bir irade ile elde edilecek geliri tersane inşa etmek üzere Donanma Cemiyeti'ne verilecek ikramiyeli tahvillerin Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası tarafından çıkarılmasına izin verildi.<sup>300</sup>

Alının izin üzerine Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası ve Donanma Cemiyeti arasında bir mukavelename imzalandı. İmzalanan mukaveleyi Donanma Cemiyeti adına cemiyetin idare heyeti başkanı Şefik Bey, idare heyeti ikinci başkanı Rıza Bey ve idare heyeti üyesi İsmail Bey imzaladı. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası adına bankaca görevlendirilen idare meclisi başkanı Hüseyin Cahid Bey ve banka idare meclisi üyesi ve banka genel müdürü Viktor Weil imzaladı.

İmzalanan mukavelenameye göre Donanma Cemiyeti 1.000.000 Osmanlı lirası karşılığında ihraç edeceği ikramiyeli tahvillerden elde ettiği bütün geliri tersane

---

<sup>298</sup> a.g.e.

<sup>299</sup> BOA., DÜİT., 88/31, 2 Nisan 1333.

<sup>300</sup> BOA., DÜİT., 116/46, 10/B/1336.

yapımında kullanacaktı. Bu ikramiyeli tahvilleri Osmanlı Donanma Cemiyeti Piyangosu olarak adlandırılacaktı. Cemiyet bu ikramiyeli tahvillerin masrafı olarak yıllık 30.000 Osmanlı lirası Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na verecekti. Bankaya verilecek bu para mukavelenin imza edildiği tarihten borçlanmanın bitmesine kadar devam edecekti. Cemiyet her yıl 31 Mart, 30 Haziran, 30 Eylül ve 31 Kânûn-ı Evvel (Aralık) tarihlerinde 7.500 Osmanlı lirası taksitler halinde bankaya ödeme yapacaktı. Banka bunun dışında Donanma Cemiyeti'nden her hangi bir nedenle para talebinde bulunamayacaktı.

Banka tarafından çıkarılacak ikramiyeli tahvillerin kayıtları 1 Mayıs 1333 (1 Mayıs 1917) ve 31 Temmuz 1333 (31 Temmuz 1917) tarihleri arasında olacaktır. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası çıkaracağı tahviller için hazırlık yapacak ve bu maksat ile bir malî heyet kuracaktı. Tahvillerin satılması için Donanma Cemiyeti'nin İstanbul'da ve vilayetlerde bulunan şubeleri de yardımda bulunacaktı.

Bankayla cemiyet arasında yapılan mukaveleneye göre Donanma Cemiyeti her biri 8 kuruş olan 400.000 piyango tahvilini Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na satmış ve banka bu tahvilleri satın aldığını kabul etmişti. Bankanın çıkaracağı tahvillerin satış sonuçları ne olursa olsun ilk tertip piyango tahvilin karşılığı olan 320.000 Osmanlı lirası banka tarafından Donanma Cemiyeti'ne 15 Temmuz 1333 (15 Temmuz 1917) tarihine kadar ödenecekti.

Çıkarılacak piyango tahvillerinin örneklerini banka hazırladıktan sonra Donanma Cemiyeti'nin onayına sunacaktı. Cemiyet tarafından onaylanan örnek piyango tahvil 15 gün içinde bankaya bildirilecekti. Piyango tahvillerinde Donanma Cemiyeti'nin başkanı ve iki üyesinin imzaları bulunacaktı. Piyango tahvillerin ikramiyelerinin ödenmesine 15 Ağustos 1333 (15 Ağustos 1917) tarihinden başlanılacaktı. Bu tahviller 1917 yılında üç, 1918, 1919 yıllarında dört ve 1920 yılından 1956 yılına kadar yılda üç defa düzenlenecekti. İkramiye çekilişleri Donanma Cemiyeti ve Maliye Nezareti'nin tayin edeceği ikişer memur huzurunda Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası tarafından Maliye Nezareti'nde düzenlenecekti.



Çekilişlerde ikramiye kazananların ikramiyeleri düzenleme tarihinden 8 gün sonra banka aracılığıyla ödenecekti.

İkramiye isabet eden fakat ödeme gününden itibaren 15 yıl boyunca alınmayan ikramiyeler zaman aşımına uğrayacaktı. Bu yolla alınmayan ikramiyeler Donanma Cemiyeti'ne kalacaktı. İkramiye çıkan tahvillerin ikramiyeleri banka tarafından ödendikten sonra ikramiye çıkan tahviller zımbalanarak iptal edilecek ve Donanma Cemiyeti'ne teslim edilecekti.

Piyangolu tahvillerin satışından elde edilecek hasıllardan banka alacağı taksiti düştüktan sonra kalan miktarı Donanma Cemiyeti adına açılacak özel bir hesaba % 3 faizle gelir kaydedecekti. Donanma Cemiyeti piyangolu tahvillerin ve ikramiyelerin düzenlenmesi karşılığında cari hesabında fazla oluşan miktar üzerinde Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na ¼ oranında komisyon verecekti.

Bu piyangolu tahvillerin basım ve satış masrafı ve her türlü ilan masrafı Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası tarafından karşılanacaktı. Banka piyangolu tahvillerinin satışını arttırmak ve halka duyurmak için gazete ve dergilere reklamlar verecekti.

### **3.5. Bankanın İtilaf Devletleri Tarafından İşgali**

Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin yenilmesi üzerine Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918'de Montros Ateşkes antlaşması imzalandı. 7 Kasım 1918'de bir İngiliz heyeti İstanbul'a geldi.<sup>301</sup> Bu heyeti İtilaf devletleri askeri 13 Kasım 1918'de İstanbul'a asker çıkararak takip etti.<sup>302</sup> İtilaf Devletleri kentin önemli ve stratejik noktalarını işgal etmeye başladı. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nı da kontrol altına almak isteyen İtilaf Devletleri harekete geçti. 29 Kânûn-ı Sâni 1918 tarihinde iki İngiliz subayı Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın

<sup>301</sup> Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s. 462.

<sup>302</sup> "İstanbul'un İşgali", (Çevirimiçi), <http://www.ansiklopedim.info/?p=788>, 12/02/2009.

kontrolüne el koymak için General Wilson'un mektubunu bankaya getirdi.<sup>303</sup> Bu mektup üzerine banka 2 Şubat 1918'de itilaf devletleri tarafından işgal edildi. Banka anahtarlarını alan İngilizler banka kasasını saydıktan sonra kasayı kapayıp mühürledi. Bankanın muhasebe ve senetlerinin inceleyen İngiliz heyetinin işi bitinceye kadar banka kapalı kalacaktı.

Bankayı kontrol eden İngiliz subaylarından Thomson'la Cavid Bey bir gün sonra görüştü. Thomson Cavid Bey'e amaçlarının piyasadaki buhranı yok etmek için bilgi toplamak olduğunu söyledi. Cavid Bey bu görüşmede Thomson'a banka işgalinin ve bankanın kapalı kalmasının halkta güvensizlik yaratacağını, bunun sonucunda halkın bankadaki parasını çekebileceğini söyleyerek Thomson'un dikkatini bankanın kapalı kalmasında oluşabilecek sorunlara çekti. Cavid Bey bu görüşmede, bankanın kontrol edilmeden istenildiğinde talep edilen belgelerin kendileri tarafından verileceğini belirterek bankaya karşı muhalefetin güçleneceğini bununda bankaya olan güvenini sarsacağını belirtti.<sup>304</sup>

Bankanın İtilaf Devleti tarafından kontrol edilmesi halkta bir tedirginliğe de yol açtı. Kontrol altında tutulan İstanbul şubesi ve banka merkezi dışında bu kontrolün uzağında yer alan, bankanın İzmir şubesi de bu kontrolden olumsuz etkilendi. Bankanın İstanbul merkezinin ve şubesinin işgal edilmesinin duyulmasından sonra, İzmir'de bir çok kişi bankanın İzmir şubesinin de işgal edileceği korkusuyla, paralarını çekmek için bankaya başvuruda bulundu. Nakit durumu yetersiz olan bankanın İzmir şube müdürü banka merkezinden 100.000 lira istedi. İstenilen paranın İzmir'e gönderilmesi için İtilaf Devletleri komisyonuna başvurulması her hangi bir sonuç vermedi. Bunun üzerine Maliye Nezareti'ne başvuruldu. Fakat bu girişimde sonuçsuz kaldı.<sup>305</sup>

---

<sup>303</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 753, 3 Ekim 1945, s. 6.

<sup>304</sup> **A.g.m.**

<sup>305</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 755, 5 Ekim 1945, s. 6.

Banka bu işgal üzerine faaliyetine ara verdi. Bu arada bankanın hesaplarını inceleyen komisyonda görevli İngiliz subayı Thomson'la tekrar görüşen Cavid Bey bankanın spekülasyon yapmakla ve fiyatları yükseltmekle suçlandığını öğrendi. Bu suçlamalar üzerine Cavid Bey bankanın spekülatif faaliyetlerde bulunmadığını ifade ederek bankanın yaptığı şeker ve kibrit ticareti hakkında bilgi verdi.<sup>306</sup> Bankanın İtilaf Devleti komisyonu tarafından hesaplarının incelenmesinden rahatsız olan banka genel müdürü Viktor Weil bu şartlarda bankanın buhran geçinceye kadar yaşayabileceğinden şüphe ettiğini Cavid Bey'e ifade etti.<sup>307</sup>

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın merkezinin açılmasına 4 şubat 1918 tarihinde izin veren İtilaf Devletleri komisyonu bankanın İstanbul şubesinin açılmasına izin vermedi. Bunun yanında bankanın İstanbul şubesinde bulunan banka defterlerinin banka merkezi tarafından alınmasına dahi izin verilmedi. Oysa aynı komisyon diğer bankaların şubelerinin açılmasına izin vermişti.<sup>308</sup>

İtilaf Devletleri'nin de banka üzerinde planları vardı. Cavid Bey'in görüştüğü banka kontrolörlerinden Gaytrol bankanın kontrolünde görülen suistimallerden dolayı bankayı satın almak istediklerini ve bu yolla bankanın yerine geçmek istediklerini hedeflediklerini fakat bankada yapılan incelemeler sonucunda bunun haksızlık ve adaletsizlik olacağını ifade etti. Gaytrol bankanın yerine geçmek isteyen bir İngiliz sermaye grubunun olduğunu bu görüşmede ifade etti.<sup>309</sup> Bir süre sonra tekrar Gaytrol ile görüşen Cavid Bey İngiliz grubunun Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nı almak istediğini öğrendi. İngiliz grubu böylece hazır müşterileri olan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nı almakla yeni bir banka kurup senelerce müşteri

---

<sup>306</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 757, 7 Ekim 1945, s. 6.

<sup>307</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 873, 3 Şubat 1946, s. 6.

<sup>308</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 761, 11 Ekim 1945, s. 6.

<sup>309</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 763, 13 Ekim 1945, s. 6.

toplama zahmetinden kurtulmuş olacaktı.<sup>310</sup> İngiliz sermaye grubunun bu isteği gerçekleşmedi.

İtilaf Devletleri komisyonu bankaya hükümet tarafından verilen imtiyazların kaldırılmasını da Osmanlı hükümetinden talep etti. İtilaf Devletleri komisyonu 24 Temmuz 1919 tarihli bir raporda bankanın damga vergisi, gümrük vergisi, posta ve telgraf ücretlerinde muaf tutulmasıyla diğer malî kurumlar karşısında ayrıcalıklı bir konumda olduğu yazılıydı. İtilaf Devletleri komisyonu bankanın ayrıcalıklarının kaldırılmasını ısrarla Osmanlı hükümetinden talep etti.<sup>311</sup> İtilaf Devletleri komisyonunun bankadaki diğer bir talebi de hesapların incelenmesi için 2 kişi komisyon üyesi ve 2 kişi Maliye Nezareti'nden olmak üzere 4 kişilik bir komisyon kurma isteğiydi.<sup>312</sup> İtilaf Devletleri komisyonunun bu talepleri de yerine getirilmedi. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası Türkiye İş Bankası ile birleşene kadar sahip olduğu ayrıcalıkları kullandı.

Bankanın ayrıcalıklarını kaldırtamayan İtilaf Devletleri komisyonu banka yönetimini denetlemek için bir komisyon kurmak üzere Osmanlı hükümeti üzerinde gerekli etkiyi yaratarak Maliye Nezareti'nin bu komisyonu toplanması için devreye girdi. İtilaf Devletleri komisyonunun etkisiyle Maliye Nezareti bankanın isme yazılı olan hisse senetlerinin hamiline yazılmasını, banka idare meclisinin her yıl yeniden seçilmesini, Maliye Nezareti'nin banka idare meclisinde daimi bir üyesinin bulundurmasını, banka kârının hissedarlar ile banka arasında daha adilane bir şekilde paylaşılmasını bankadan istedi.<sup>313</sup> Banka hisse senetlerinin hamiline yazılmasıyla banka hisse senetlerine yabancılarda sahip olabilecek ve bankadaki Türk egemenliği zedelenmiş olacaktı.

Bankayla ilgilenen İtilaf Devletleri komisyonu bankanın tasfiye edilmesi için Osmanlı hükümetine defalarca başvuruda bulundu. Bu yolla banka el

---

<sup>310</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 770, 20 Ekim 1945, s. 6.

<sup>311</sup> **BOA., HR. HMŞ. İŞO.**, 65/7, 1336/L/16.

<sup>312</sup> **A.g.b.**

<sup>313</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 791, 10 Kasım 1945, s. 6.

değiştirecek ve İngiliz sermaye grubu istediği gibi hareket edebilecekti.<sup>314</sup> Fakat İtilaf Devletleri komisyonunun bu isteği de yerine getirilmedi. Bir süre bankayı işgal eden İtilaf Devletleri isteklerinin karşılanmaması üzerine bankanın faaliyetine devam etmesine izin verdi.

### **3.6. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın Türkiye İş Bankası ile Birleşmesi**

Birinci Dünya Savaşı yıllarında kurulan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası savaştan sonrada varlığını sürdürdü. Fakat banka kuruluş aşamasında gördüğü devlet desteğini savaştan sonra göremeyecekti. Bankayı destekleyen İttihat ve Terakki yönetimi hükümetten düşürülecek ve yetkilileri yargılanacaktı. Cumhuriyet'in kurulmasıyla beraber yeni bir kadro yönetime geçecekti. Mustafa Kemal'in önderliğindeki bu hareket Türk Kurtuluş Savaşı'ndan galibiyetle çıkarak yeni bir devletin inşasını gerçekleştirecekti. Siyasal bağımsızlık kazanıldıktan sonra ekonomik bağımsızlık için harekete geçen yeni yönetim 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir İktisat Kongresi'ni topladı. Toplantıya katılan tüccar grubunun önerilerinden biride büyük sermayeli millî bir tedavül bankasının kurulması yönündeydi.<sup>315</sup> Sermayesinin tamamına halkın gücü yetmediği takdirde devlette kurulacak bankanın sermayesine katılabilecekti.

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan bu kararında etkisiyle Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında yeni bir banka kurulması gündeme geldi. Kurulacak olan bankada 1917 yılında kurulmuş olan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası gibi ilerde bir devlet bankası olacaktı. Bu arada savaşıla birlikte ve yönetimde yaşanan değişimle beraber Osmanlı Bankası'nın yerini alacak ve bir devlet bankası olacağı ön görülen Osmanlı

---

<sup>314</sup> Cavid Bey, "Birinci Cihan Harbine Türkiye'nin Girmesi", **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 873, 3 Şubat 1946, s. 6.

<sup>315</sup> Afet İnan, **İzmir İktisat Kongresi, 17 Şubat-4 Mart 1923**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1982, s. 211.

İtibar-ı Millî Bankası bu beklentileri yerine getirebilmekten hayli uzaklaştı. Yeni yönetimle beraber yeni bir banka kuruldu.

Yapılan çalışmalar sonucunda 24 Ağustos 1924 yılında Türkiye İş Bankası kuruldu.<sup>316</sup> Bankanın kurulmasına dair kararname 20 Ağustos 1924 tarihinde kabul edildi. Bu kararnameye göre bankanın sermayesi 1.000.000 liraydı. Bankanın nizamnamesi uygun görüldükten sonra banka sermayesinin %10'u İtibar-ı Millî Bankası'na yazdırıldığına dair cari hesap cüzdanı görüldükten sonra bankanın kurulmasına izin verildi.<sup>317</sup>

Türkiye İş Bankası için de İtibar-ı Millî Bankası gibi bankacılık işlemlerinin yanında geniş bir görev alanı belirlemiştir. Banka nizamnamesinin ikinci maddesine göre Türkiye İş Bankası bankacılık işlemlerinin yanında tarım, sanayi, madencilik, bayındırlık alanlarında faaliyette bulunabilecekti. Banka ticaret yapabilecek ve kendi şirketlerini kurabilecekti. Ayrıca yerli ve yabancı şirketlerle ortaklık kurabilecekti.<sup>318</sup> Bankanın bu özelliği İtibar-ı Millî Bankası'yla benzerlik taşıyordu. Türkiye İş Bankası dönemin yükselen bankası olmasına rağmen amaçları hemen hemen aynı olan İtibar-ı Millî Bankası giderek gözden düşüyordu. Aynı amaçlara hizmet eden ve aynı şehirlerde şubeler açarak aynı halka hizmet götüren iki millî bankanın rekabeti millî gücü zayıflatıyordu. Hemen hemen aynı hissedar yapısına sahip iki banka 1926 yılında faaliyetlerini aynı şehirlerde sürdürüyordu.

Benzer niteliklere sahip iki bankanın gereksiz rekabetini önlemek ve yeni kurulan Türkiye İş Bankası'nı güçlendirmek için iki bankanın birleştirilmesi uygun görüldü. Birleşmenin İtibar-ı Millî Bankası yerine Türkiye İş Bankası'nda olması ekonomik nedenlerden çok siyasi nedenlere dayanmaktaydı.<sup>319</sup> Çünkü İtibar-ı Millî Bankasının 4.000.000 lira olan sermayesinin yarısı yani 2.000.000 lira ödenmişti. Oysa Türkiye İş Bankası'nın sermayesi 1.000.000 liraydı.

---

<sup>316</sup> Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 28.

<sup>317</sup> **BCA., Fon Kodu.** 030.18.01.01, **Yer No.** 010.40.17, 20/8/1924.

<sup>318</sup> Sinan Sönmez, "Türkiye İş Bankası'nın "Misyonu" ve İştirakçilik Politikası (1924-1945)", **Mülkiye**, C. XXV, S. 231, Kasım-Aralık 2001, s. 111.

<sup>319</sup> Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 113.

İki bankanın birleşeceği haberleri 1927 yılının Mart ayından itibaren basında yer aldı. Gazeteler sütunlarında iki bankadan gelen haberlere yer vererek gelişmeleri yakından takip etti. İki bankanın birleşmesini değerlendiren İkdâm gazetesine göre iki bankanın birleşmesiyle bankaların kuvvetleri artacak, banka şubesi olmayan yerlerde yeni şubeler açılabilir ve bu birleşmeden memleketin faydalanacaktı. Gazeteye göre iki bankanın birleşmesinden halkın beklediği şey yüksek faiz oranlarının düşmesiydi. Gazete yüksek faiz oranları nedeniyle tüccarın bankalardan para alamadığını belirterek iş yapmak için paraya ihtiyacı olan tüccarın faiz oranlarının yüksekliğinden dolayı iş yapamadığını belirterek birleşmeyle faizlerin düşeceğini ümit etmekteydi.<sup>320</sup> Basında çıkan birleşme kararları İtibar-ı Millî Bankası'nın hisse senetlerinin fiyatını İstanbul borsasında 100 kuruş yükseltti.<sup>321</sup> Hükümetin millî sermayeleri birleştirme kararı duyulduktan çok kısa bir süre sonra İstanbul borsası bu birleşmeyi olumlu karşıladı.

Araştırmamız sonucunda ulaşabildiğimiz gazete haberlerine göre İtibar-ı Millî Bankası idare meclis başkanı Kastamonu Mebusu Mecmeddin Molla Bey birleşme işini görüşmek için Ankara'ya gitti. Burada Türkiye İş Bankası yetkilileriyle bankaların birleşmeleri için lazım olan bütün esasları kararlaştırdı.<sup>322</sup> Ankara'da üç gün kaldıktan sonra Necmeddin Molla Bey 27 Mart 1927'de İstanbul'a geri döndü.

İtibar-ı Millî Bankası'nın genel kurulu 29 Mart 1927 tarihinde toplandı. Toplantıda ele alınacak konulardan bir tanesi de bankanın Türkiye İş Bankası ile birleşmesiydi.<sup>323</sup> Fakat 30 Mart 1927 tarihli gazetede öğrendiğimize göre bankanın birleşmesi konusu 29 Mart günü yapılan toplantıda ele alınmamıştı. Bu konuda Cumhuriyet gazetesinin muhabirine bilgi veren Necmeddin Molla Bey bankaların birleşmesi konusu olağanüstü genel kurul toplantısından ele alınacağını belirterek, iki bankanın birleşmesine başlıca hissedarların karar verdiğini ve bu kararın banka genel

---

<sup>320</sup> “İki Bankanın İzdivâcı”, **İkdâm**, no.10748, 24 Mart 1927.

<sup>321</sup> **Hakimiyet-i Milliye**, sene. 8, no. 2054, 25 Mart 1927.

<sup>322</sup> **Milliyet**, sene. 2, no, 404, 27 Mart 1927.

<sup>323</sup> **Milliyet**, sene. 2, no. 406, 29 Mart 1927.

kuruluna arz edileceğini ifade etti.<sup>324</sup> 31 Mart 1927 tarihinde toplanan Türkiye İş Bankası genel kurulu bankanın İtibar-ı Millî Bankası'yla birleşme konusunda görüşmeleri yürütmesi için idare meclisine yetki verilmesini ele alacaktı.<sup>325</sup> 1 Nisan 1927 tarihli gazete ilanına göre Türkiye İş Bankası birleşme konusunda banka idare heyetine yetki verdi.<sup>326</sup>

İtibar-ı Millî Bankası birleşmek için banka nizamnamesinin yüz on dördüncü maddesine göre hareket etti. Bu maddeye göre bankanın başka bir şirket ile birleşmesi için banka genel kurulunun olağanüstü toplanması ve birleşme kararı alması gerekiyordu. İtibar-ı Millî Bankası idare meclisi banka genel kurulunu 24 Nisan 1927'de olağanüstü toplantıya davet etmeye karar verdi.<sup>327</sup> 24 Nisan 1927'de yeterli çoğunluğun sağlanamaması yüzünden 15 gün sonra tekrar olağanüstü toplantı kararı alan İtibar-ı Millî Bankası 10 Mayıs 1927'de yaptığı olağanüstü genel kurul toplantısı, bankanın idare meclisi başkanı Necmeddin Molla Bey'in başkanlığında yapıldı. Toplantıda banka genel kuruluna birleşme izah edilerek birleşme için banka idare meclisine yetki verilmesi talep edildi. Toplantıda Türkiye İş Bankası ile birleşme kararı oylandı. Oylama 6 muhalif ve 4 çekimser oya karşı 1274 oyla İtibar-ı Millî Bankası'nın Türkiye İş Bankası'yla birleşmesi kararı verildi.<sup>328</sup>

İtibar-ı Millî Bankası Trabzon Mebusu Hasan Saka Bey'e ve Türkiye İş Bankası banka genel müdürü Celal Bey'e ve banka idare meclisi başkanı Mahmut Bey'e birleşme işini yürütmeleri için yetki verdi. Yapılan görüşmeler sonucunda iki bankanın birleşmesine karar verildi.<sup>329</sup> Türkiye İş Bankası ve İtibar-ı Millî Bankası arasında İstanbul Birinci Katib-i Adlîliği'nde 29 Haziran 1927 tarihinde bir sözleşme imzalandı. Bu sözleşmeye göre İtibar-ı Millî Bankası'nın bütün menkul ve gayrimenkulleri, sahip olduğu tüm hakları ve imtiyazlar ile borçları alacakları ve

---

<sup>324</sup> **Cumhuriyet**, sene. 2, no. 1040, 30 Mart 1927.

<sup>325</sup> **Hakimiyet-i Milliye**, sene. 8, no. 2060, 31 Mart 1927.

<sup>326</sup> **Cumhuriyet**, sene. 2, no. 1042, 1 Nisan 1927.

<sup>327</sup> **Hakimiyet-i Milliye**, sene. 8, no. 2065, 8 Nisan 1927, **Cumhuriyet**, sene. 3, no. 1047, 8 Nisan 1927.

<sup>328</sup> **Vakit**, no. 3371, 11 Mayıs 1927.

<sup>329</sup> Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 114.



taahütleri geriye dönüş olmaksızın Türkiye İş Bankası'na devredilecekti. İtibar-ı Millî Bankası bütün defterlerini, hesaplarını, kayıtlarını, evraklarını, mektuplarını kasa ve istihbarat fişleri gibi bütün evraklarını Türkiye İş Bankası'na verecekti. Türkiye İş Bankası 1 Temmuz 1927 tarihinden itibaren İtibar-ı Millî Bankası'nın kanuni olarak halefi olarak kabul edilecekti. 30 Haziran 1927 akşamı İtibar-ı Millî Bankası kendi adına işlem yapmaya son verecekti. Sermayesinin yarısı ödenmiş olduğundan iki İtibar-ı Millî Bankası hisse sendi bir Türkiye İş Bankası hisse senediyle değiştirilecekti.<sup>330</sup>

İki bankanın yetkili mercilerinin birleşmeyi onaylamasından sonra İtibar-ı Millî Bankası ve Türkiye İş Bankası yetkilileri Ticaret Vekaleti'ne ortak bir dilekçe verdi. Bu dilekçede İtibar-ı Millî Bankası kendisine 8 Şubat 1332 (21 Şubat 1917) tarihinde tanınan ayrıcalıklardan birleşmeden sonra Türkiye İş Bankası'nın yararlanmasını talep etti.<sup>331</sup> 26 Mayıs 1927 tarihli Hakimiyeti Milliye gazetesinin haberine göre İtibar-ı Millî Bankası'na tanınan ayrıcalıkların Türkiye İş Bankası'na devredilmesi için bir kanunu tasarısı hazırlandı.<sup>332</sup>

Ticaret Vekaleti'nin hazırladığı "İtibar-ı Millî Bankası'nın haiz olduğu imtiyazat ve muafiyetin Türkiye İş Bankası'na devrine ve 24 Şubat 1332 (1917) tarihli kanun hükmünün İş Bankası hisse senedatı hakkında da tatbikine dair kanun" 21 Haziran 1927 tarihinde Mecliste görüşüldü. Dört maddeden oluşan bu kanuna göre 8 Şubat 1332 (21 Şubat 1917) tarihinde İtibar-ı Millî Bankası'na tanınan imtiyazlar ve muafiyetlerin tamamı Türkiye İş Bankası'na devredilecekti. 14 Şubat 1332 (27 Şubat 1917) tarihli kanunla hükümet adına satın alınan 500.000 lira kıymetinde ve 50.000 adet İtibar-ı Millî Bankası hisse senetleri aynı miktarda olmak şartıyla Türkiye İş Bankası hisse senetleriyle değiştirilecekti. Bu hisse senetleri üçüncü kişilere satılmayacaktı. Adliye, Maliye ve Ticaret Vekillerinin uygulamada yetkili kılındığı bu kanun 1 Temmuz 1927 tarihinde geçerli olacaktı.<sup>333</sup> Mecliste

---

<sup>330</sup> **A.g.e.**, s. 115.

<sup>331</sup> **Milliyet**, sene. 2, no. 462, 22 Mayıs 1927.

<sup>332</sup> **Hakimiyet-i Milliye**, sene. 8, no. 2113, 26 Mayıs 1927.

<sup>333</sup> **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 33, s. 447-449.

görüşülen bu kanun tasarısı İtibar-ı Millî Bankası'nın imtiyazlarının Türkiye İş Bankası'na devredileceği şeklinde ertesi gün gazetelerde yer aldı.<sup>334</sup>

Bu kanun tasarısı kabul edildikten yaklaşık bir ay sonra Türkiye İş Bankası gazetelere verdiği ilanda İtibar-ı Millî Bankası hisse senetlerinin Türkiye İş Bankası hisse senetleriyle değiştirilmesine 1 Ağustosta başlayacağını duyurdu. Bu değişim için İtibar-ı Millî Bankası hisse senedi sahiplerinin Türkiye İş Bankası şubelerine başvurmaları gerekiyordu.<sup>335</sup> Sermayesinin yarısı ödenmediği için her 200 İtibar-ı Millî Bankası hisse senedine karşılık bir Türkiye İş Bankası kurucu hisse senedi verilecekti.

Birleşme kararı kesinleştikten sonra hemen hazırlıklara başlayan Türkiye İş Bankası İtibar-ı Millî Bankası'nın İstanbul'da merkezi olan eski paket postahane binasına yeni bir kat ilave etmek için planlar hazırladı.<sup>336</sup> Henüz resmi olarak birleşme sözleşmesinin imzalanmadığı bir tarihte planlar yapan Türkiye İş Bankası İtibar-ı Millî Bankası'na ait Yeni Cami binasına 30-40 odalı bir kat ilave etmek için birleşmeden hemen sonra inşaatla başladı. 254.123 lira harcanarak bitirilen inşaat 1928 yılın başına yetiştirildi.<sup>337</sup>

İki bankanın birleşmesinden sonra Türkiye İş Bankası idare meclisi İtibar-ı Millî Bankası'nın Bursa ve İzmir'deki şubeleri işlemlerini Türkiye İş Bankası şubelerinde sürdürecekti. Ankara İstanbul gibi büyük kentlerde de müşterilerin alışabilmesi için bir süre daha İtibar-ı Millî Bankası şubeleri işlemlerine devam edecekti. Fakat bu kentlerdeki İtibar-ı Millî Bankası şubeleri işlemlerine Türkiye İş Bankası B şubesi adı altında devam edecekti.<sup>338</sup> İtibar-ı Millî Bankası Ankara şubesi Türkiye İş Bankası Ankara B şubesi olarak hizmete devam ettikten kısa bir süre sonra kapatıldı. Türkiye İş Bankası'nın İstanbul A ve B şubeleri inşaatı biten Yeni Cami'nin karşısında bulunan binada 20 Şubat 1928 tarihinde işlemlerine başladı

---

<sup>334</sup> **Hakimiyet-i Milliye**, sene. 8, no. 2137, 22 Haziran 1927.

<sup>335</sup> **Hakimiyet-i Milliye**, sene. 8, no. 2186, 10 Ağustos 1927.

<sup>336</sup> **Hakimiyet-i Milliye**, sene. 8, no. 2126, 8 Haziran 1927.

<sup>337</sup> Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 102.

<sup>338</sup> **A.g.e.**, s. 101.

İki banka birleştğinde Türkiye İş Bankası'nın Adana'da şubesi yoktu. Türkiye İş Bankası birleşmeden sonra İtibar-ı Millî Bankası'nın Adana şubesini devralarak Adana'da faaliyete başladı. Alınan karara göre 1 Ağustos 1927 tarihinde Türkiye İş Bankası'nın Adana şubesi faaliyete başlayacaktı.<sup>339</sup>

İtibar-ı Millî Bankası çalışanları birleşmeden sonra işlerine Türkiye İş Bankası'nda devam edecekti. Bu birleşmeyle Türkiye İş Bankası'nın personel sayısı iki katına çıktı. Türkiye İş Bankası'nda 1927 yılında 321 memur ve 74 hizmetli olmak üzere toplam 395 kişi çalışırken, 1928 yılında 640 memur ve 175 hizmetli olmak üzere toplam 815 kişi çalıştı.<sup>340</sup> Personel artışının bu kadar yüksek olmasında en büyük etki İtibar-ı Millî Bankası'nın bankayla birleşmesiydi.

İki banka personelinin aynı şubelerde çalışacağını göz önünde tutan Türkiye İş Bankası genel müdürlüğü kurum içi bir genelge hazırlayarak şubelerine gönderdi. Bu genelgede İtibar-ı Millî Bankası'nın bütün personelinin Türkiye İş Bankası personeline katılacağını hukuki haklarının korunacağı yer almaktaydı. Buna göre banka personeline gösterilen iyi muamele ve şefkat İtibar-ı Millî Bankası'ndan gelen personele de gösterilecek ve ikilik yaratabilecek her hangi bir suiistimale fırsat verilmeyecekti.<sup>341</sup>

---

<sup>339</sup> A.g.e., s. 117-118.

<sup>340</sup> A.g.e., s. 129.

<sup>341</sup> A.g.e., s. 101.

## SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda bankacılık Tanzimat sürecinden sonra ortaya çıktı. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar ülkede kurulan banka sayısı hızla arttı. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde banka kuranlar arasında yabancı sermaye grupları, gayr-i Müslimler ve yabancı sermaye destekli gayr-i Müslimler ön planda yer aldı. Bu dönemde kurulan Ziraat Bankası ve İstanbul Emniyet Sandığı ise millî sermaye ile kuruldu.

II. Meşrutiyet'le beraber Osmanlı Devleti'nin siyasal hayatına İttihat ve Terakki Partisi damgasını vurdu. Bu dönemde yaşanan Balkan Savaşları, İttihat ve Terakki'nin takip ettiği unsurların birliği ilkesinin terk edilmesine neden oldu. Bu dönemde yükselen Türk milliyetçiliğinin de etkisiyle İttihat ve Terakki toplumsal anlamda dayanabileceği bir sınıf oluşturacak politikalar takip etmeye başladı. Bu politikaların uygulanmasında Avrupa sermayesi ile daha önceden kurulan ilişkiler, kapitülasyonlar, Düyun-ı Umumiye İdaresi gibi engellerle karşılaştı.

Devletin elini kolunu bağlayan bu ilişkilerden kurtulmayı planlayan İttihat ve Terakki öncelikle bu döneme kadar öne çıkan liberal ekonomi politikalarını bir kenara bıraktı. Müslüman Türk bir sanayici ve tüccar grubu oluşturacak politikalara ağırlık verdi. Balkan Savaşlarının yarası daha sarılmadan başlayan Birinci Dünya Savaşı İttihat ve Terakki'ye izleyeceği iktisadî politikalarda serbest hareket etme imkanı sundu.

Bu imkânı değerlendiren İttihat ve Terakki korumacı millî iktisat politikalarının ön plana çıktığı savaş yıllarında kapitülasyonları kaldırdı. Arkasından da ithal gümrük vergisi oranlarını yükseltti. Bu olumlu gelişmelere rağmen Birinci Dünya Savaşı bazı sorunları da beraberinde getirdi. Büyük kentlerin beslenmesi ve savaş masraflarının karşılanması İttihat ve Terakki'nin çözmek zorunda olduğu iki büyük problemdi. Büyük kentlerin beslenmesi için İaşe Müdürlüğü'nü kuran İttihat ve Terakki bu müdürlük ile Türk esnaf ve tüccarlarını destekleyici politikalar takip etti.

Savaşın finansmanı İttihat ve Terakki'nin çözmek zorunda olduğu hayati bir sorundu. Birinci Dünya Savaşını normal devlet bütçesiyle finanse etmek imkânsızdı. Bunun için İttihat ve Terakki dış borca ve emisyonla başvurdu. İttihat ve Terakki müttefiklerinden aldığı borç karşılığında kâğıt para basarak savaşı finanse etmeyi planladı. Oysa Osmanlı Devleti'nde para basma imtiyazı Osmanlı Bankası'na verilmişti. Bankanın bu hakkı 1925 yılında sona erecekti ve bu süre boyunca devlet para basma imtiyazını başka bir kuruma vermeyeceği gibi kendisi de kullanmayacaktı.

İttihat ve Terakki savaşa girmeden önce Almanya'dan borç aldığı altına karşılık olarak Osmanlı Bankası'na para basma teklifinde bulundu. İttihat ve Terakki'nin bu teklifinin ret edilmesi üzerine gündeme millî bir devlet bankası kurma fikri geldi. Bu arada II. Meşrutiyet döneminde İstanbul ve Anadolu'da çok sayıda millî sermaye ile kurulan banka mevcuttu. Bu bankalar tüccarlar, büyük toprak sahipleri tarafından İttihat ve Terakki'nin desteğiyle kendi kredi sorunlarını çözmek için kurulmuştu. Bu bankaların hiçbiri devletin iktisadî ve malî politikalarında görev alabilecek bir yapıda değildi.

Savaş yıllarında imparatorluk için hayati bir öneme sahip olan savaşın finansmanında devlet bankası ayrıcalığına sahip Osmanlı Bankası'nın Osmanlı hükümetine yardım etmemesi toplumda ve İttihat ve Terakki'de rahatsızlığa neden oldu. Bu arada İttihat ve Terakki para basma işi için Düyun-ı Umumiye İdaresi ile anlaştı. Fakat bu anlaşma Osmanlı Devleti'nde millî bir devlet bankasının mevcut olmadığı problemini ortadan kaldırmıyordu. İşte böyle bir ortamda gündeme gelen millî bir devlet bankası kurma fikri İttihat ve Terakki tarafından desteklendi ve böyle bir bankanın kurulması için Cavid Bey görevlendirildi.

Bu arada Almanya'dan altın olarak alınan ilk borç altın olarak ordunun acil ihtiyaçları için harcandı. Savaşın sürekli artan masrafları karşısında İttihat ve Terakki Almanya'dan yeni borçlar almak zorunda kaldı. Almanya altın olarak verdiği ilk borçtan sonra vereceği borçları altın yerine altın karşılığı olan Alman hazine bonoları olarak Osmanlı Devleti'ne verdi. Alman hazine bonoları karşılığı tedavüle çıkarılan

kâğıt paraya halkın güveni tam olmadı. Halkın ödemelerde madeni para yerine kâğıt parayı kullanmaya başlaması üzerine piyasada bozuk para sıkıntısı ortaya çıktı. İttihat ve Terakki'nin aldığı tedbirler bu sorunu çözmede yetersiz kaldı. Bu arada tedavüle çıkartılan liranın alt birimi olan 5 ve 20 kuruşluk kâğıt paralar hesaplamalardaki karışıklığı daha da körükledi. Para sistemi içinden çıkılmaz bir hal alan imparatorlukta İttihat ve Terakki 1916 yılında Tevhid-i Meskukat kanununu çıkararak para piyasalarını düzenlemeye çalıştı. Bu düzenlemeler yapılırken İttihat ve Terakki'ye yardım edecek millî bir devlet bankası mevcut değildi.

Osmanlı Bankası'nın kâğıt para basmayı reddetmesi üzerine gündeme gelen ve Osmanlı para sisteminin düzenlenmesinde eksikliği görülen millî sermayeli bir devlet bankası kurmak için gerekli hazırlıkları yapan Cavid Bey ve ortakları 1917 yılında Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nı kurdu. Bankanın kuruluş çalışmaları devam ederken Osmanlı basını ve İttihat ve Terakki Partisi Genel Merkezi kurulacak bankayı destekledi. Her ne kadar millî sermayeli bir devlet bankası olarak kurulması düşünülmüşse de Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası kanunen devletin resmî bir bankası olmadı.

Banka şahıslar tarafından ve devletin desteğiyle kuruldu. Bankanın hisseleri isme yazıldı ve sadece Osmanlı vatandaşlarına satıldı. Bankanın hisselerinin büyük bir kısmı elinde küçük birikimi olan çok sayıda Osmanlı vatandaşına satıldı. Devlet bankanın satılmayan hisselerini satın almak suretiyle banka sermayesine ortak oldu. Banka kurulurken resmî bir devlet bankası değildi fakat savaş sonrasında devlet bankası olma ihtimali yüksekti. Bu amaçla ve daha fazla banka hisse senedi satabilmek için bankaya bazı ayrıcalıklar verildi.

Banka ülkede para basma yetkisine Osmanlı Bankası'nın para basma imtiyazı sona erdiği zaman kavuşabilecekti. Fakat bu düşünce 1925 yılında Osmanlı Bankası'nın para basma imtiyazı sona erdiğinde de gerçekleşmedi. Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası savaş sırasında Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne verilen para basma hakkına da müdahale etmedi. Millî bir devlet bankası olması için kurulan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası Osmanlı Bankası'nın ve Düyun-ı Umumiye'nin haklarına

tecavüz etmediği için resmî devlet bankası olamadı. Fakat banka bazı resmî kurumların kredi ihtiyaçlarını gidermeye çalıştı. Banka millî kaygılarla hareket ederek ülkenin iktisadî olarak gelişmesi için madencilik alanında, sigortacılık alanında ve demiryolu yapımında bazı şirketler kurdu. Banka ayrıca Donanma Cemiyeti'nin ikramiyeli tahvillerini çıkararak Osmanlı Donanmasının güçlenmesine ve bankacılık eğitimine de katkıda bulundu.

Birinci Dünya savaşının kaybedilmesiyle arkasındaki hükümet desteğini kaybeden Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası Cumhuriyet kurulduktan sonra bir süre daha varlığını sürdürdü. Bu arada Cumhuriyet ilan edildikten sonra banka ismindeki Osmanlı ibaresini çıkararak İtibar-ı Millî Bankası olarak faaliyetlerini sürdürdü. Savaşın kaybedilmesiyle arkasındaki siyasal desteği kaybeden banka resmî devlet bankası olma ihtimalini de kaybetti. Banka nizamnamesinde belirlenen faaliyetlerde bulunarak varlığını 1927 yılına kadar sürdürdü.

Bu arada kurucuları arasında Atatürk'ün de olduğu yeni yönetimin desteğiyle Türkiye İş Bankası kuruldu. Faaliyet alanı hemen hemen aynı olan iki millî bankanın gereksiz rekabetini sonlandırmak ve millî sermayeleri bir çatı altında toplayarak daha güçlü bir banka oluşturmak için Türkiye İş Bankası ve İtibar-ı Millî Bankası 1927 yılında Türkiye İş Bankası çatısı altında birleşti. İki bankanın birleşmesi yönetim ve basın tarafından da desteklendi.

1914 yılında millî bir devlet bankası kurma fikriyle gündeme gelen ve 1917 yılında kurulan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası 1917-1927 yılları arasında faaliyetini sürdürdü. Banka her ne kadar planlandığı gibi bir devlet bankası olamasa da yaklaşık 10 yıllık faaliyeti boyunca gerek ülkenin iktisadî olarak kalkınması için kurduğu şirketler, gerek resmi dairelere sağladığı krediler ve gerek ülkemizde bankacıların yetişmesi için gösterdiği çaba bankayı Türk bankacılık tarihinde önemli kılan unsurlardır. Ayrıca Osmanlı hükümeti Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın kuruluşunu destekleyerek millî sermayeli bir devlet bankası kurmak için nasıl çabaladığını gösterdi.

## **KAYNAKÇA**

### **Arşiv Belgeleri**

#### **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri:**

**Dosya Usulü İradeler Tasnifi(DUİT), Dosya No/ Gümlek No: 88/31, 112/18, 112/20, 112/23, 112/26, 112/28, 116/46, 121/47, 127/30.**

**Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayet Müdürlüğü(DH. UMVM), Dosya No/ Gümlek No: 63/35, 36/19.**

**Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi(DH. EUM. AYŞ), Dosya No/ Gümlek No: 44/42.**

**Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası(HR. HMŞ. İŞO), Dosya No/ Gümlek No: 128/31, 65/7.**

**Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı(HR. İM), Dosya No/ Gümlek No: 62/4, 100/7.**

**Hariciye Nezareti Siyasi Kalemi(HR. SYS), Dosya No/ Gümlek No: 2459/59.**

**İrade Dosya Usulü İradeler Tasnifi(İ. DUİT), Dosya No/ Gümlek No:68/10, 70/95, 112/15, 112/17, 112/19.**

**Meclis-i Vükela Mazbataları(MV), Dosya No/ Gümlek No: 213/78, 216/78, 217/1, 218/150, 246/53, 247/81, 249/8.**

#### **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri:**

**Bakanlar Kurulu Kararları(1920-1928), Fon Kodu:30..18.1.1.**

**Yer Numaraları: 17.86.9, 11.54.17, 14.33.15, 20.52..3, 10.40.17, 621.70.4.**

**Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Fon Kodu: 30..1.0.0.**

**Yer Numaraları: 134.872.2, 139.995.6, 6.33.11.**

**Muamelat Genel Müdürlüğü, Fon Kodu: 30..10.0.0.**

**Yer Numarası: 634.10.**

**Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı(Üçlü Kararnameler)**



**Fon Kodu:** 30..11.1.0 **Yer Numaraları:** 6.22.22, 9.35.5, 13.21.8.

**Zabıtlar:**

**Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, D. 3, İctima senesi. 1, C. 2, D. 3, İctima senesi. 3, C. 2, C. 3.

**Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi**, D. 3, İctima senesi. 3, C. 1.

**Türkiye Büyük Millet Meclis Zabıt Ceridesi**, D. 2, C. 33.

**Hatıralar ve Yayınlanmış Raporlar**

Cavid Bey, “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 454 484, 5 Ocak 1945, s. 2.

-----, “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 454 488, 9 Ocak 1945, s. 2.

-----, “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 499, 20 Ocak 1945, s. 2.

-----, “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 501, 22 Ocak 1945, s. 2.

-----, “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 509, 30 Ocak 1945, s. 2.

-----, “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 511, 1 Şubat 1945, s. 2.

-----, “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 514, 4 Şubat 1945, s. 2.

-----, “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 563, 25 Mart 1945, s. 2.

-----, “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 751, 1 Ekim 1945, s. 6.

- , “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 753, 3 Ekim 1945, s. 6.
- , “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 755, 5 Ekim 1945, s. 6.
- , “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 757, 7 Ekim 1945, s. 6.
- , “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 759, 9 Ekim 1945, s. 6.
- , “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 761, 11 Ekim 1945, s. 6.
- , “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 763, 13 Ekim 1945, s. 6.
- , “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 770, 20 Ekim 1945, s. 6.
- , “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 791, 10 Kasım 1945, s. 6.
- , “Birinci Cihan Harbine Türkiye’nin Girmesi”, **Tanin**, yıl. 36, no. 4454 873, 3 Şubat 1946, s. 6.

Kocahanoğlu, Osman Selim, **Sevgili Aliye’ın Maliye Nazırı Cavid Bey’in Hapishane Mektupları ve Savunmaları**, İstanbul, Temel Yayınları, 2006.

Manyas, Raufi, “İtibarı Millî Bankası”, **İktisadî Yürüyüş**, yıl. 3, C. 5, S. 51-52-53, 28 Şubat 1942, s. 46-47, 56.

**Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası. Meclis-i İdâresince 15 Nisan 1334/1918 tarihinde Hissedârân Heyet-i Umûmiyesine Arz Olunan Rapor**, İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi.

## Araştırma-İnceleme Eserler

- Akşin, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, İmge Kitabevi, 1998.
- Akyıldız, Ali, **Kâğıt Para**, İstanbul, ErenYayıncılık, 1996.
- , **Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri**, İstanbul, Türkiye Ekonomi Bankası A.Ş., 2001.
- , **Para Pul Oldu**, yay. haz., Güçlü Kayral, İstanbul, Yapı kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- Akyüz, Öztün, **100 Soruda Türkiyede Bankacılık**, İstanbul, Gerçek Yayınları, 1987.
- Avcıoğlu, Doğan, **Türkiyenin Düzeni(Dün-Bugün-Yarın)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1968.
- Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, İstanbul, Gerçek Yayınları, 1988.
- Cavid Bey, Mehmet, **İktisat İlmi**, yay. haz., H. Kürşat Kopuzlu, İstanbul, Liberte Yayınları, 2001.
- Çavdar, Tefik, **İttihat ve Terakki**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.
- , **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002.
- Edip Kemal, **Kanunlarımız**, C. 3, İstanbul, Necm-i İstikbâl Matbaası, 1340.
- Eldem, Edhem, **Osmanlı Bankası Tarihi**, İstanbul, Osmanlı Bankası Tarihi Araştırma Vakfı, 1999.
- Eldem, Vedat, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.
- Eroğlu, Nazmi, **Cavid Bey**, İstanbul, Bir Harf Yayınları, 2006.
- Erol, Mine, **Osmanlı İmparatorluğunda Kâğıt Para(Kaime)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1970.
- Hulkiender, Murat, **Bir Galata BankerininPortresi George Zarifi(1806-1884)**, yay. haz., Foti Benlisoy, İstanbul Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2003.
- İnan, Afet, **İzmir İktisat Kongresi, 17 Şubat-4 Mart 1923**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1982.

- Kazgan, Gülten, **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Kazgan, Haydar, **Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Bankacılık Tarihi**, İstanbul, Creative Yayıncılık, 1997.
- , **Galata Bankerleri**, İstanbul, Türkiye Ekonomi Bankası A.Ş., 1991.
- , **Osmanlıda Avrupa Finans Kapitali**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- Kazgan, Haydar, Murat Öztürk, Murat Koraltürk, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası**, İstanbul, Creative Yayıncılık, 2000.
- Kıpal, Ulaş, Özgür Uyanık, **Türkiye’de Millî İktisat Tarihi (Devletçilik)**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2001.
- Kocabaşoğlu, Uygur, Güven Sak, Sinan Sönmez, Funda Erkal, Özgür Gökmen, Nesim Şeker, Murat Uluğtekin, **Türkiye İş Bankası Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2001.
- Ortaylı, İlber, **Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1983.
- Ökçün, A. Gündüz, **İktisat Tarihi Yazıları**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 1997.
- , **1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 1997.
- , **Türkiye İktisat Kongresi 1923** İzmir, 4. baskı, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 1997.
- Pamuk, Şevket, **100 Soruda Osmanlı İktisat Tarihi 1500-1914**, İstanbul, K Kitaplığı, 2003.
- , **Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Quartaert, Donald, **Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direnişi (1881-1908)**, Ankara, Yurt Yayınevi, 1987.
- Tabakoğlu, Ahmet, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1997.
- Tahran, Selim, **Tarihte Bankacılık**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1986.
- Tekeli, İlhan, Selim İlkin, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası**, Ankara, Merkez Bankası Yayınları, 1997.

- Tezel, Yahya S., **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, yay. haz., Ayşen Anadol, 3. bs., İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Tokgöz, Erdinç **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi 1914-1997**, Ankara, İmaj, 1997.
- Toprak, Zafer **Türkiye'de Millî İktisat 1908-1918**, Ankara, Yurt Yayınları, 1982.
- , **İttihad Terakki ve Devletçilik**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- , **Türkiye'de Millî İktisat- Millî Burjuvazi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiyede Siyasal Partiler Cilt 3 İttihat ve Terakki Bir Çağın. Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi**, 1. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
- Ulutan, Burhan, **Bankacılığın Tekmülü**, Ankara, y. y., 1957.
- Yağcıoğlu, Eşref, **İttihat ve Terakkinin Son Yılları(1916 Kongre Zabıtları)**, İstanbul, Nehir Yayınları, 1992.
- Yazgan, Teoman, **Türkiye'de Bankacılığın Gelişimi**, Ankara, Baylan Basım ve Ciltevi, 1969.
- Yerasimos, Stefanos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye Bizanstan 1971'e**, çeviren, Babür Kuzucu, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1980.
- Ziya Gökalp Makaleleri VIII**, haz. Ferit Ragıp Tuncer, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.

## Makaleler

- Alp, Tekin, “Millî İktisada Doğru”, **İktisadiyyat Mecmû’ası**, yıl. 1, S. 1, 8 Şubat 1331, s. 1-2.
- , “İtibar-ı Millî Bankası”, **İktisadiyyat Mecmû’ası**, yıl. 1, S. 40, 19 Kânûn-ı Sâni 1333, s. 1-2.
- , “Türkiye’de Bankalar”, **İktisadiyyat Mecmû’ası**, yıl.1, S. 34, 10 Teşrin-i Sâni 1332, s. 1-2.
- Gökalp, Ziya, “İktisadî Vatanperverlik”, **Yeni Mecmû’a**, S. 43, 9 Mayıs 1918, s. 322-323.
- Gürsel, Seyfettin, “Osmanlı Dış Borçları”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 682.
- İnegöllüoğlu M, “Türkiye’de Devlet Bankası Mes’alesi”, **Ulûm-ı Siyâsiyye ve İktisâdiyye Mecmû’ası**, sene. 1, S. 1, Nisan 1334/1918, s. 57-71.
- Muhittin, Ahmet “Millî İktisat- Bu en mübrem ve en acil vazifemizdir”, **İslam Mecmû’ası**, S. 33, 24 Eylül 1331, s. 796-800.
- , “Millî Sermaye-Millî Sermaye Teşkilatı”, **İslam Mecmû’ası**, S. 33, 29 Temmuz 1331, s. 729-734.
- Ökçün, A. Gündüz, “1909-1930 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar”, **Türkiye İktisat Tarihi Semineri 8-10 Haziran 1973**, der. Osman Okyar, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yay., 1975, s. 409-535.
- Özgül, Ahmet “Bankacılık:Türkiye Bankacılığı ve Millî banklarımızın on beş yıldaki ilerleyişi”, **Dranaz**, S. 33, 1923-1938, s. 26-28.
- Özmen, Şakir, “Türkiye’de Bankacılığın Tarihçesi Milli Bankacılığımızın Tekâmül Seyri ve İnkişafı”, **Banka**, yıl. V, S. 39-40, Temmuz-Aralık 1959, s. 7-17.
- Pamuk, Şevket, “Osmanlı Ekonomisinin Dünya Kapitalizmine Açılışı”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 718-723.
- Silier, Oya, “1923-1935 Döneminde Türkiye’de Kurulan Bankalar ve Bankacılık”, **Türkiye İktisat Tarihi Semineri 8-10 Haziran 1973**, derleyen. Osman Okyar, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1975.
- Şener, Abdüllatif, “Tanzimat ve Meşrutiyet’te İktisadî ve Malî Politikalar”, **Yeni Türkiye**, S. 32, yıl. 6, Ankara, Ekonomi ve Toplum, Mart Nisan 2000.

- Sönmez, Sinan, “Türkiye İş Bankası’nın “Misyonu” ve İştirakçilik Politikası (1924-1945)”, **Mülkiye**, C. XXV, S. 231, Kasım- Aralık 2001.
- Thobie, Jacques, “Osmanlı Bankası”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 775-781.
- Toprak, Zafer, “İktisat Tarihi”, **Türkiye Tarihi 3: Osmanlı Devleti, 1600-1903**, ed., Sina Akşin, İstanbul, Cem Yayınevi, 1993, s. 191-246.
- , “İkinci Meşrutiyet Döneminde İktisadi Düşünce”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 635-640.
- , “Millî İktisat”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 740-747.
- , “Osmanlı Devleti’nde Para ve Bankacılık”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 760-770.
- Yüzgün, Arslan “Ziraat Bankası”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 771-774.
- Zühdi, M, “Banka Piyasası”, **Ticâret-i Umûmiye Mecmû‘ası**, S. 38, C. 2, No. 2968, 16 Kânûn-u Sâni 1927, s. 299-302.
- “İki Bankanın İzdivâcı”, **İkdâm**, no. 10748, 24 Mart 1927.
- “Millî Banka”, **Tanin**, sene, 1, no. 2749, 5 Teşrîn-i Sâni 1332, s. 1.
- “Millî Banka 1- Bankanın Millî Esasları”, **Tanin**, sene. 9, no. 2855, 11 Teşrîn-i Sâni 1332, s. 1.
- “Millî Banka 3- Neler Yapacak?”, **Tanin**, sene. 9, no. 2858, 14 Teşrîn-i Sâni 1332, s. 1.
- “Millî Banka 5- Millî Banka Neler Yapacak?”, **Tanin**, sene. 9, no. 2864, 20 Teşrîn-i Sâni 1332, s. 1.
- “Millî Banka 6- Millî Bankanın İmtiyâzâtı”, **Tanin**, sene, 9, no. 2865, 21 Teşrîn-i Sâni 1332, s. 1.
- “Millî Banka 7- Bir Ecnebinin Fikri”, **Tanin**, sene. 9, no. 2873, 29 Teşrîn-i Sâni 1332, s. 1.
- “Millî Mü’essesat”, **Zaman**, sene. 1, no. 15, 18 Nisan 1918-1334, s. 1.

“Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası”, **İkdâm**, no. 7163, 7 Kânûn-ı Sâni 1332, s. 1.

“Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası”, **Dersaîdet Ticâret Odası Gazetesi**, S. 1676, 33. sene, 4 Şubat 1332, s. 1-2.

“Osmanlı Türklerinde İktisadî Hareket”, **Türk Yurdu**, C. 11, S. 12, 2 Şubat 1332, s. 190-194.

“Siyaset-İktisadî Uyanıklık”, **Tanin**, yıl, 9, no. 2852, 8 Teşrîn-i Sâni 1332, s. 1.

## Sürelî Yayınlar

### Gazeteler

**Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1340, 17 Eylül 1340, 27 Temmuz 1925, 30 Mart 1927, 1, 8, 12 Nisan 1927.

**Dersaîdet Ticâret Odası Gazetesi**, S. 1676, 4 Şubat 1332.

**Hakimiyet-i Milliye**, 25, 31 Mart 1927, 8 Nisan 1927, 26 Mayıs 1927, 8, 22 Haziran 1927, 10 Ağustos 1927.

**İkdâm**, 7 Kânûn-ı Sâni 1332, 29 Kânûn-ı Sâni 1927, 26 Şubat 1927, 24, 25 Mart 1927.

**Milliyet**, 27, 29 Mart 1927, 22 Mayıs 1927.

**Tanin**, 5, 8, 11, 14, 20, 21, 29 Teşrîn-i Sâni 1332, 30 Mayıs 1333, 25 Nisan 1340, 5, 9, 20, 22, 30 Ocak 1945, 4 Şubat 1945, 25 Mart 1945, 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 20 Ekim 1945, 10 Kasım 1945, 3 Şubat 1946.

**Vakit**, 22 Kânûn-ı Sâni 1334, 11 Mayıs 1927.

**Zaman**, 30 Mayıs 1333, 18 Nisan 1334, 24 Mayıs 1334.



## **Dergiler**

**Banka**, S. 39-40, Temmuz Aralık 1959.

**Bursa Mecmû'ası**, S. 27, 12 Kânûn-ı Sâni 1920.

**Dranaz**, S. 33, 1923-1938.

**İktisadiyat Mecmû'ası**, S. 1, 8 Şubat 1331, S. 34, 10 Teşrîni Sâni 1332, S. 40, 19 Kânûn-ı Sâni 1333, S. 61, 2 Ağustos 1333.

**İktisadî Yürüyüş**, S. 51-52-53, 28 Şubat 1942.

**İslam Mecmû'ası**, S. 33, 29 Temmuz 1331, S. 37, 24 Eylül 1331.

**İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmû'ası**, S. 1-12, Teşrîn-i Sâni 1340.

**Mülkiye**, S. 231, Kasım- Aralık 2001.

**Ticâret-i Umûmiye Mecmû'ası**, S. 38, 16 Kânûn-ı Sâni 1927.

**Türk Yurdu**, S. 5, 24 Mayıs 1333, S. 12, 2 Şubat 1332,

**Ulûm-ı Siyâsiyye ve İktisâdiyye Mecmû'ası**, S.1, 1 Nisan 1334(1918).

**Yeni Mecmû'a**, S. 43, 9 Mayıs 1918.

## **SÖZLÜKLER**

Parasız, M. İlker, **Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1999.

Orhan Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, 10. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2006.

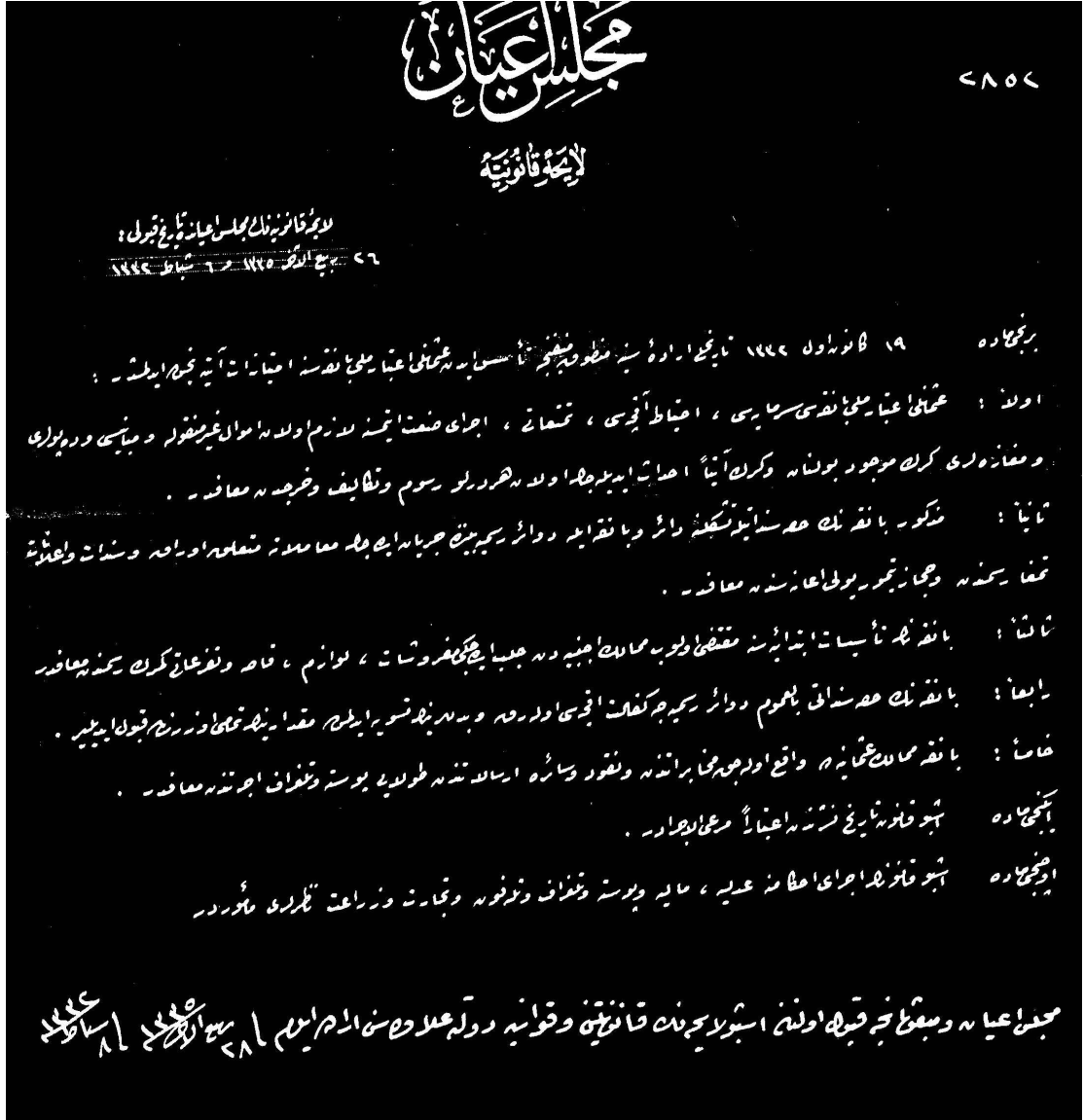
## **Elektronik Kaynaklar**

“Bankacılığın Tarihçesi,” (Çevirimiçi) <http://ekonomi.name/dunya-ekonomisi/bankaciligin-tarihcesi.html>, 28.09.2008.

“İstanbul’un İşgali,”(Çevirimiçi), <http://www.ansiklopedim.info/?p=788>, 12.02.2009.

Tarih Çevirici (Çevirimiçi), <http://193.255.138.2/takvim.asp>, 29.09.2008.

## EKLER



Ek 1- Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'na hükümet tarafından 1335 Ra 28 tarihinde verilen imtiyazata dair kanun layihası.

# مجلس عيانك

۹۹۰

## لائحه قانونیه

دوره قانونیه مجلس عیانك تاریخ قبولی:  
۱۳۳۵ س ۱۶ س ۱۳۳۵

برنجیاده عثمانی اعتباراً علی بنده سنك ابراج ابرجی عهد سنه ۱۲۸۰ بزرگ عثمانی برای قیمت اعتبار - بنده الی بعد عدتی دولت نامند  
قطعی اولیه و بعد ابرج بوز اونوز ابرجی سنك ابرجی کونی اقامه قدر - قید اولیغه رانر غیر آتیمانه منافی هرلری ده آکمال  
صورتیله باید به مایه نظری مازوند .

آبرجیاده برنجیاده برنجی قطعی صورتیله باید اولیغوره عهد سنه ۱۲۸۰ بزرگ برنجی اولیغوره فرودت اولیغوره منافی منافی زمانه الیه  
میتا - بیلدیجند .

اصحیحیاده مذکور عهد سنك شراسی ابرجی مقتضی دولت صلح بید ابرج بوز اونوز ابرجی سنك بوز اونوز فصل نوموس اولیغوره عملیاده  
اولیغوره دایروره صایده عهد سنك برلی ده صایده سنك وار دات بودجه سنك وار دات فوجیه العاده اولیغوره قید ایله بکدر  
در دنجیاده هبو قانونیه تاریخ نشریه اعتباراً مرعی ابرجیاده .

بشجیاده هبو قانونك ابرجی عظامه مایه نظری مازوند .

مجلس عیان و سبعمانجه قبول اولسانه اشو لایحه قانونیه و قوانیه دولت عداوه تی اراده ایلم


۱۳۳۵  
۱۳۳۵  
۱۶

Ek 2- Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın hisse senetlerinin hükümet namına satın alınmasına dair 1335 Ca 05 tarihli kanun layihası.

۵۷

راهنمای شماره  
۵۰۱

تکثیر انجمن ملی کتبه

سوق و یا کسبه	شماره تاریخ دقیقه ساعت اول و کلدن (۱) اول مأورد اضافی	 <p style="text-align: center;">مکرمه شریفه مبارکه در طریقی بر کذا مسکریه</p>	صره نومردی واسطه مرکزی تاریخ دقیقه ساعت اول و کلدن (۱) اول مأورد اضافی
---------------	---	--	---

شرح بر  
نومرد  
کله  
تاریخ  
ساعت اول و کلدن (۱) اول  
طریق  
اشارات محمله

مرد  
کله

مجلس عمومی در کله می باشد عاجز  
تقدیر و کلمه محکم علی اولی و سبب بر کله اعتبار ملی بالقصد ما سبب مولایا حکمت سیر عمل  
تکرار ابجدی حسن کاره الحسد اولی و سبب

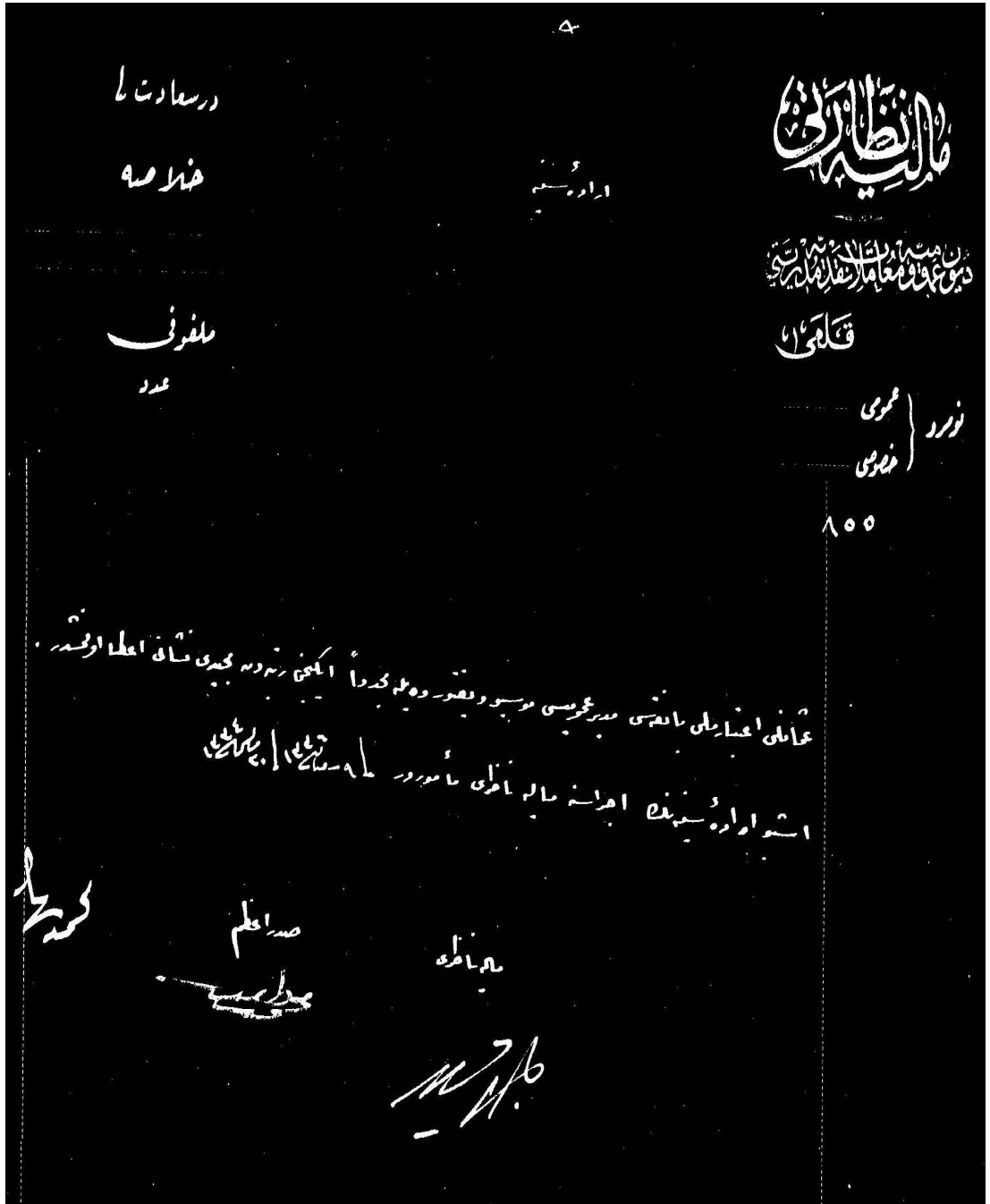
مرد علی کسبه

[۱] اول و یا مسکه لیدر کله بری انجمن کوره جیلنس اولی و سبب

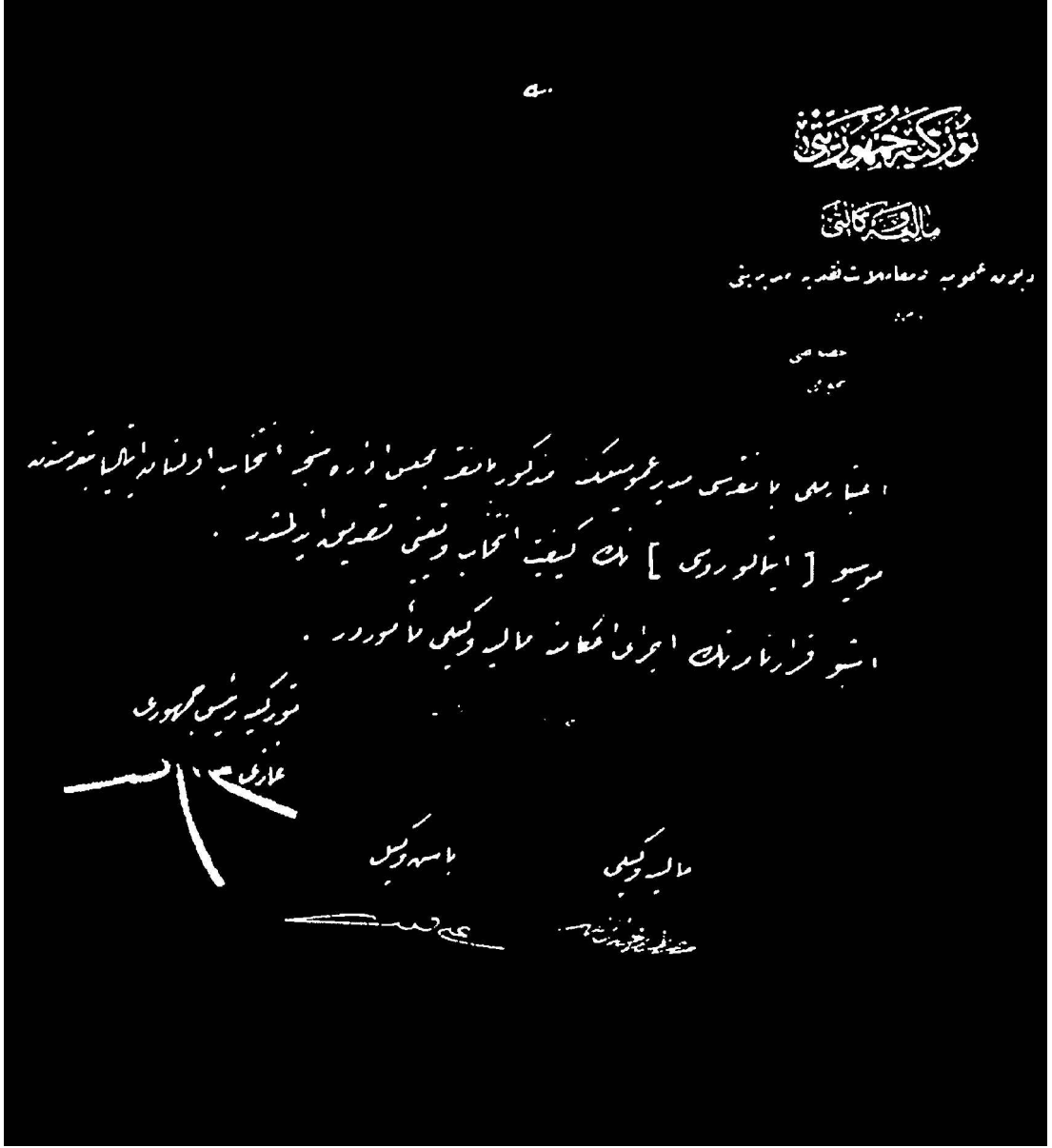
مطلبه طاهره

۸۰۱

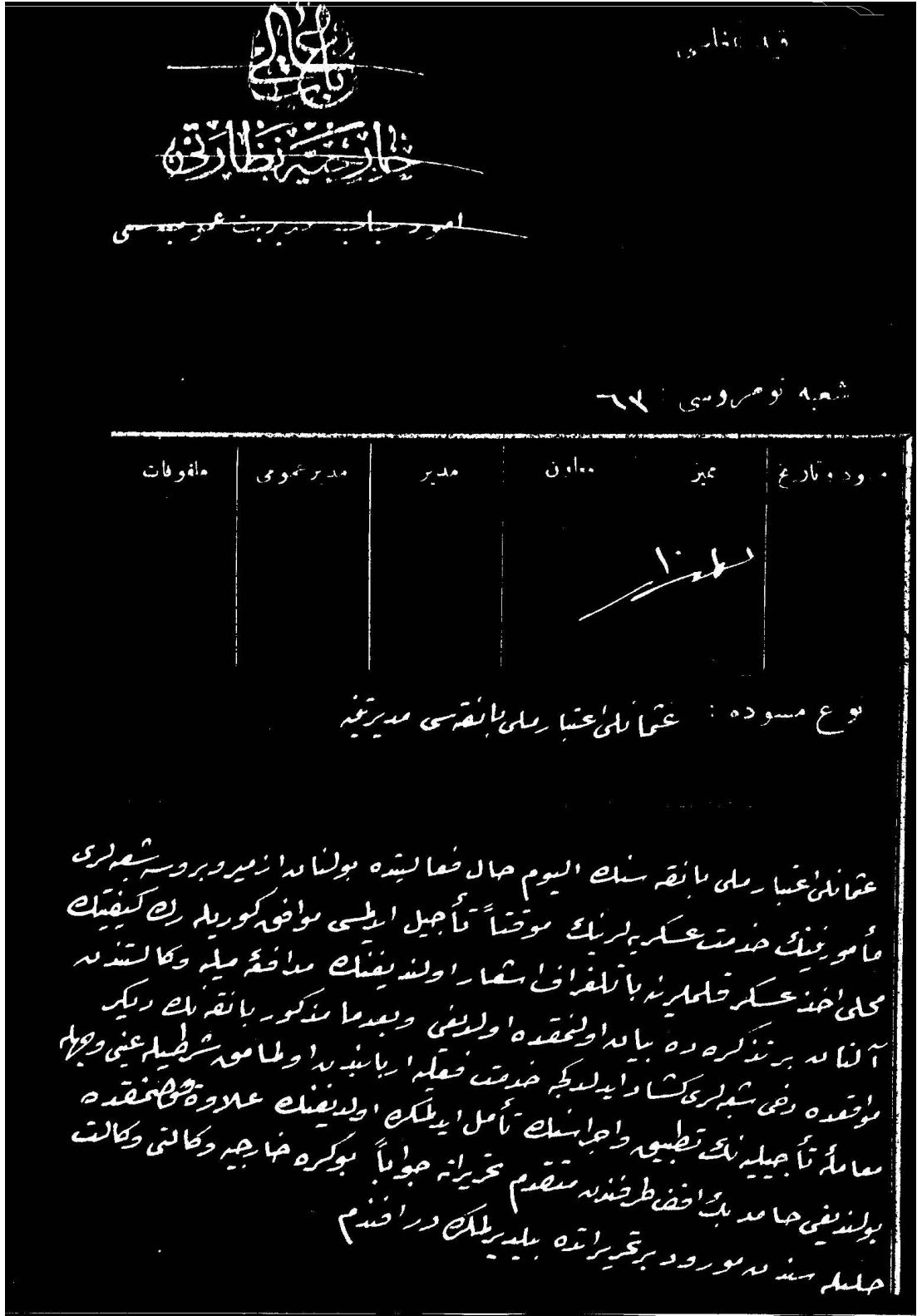
Ek. 3- Bolu Meclis-i Umumisi'nin İtibar-ı Millî Bankası kuruluşundan dolayı hükümete teşekkür etmeyi kararlaştırdığına dair 1335 Ra 21 tarihli belge.



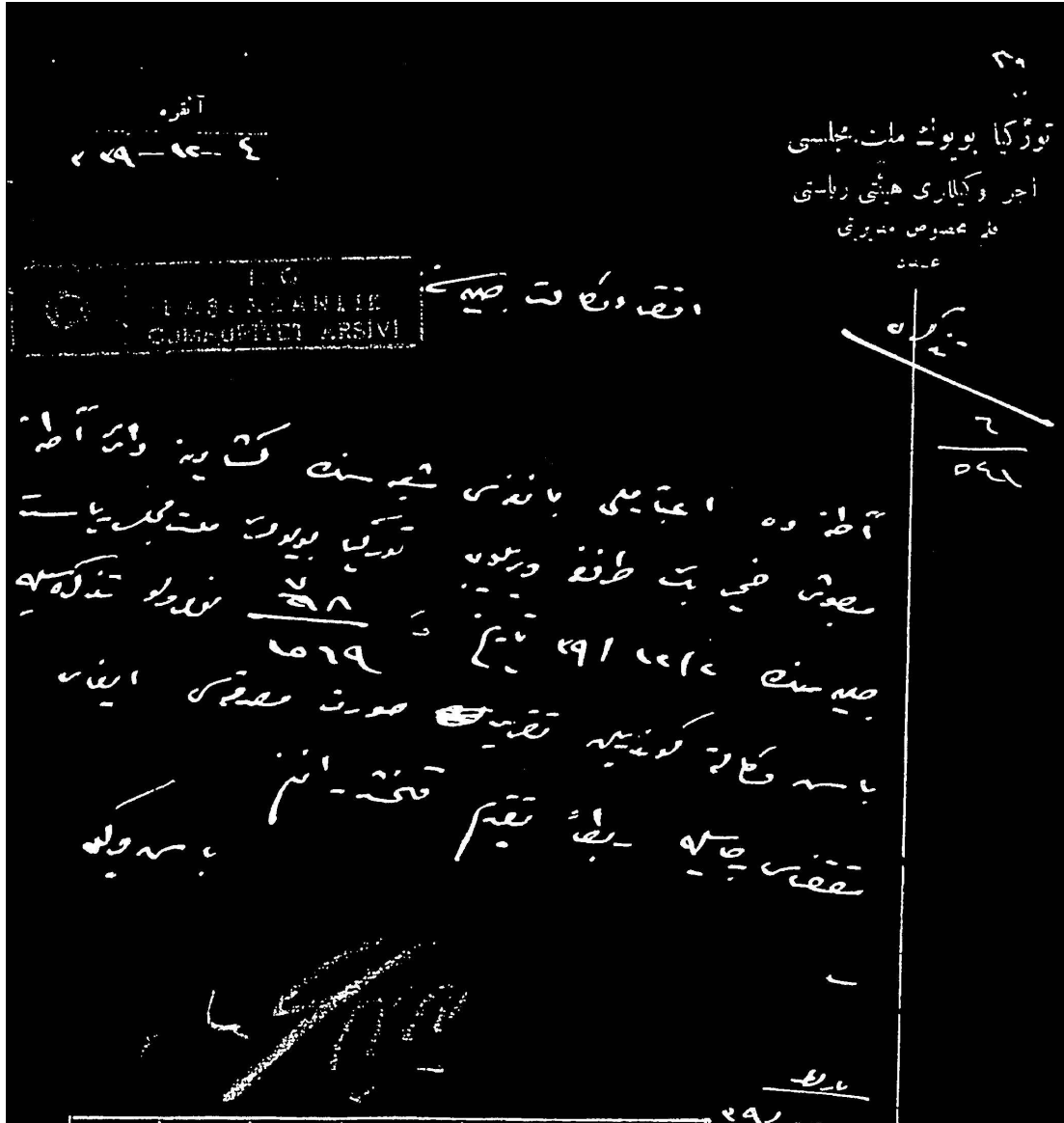
Ek 4- Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası genel müdürü Viktor Weil'e ikinci derecede Mecidi Nişanı verilmesine dair 20 Mayıs 1334 tarihli irade-i seniye.



Ek 5- Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası genel müdürlüğüne İtalyan uyruklu İtalo Rossi'nın tayin edilmesine dair 24/12/1924 tarihli belge.



Ek 6- Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın İzmir ve Bursa şubelerinde bulunan memurların askerliklerinin tecil edilmesine dair 13/11/1922 tarihli belge.



Ek 7- Adana Milletvekili Zamir Bey'in Omsalı İtibar-ı Millî Bankası'nın Adana'da bir şube açması için verdiği 4/12/1923 tarihli dilekçe.





**Ek 8-** Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın İstanbul Bahçekapı'daki merkez binası ve İstanbul şubesinin fotoğrafı.

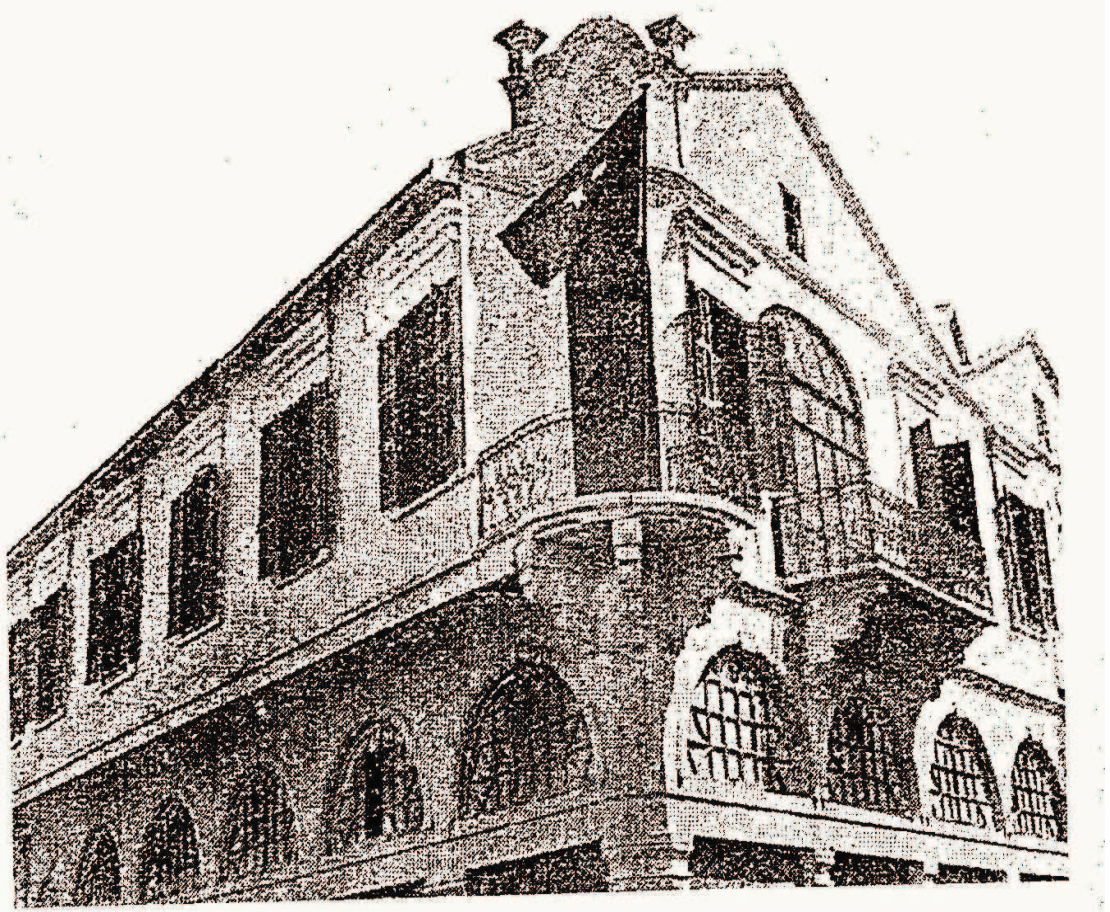


**Ek 9-** İtibar-ı Millî Bankası'yla 1927 yılında birleşen Türkiye İş Bankası'nın İtibar-ı Millî Bankası'ndan devr aldığı İstanbul Bahçekapı'daki binasının fotoğrafı.





Ek 10- Türkiye İş Bankası'nın bir şubesi halinde bir müddet faaliyete devam edecek olan İtibar-ı Millî Bankası'nın Ankara merkezinin fotoğrafı.



**Ek 11-** Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın Adana şubesinin fotoğrafı. Banka 1927 yılında Türkiye İş Bankası ile birleştikten sonra Adana'da şubesi bulunmayan Türkiye İş Bankası fotoğraftaki şubede faaliyetine başladı.





Ek 12- Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın 10 lira değerindeki hisse senedi.





**Ek 13-** Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nın kurucusu ve ilk banka idare heyeti başkanı Cavid Bey'in 31 Kânûn-ı Sâni 1332 tarihinde Serveti Fünun dergisinde yayınlanan fotoğrafı.

**İtibar-ı Millî Bankası'nın 31 Kanûn-ı Evvel 1340-1924 tarihindeki bilançosu**

*Matlûbât*

Kuruş	Lira	
-----	1 972 775	Hissedârândan henüz talep olunmayan sermâye
-----	27 215	Hissedârânca kable't-taleb te'diye edilen nisf-ı ahîr bedelâtı
-----	3 211 320	915 968,14 nükûd-ı mevcûde: vezne 2 295 301,86 bankalardaki emre âmâde bulunan mebâliğ
60	505 044	Eshâm ve tahvîlât
86	1 508 934	Senedât-ı ticâriyye cüzdânı
		Borçlular Hesâbât-ı Cârîyesi
48	411 793	Eshâm ve tahvîlât mukâbili
29	1 437 416	Emti'a mukâbili
66	386 864	Kefâlet ve te'mînât-ı mütenevvi'a mukâbili
35	275 543	Açık krediler
88	300 978	Derdest tasfiye borçlu hesâbât
80 2/4	114 329	Muhtelif borçlular
77 7/8	295 623	Hesâbât-ı muvakkata
11	174 208	Ecnebî muhabirler hesâbâtı
91	54 390	Türkiye dahilindeki muhabirler hesâbâtı
46	1 064 569	Kefâletden dolayı muvakkat borçlular
51	671 614	Hesâbât-ı nâzimiye
36	149 033	Emlâk
----	1	Mefrûşât
----	1	Masarıf-ı te'sisiyye
05 5/8	12 563 668	(Toplam matlûbât)

*Düyûnât*

kuruş	lira	
----	4 000 000	Sermâye
----	27 215	Nisf-ı ahîr bedelâtım te'diye eden hissedârân hesâbâtı
99 5/8	5 841 997	Alacaklı hesâbât-ı cârîyesi
02	64 512	Va'deli mevdû'ât
----	10 970	Te'diye senedâtı
		Hissedârânca henüz isti'fâ edilmeyen 1335 senesi hisse-i temettu'u
63	22 120	Nisf-ı ahîr bedelâtı üzerinden %4 fâiz mikdârı
31	105 778	Donanma Cem'iyetinin ikrâmiyeli tahvîlâtı 78 230,31 İstikrâz-ı vâkı'm tesviyesine mahsûs te'mînât akçesi 28 548,--- İmhâ veya ikrâmiye isâbet edüp de bedelleri ashâbı tarafından henüz talep olunmayan tahvîlât karşılığı
64 1/2	84 424	Muhtelif dâyinler
31	380 817	Hesâbât-ı muvakkata
05	8 171	Ecnebî muhabirler hesâbâtı
05	26 179	Türkiye dahilindeki muhâbirler
46	1 064 569	Kefâletnâme i'tâsından dolayı muvakkat alacaklar
51	671 614	Hesâbât-ı nâzimiye
97 3/4	34 076	Matlûbât-ı meşkûka
09 3/4	221 221	Kâr ve zarar
05 5/8	12 563 668	(toplam düyûnât)

Ek 14- 27 Temmuz 1925 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan 31 Kanûn-ı Evvel 1340-1924 tarihli İtibar-ı Millî Bankası bilançosu.

## Ek 15- Osmanlı İtibâr-ı Millî Bankası Nizamnâme-i esâsîsi

[7 Rebî'ü'l-evvel 1335 ve 19 Kânûn-ı evvel 1332]

Merkezi Dersaâdet'te olarak dört milyon Osmanlı lirası sermaye ve otuz sene müddet ile "Osmanlı İtibâr-ı Millî Bankası" nâmı altında bir banka tesisi zımnında Biga Meb'ûsu Cavid Bey ile rufekâsına Şûrâ-yı Devlet ve Meclis-i Vükelâ kararıyla ruhsat verilmiştir.

İşbu irâde-i seniyyenin icrâsına Ticaret ve Zirâat Nâzırı memurdur.

### Nizamnâme-i Esâsî

#### Birinci Fesıl

#### Şirketin teşkîli, maksadı, unvanı, merkez-i idaresi, müddeti

##### Şirketin Teşekkülü ve Maksadı

1. **Madde:** Banka mu'âmelâtını icrâ etmek üzere zîrde vâzi'ü'l-imza Biga Meb'usu Cavid ve İstanbul Meb'usu Cahid ve tüccârdan Tevfik Beylerle işbu nizamnâme-i esâsî mucibince ihdâs olunacak hisse senedâtı ashabı arasında bir Osmanlı Anonim Şirketi teşkil olunmuştur.

##### Unvan

2. **Madde:** Şirketin unvanı Osmanlı İtibâr-ı Millî Bankası'dır.

##### Merkez-i İdâre, Şu'abât, Acenteler, Muhabirler

3. **Madde:** Şirketin merkez-i idâresi İstanbul'da olacak ve meclis-i idârenin kararıyla Memâlik-i Osmaniye'nin sâir mahallerinde ve memâlik-i ecnebiyede dahi şubeleri ve acenteleri ve muhâbirleri bulunabilecektir.

##### Müddet

4. **Madde:** Şirketin müddeti işbu nizamnâme ahkâmına tevfikân temdîd veya kat' edilmedikçe altıncı madde mûcibince sûret-i kat'iyede teşekkülü tarihinden itibaren otuz senedir.



## İkinci Fasıl

### Şirketin Sermayesi ve Hisse Senedâtı

#### Sermaye

5. **Madde:** Şirketin sermayesi onar Osmanlı liralık dört yüz bin hisse senedine münkasem olmak üzere dört milyon Osmanlı lirasından ibarettir.

#### Hisse Senedâtı Tertipleri

Hisse Senetleri altı tertibe münkasımdır:

Birinci Tertip	Birer Hisse
İkinci Tertip	Beşer Hisse
Üçüncü Tertip	Onar Hisse
Dördüncü Tertip	Yirmişer Hisse
Beşinci Tertip	Ellişer Hisse
Altıncı Tertip	Yüzer Hisse

İşbu tertiplerin her biri için tefrîk olunacak hisse senedâtının miktarını meclis-i idare ta'yîn edecektir.

#### Şirketin Sûret-i Kat'iyede Teşekkülü

6. **Madde:** Sermayenin mecmû'una talip kayd ve imza ve yüzde ellisi istihsâl olunduktan sonra şirket sûret-i kat'iyede teşekkül etmiş addolunacaktır.

#### Hisse Senedâtı Bedelinin Sûret ve Mahal-i Te'diyes

7. **Madde:** Hisse senedâtı bedelinin yüzde ellisi "Süskarpisyon" yani hîn-i imza ve kayıta def'aten ve bakisi meclis-i idarenin ta'yîn edeceği zaman def'aten veya mukassaten tesviye kılınacaktır. Hisse senedâtı bedeli İstanbul'da ve vilâyâtte meclis-i idarece ta'yîn edilecek mahallerde tesviye olunacaktır.

### **Muvakkat Hisse Senedâtı İlmuhaberleri**

8. **Madde:** Hissedâr yazılanlara bilâhire senedât-ı asliye ile mübâdele olunmak üzere nama muharrer muvakkat hisse senedâtı ilmuhaberleri verilecektir.

### **Sermayenin Tezyîdi ve Hissedârânın Hakk-ı Rûchânı**

9. **Madde:** Hissedârân heyet-i umûmiyesinin kararıyla sermaye gayr-ı mahdûd bir miktara iblâğ olunabilir. Yeni hisse senedâtı ihrâcı suretiyle sermaye tezyîd olunduğu takdirde [1] ila [400.000] numaralı hisse senedâtı ashabının fiyatı ihrâc ile onları satın almak üzere hakk-ı rûchânları olacaktır. Bu hakk-ı rûchânın ne kadar müddet zarfında ve ne şerâit dahilinde isti'mâl edileceği meclis-i idarece ta'yîn olunacaktır.

Beşinci maddenin ahkâmı sermayenin tezyîdi halinde dahi cârî olacaktır.

### **Hisse Senedâtında İsti'mâl olunacak Lisân**

10. **Madde:** Hisse senetleri Türkçe tanzîm olunacak ve ihrâc olunmazdan evvel numuneleri li-ecli't-tasdik Tecaret Nezâreti'ne tevdi' edilecektir.

### **Hisse Senedâtının Nevi ve Ashabının Tâbi'iyeti**

11. **Madde:** Hisse senedâtının kâffesi nama muharrer ve Osmanlı teb'asına münhasır bulunacaktır.

### **Hisse Senedâtının Ferâğı**

12. **Madde:** Hisse senedâtının ferâğı halinde bir taraftan ferâğı diğer taraftan ferâğın kabulünü mutazammın iki kıt'a beyannâme tanzîm edilerek birisi fâriğ ve diğeri mefrûğun-leh veyahut bunların vekilleri tarafından imza olunmak lazımdır.

Eshâmın banka defterlerinde bir namdan diğer nama ferâğı mu'âmelesi meclis-i idare kararı üzerine icrâ olunacaktır.

### **Hisse Senedâtının Hâvî Olacağı İmzalar ve Mühür**

13. **Madde:** Hesse senetleri meclis-i idare azasından iki zâtın imzasını ve şirketin mühür-i resmîsine hâvî olacaktır.

### Hisse Senedâtı Ashabının Mesuliyeti

14. **Madde:** Her bir hisse senedi sahibi ancak hissesinin re'sül-maline kadar te'diye ile mükellef olup hissedârândan bundan fazla para talep olunamaz.

### Te'diyâtın Kaydı

15. **Madde:** Hisse senedâtı bedeline mahsuben te'diye olunacak takâsit senedât-ı mezkûreye şerh verilmek suretiyle tesbit ve irâe olunacaktır.

### Hisse Senedâtının Kâbil-i inkisâm Olmaması

16. **Madde:** Her bir hisse senedi gayr-ı kâbil olup şirket bir senet için yalnız bir sahip tanır.

### Hissedârânın Vaziyeti

17. **Madde:** Hisse senedâtı ashabı şirketin umûr-ı dâhiliyesine müdâhale edemeyip nizâmâtına ittibâ'a mecburdurlar. Bir hisse senedine tasarruf şirketin nizâmâtının kabulünü tazammun eder.

### Hissedârân ile verese ve dâyinlerinin vaziyeti

18. **Madde:** Bir hisse senedinin sahibi ve bunun verese vedâyinleri hiçbir sebep ve bahane ile ale'l-ıtlâk şirketin emvâlinin ve tahsîs-i nukud ve evrak-ı ticâriye ve senedât veya emlâkının haciz ve tahtîmini veya bunların taksim veyahut bi'l-müzâyede fûruhtunu talep ve iddiâ edemezler.

### Bakıyye-i Sermayenin Talebi

19. **Madde:** Yedinci madde mucibince bakıyye-i sermayenin def'aten veya mukassaten talebine meclis-i idarece karar verilince keyfiyet İstanbul'da cerîde-i resmiye dâhil olduğu halde üç gazete ile vilâyâtte cerâ'id-i resmiye ile var ise bir veya iki cerîde-i gayr-ı resmiye ile yevm-i te'diye olarak ta'yîn olunacak lâ-ekall otuz gün evvel ilân olunacaktır. Sermayenin tezyîdi takdîrinde de aynı suretle hareket olunacaktır.

### Te'diye-i Takâsitteki Te'ahhur

20. **Madde:** Talep olunan taksitleri vaktinde te'diye etmeyen hissedârân şirket tarafından ihbarnâme tebliğine hâcet olmaksızın işbu taksitlerin lâzımül-ifâ olduğu günden itibaren şirket lehine senevî yüzde altı faiz vermeye mecburdurlar.

**21. Madde:** Taksitlerin lâzımü'l-ifâ olduğu günden itibaren bir mâh zarfında te'diye olunmadığı takdirde şirket medyûnlara karşı hâiz olduğu hukûka hâlel gelmeksizin taksitleri düçâr-ı te'hîr olan hisse senedâtını satabilir. Bunun için evvela işbu hisse senetlerinin numaralarını cerîde-i resmiye de dâhil olmak üzere yalnız İstanbul'da üç gazete ile ilân etmek lazımdır. İşbu ilân bir ay sonra meclis-i idâre münasip gördüğü zamanda, ihtarnâme tebliğine ve mu'âmelât-ı adliye icrâsına lüzum olmaksızın hisse senedâtını o günkü fiyat ile İstanbul Borsası'nda satabilir.

**22. Madde:** Bu suretle satılan hisse senedâtı iptal olunarak müşterilere eski numaraları hâvî yeni hisse senedâtı verilir. Hisse senedâtı bedel fûruhtundan şirketin resü'l-mal ve yevm-i fûruhtuna kadar faiz ve masârif olarak matlûbu istifâ kılındıktan sonra bâkîsi senedâtı satılan kimseye râci' olacağı gibi bedel-i mezkûr şirketin istifâ-yı matlûbuna kifâyet etmediği takdirde noksanı ol kimseden talep olunacaktır.

#### **Kable't-talep Tekâsitin Te'diyesi**

**23. Madde:** Kable't-talep hisse senedâtının takâsit-i mütebâkiyesini te'diye eyleyen hissedârâna takâsit-i mezkûrenin te'diyesi için talep vukû'una değin senevî yüzde dört faiz itâ kılınır.

#### **Hissedârânın İkâmetgâhı, Mehâkim**

**24. Madde:** Her hissedâr İstanbul'da bir ikâmetgâh irâesine mecburdur. Banka ile hissedâr arasında hisse senedâtına mûta'allık kâffe-i münâsebâtta bu ikâmetgâh muteber olacaktır. İşbu maddede beyan olunan mecburiyeti ifâ ekmeyen hissedârân hisse senedâtına mûta'allık münâsebâtta bankanın merkez-i idaresini ikâmetgâh ittihâz eylemiş addolunur. Banka ile hissedârân arasında hisse senedâtından dolayı tekevvün edecek deavî münhasıran İstanbul mehâkiminde rü'yet olunur.

#### **Zâyi Olan, Çalınan, Tahrip Edilen Hisse Senedâtı**

**25. Madde:** Hisse senetleri zâyi' olduğu, çalındığı veya tahrip edildiği takdirde ol hisse senetlerinin sahibi şirkete mürâca'atla yeni senedât talep edebilir. Bu halde şirket masrafı mezkûr hisse senedâtının sahibine ait olmak üzere keyfiyeti gazetelerle ilân eder. Tarih-i ilândan bir ay sonra şirketçe kabul olunacak iki kefil irâesi şartıyla kendisine eski senetlerin numaralarını muhtevî yeni senedât teslim olunur. Bu mu'âmele-i teslimiyenin icrâsından evvel senetler bulunursa sahibi şirkete ihbâr-ı keyfiyet eyleyecek ve şirket yine masrafı sahibine ait olmak üzere bunu gazetelerle ilân eyleyecektir.

Tahrip edilmiş olduğu halde bi't-tatbîk ta'yîn-i sihhati kâbil olan hisse senedâtı ashâbına merâsim-i mebhûseye hâcet olmaksızın eskilerinin mukâbilinde yeni senedât verilir.

### Üçüncü Fasl

#### Banka Mu'âmelâtı

##### 26. Madde: Bankanın mu'âmelâtı:

1-Gerek dâhile gerek hârice keşide edilmiş poliçe ve emre muharrer senedâtı ve bi'l-umûm senedât-ı ticâriyeyi iskonto etmek,

2-Gayr-ı meskûk altın ve gümüş ile ziynet altınları ve meskûkât-ı atıka ve ecnebiye bey' ve şirâ ve bunlar mukâbilinde ikrâzât icrâ eylemek,

3-Meclis-i idarece kabul olunacak eshâm, hisse senedâtı, tahvîlât ve kuponları, emtia'-i ticâriye veya bunların konuşmentosu mukâbilinde ikrâzâtta bulunmak ve emânet olarak eşya ve emti'a kabul etmek, vârantlar ihdâs eylemek,

4-Faizli veya faizsiz, vadeli veya vadesiz tevdi'âtı kabul eylemek; hesap-ı cârîler açmak,

5-Gerek Memâlik-i Osmaniye'nin mahâl-i muhtelifesi ve gerek bunlar ile memâlik-i ecnebiye beyninde nakl-i nukud mu'âmelesi yapmak,

6-Âharın hesabına akçe ahz ve kabz etmek ve her nevi eshâm, tahvîlât ve hisse senedâtı ve bunların kupon ve hisse-i temettu bedelâtını tahsil eylemek,

7-Kendi hesabına ve başkaların hesabına her nevi kambiyo mu'âmelâtını yapmak,

8-Gerek İstanbul'da gerek ecnebi borsalarında kendi hesabına her türlü eshâm ve tahvîlât ve hisse senedâtı alıp satmak,

9-Demiryollar, turuk ve me'âbir, kanallar, limanlar, tibus ve arvay arazi gibi umûr-ı nâfi'anın ve ziraat ve ticaret ve sanayi'in inkişîfına hîdim olan millî şirketlere ve teşebbüsata sermayelerine iştirak suretiyle veya suver-i sâire ile icrâ-yı mu'âvenet etmek,

10-Devlete ve sâir müessesât-ı resmîyeye ait bi'l-umûm mu'âmelât-ı maliyeyi ne mahiyette olursa olsun -âharın hukûk-ı müktesebesine tecâvüz etmemek şartıyla- ifâ etmek, mehâkim ve devâir-i resmîyeye

tevdî'i lazım gelen her nevi nukud, eshâm, tahvîlât ve hisse senedâtını kabul ve muhafaza eylemek,

Velhâsıl gerek kendi hesabına gerek âharın hesabına Memâlik-i Osmaniye'de ve memâlik-i ecnebiyede banka mu'âmelâtı mâhiyetinde bulunan kâffe-i umûru ifâ eylemekten ibâret olacaktır. Ma'amâfih banka ancak imkân-ı tahsili meşkûk bulunan matlûbun istifâsı için teminat olarak emvâl-i gayr-ı menkûle kabul edebilir.

### **Bankanın Nizâmât ve Talimâtı**

- 27. Madde:** Bankanın ifâ edeceği mu'âmelât-ı muhtelif hakkında meclis-i idârece kavâ'id-i mahsusa ve talimat vaz' edileceği gibi mu'âmelât-ı mezkûrenin icrâsında zîrdeki mevâdda ta'yîn kılınan şerâite Tevfik hareket edilecektir.

### **Senedât-ı Ticariye**

- 28. Madde:** Bankaca iskonto edilecek olan poliçe ve emre muharrer senedât ve senedât-ı ticariye-i sâirenin hakîkî ve kânûnen gayr-ı memnû' olan bir mu'âmele-i ticariyeye müstenid olması ve vadelerinin üç ayı tecâvüz etmemesi meşrûttur.

- 29. Madde:** Banka meclis-i idâre azasının veya hesâbât müfettişlerinin ve kendi memurlarının imzasını hâvî senedâtı iskonto etmekten memnû'dur.

- 30. Madde:** Bankanın iskonto için kabul edeceği senedât-ı ticariye esasen üç muteber imzayı muhtevî olmak lazımdır. Üç imzadan biri yerine eshâm, hisse senedâtı, tahvîlât, konuşmento, varant, emval-i ticariye veya menkûlâtтан diğer bir rehin ikâme olunabilir. Meclis-i idâre bazı ahvâl-i husûsiyede pek muteber olmak şartıyla iki imzayı kabul edebilir.

- 31. Madde:** Bir poliçeyi keşîde edenin ya ciro veya kabul eyleyenlerden birinin iflası vukû'unda poliçeyi satan kimse bedelini derhal te'diyeye yahut bankaca kabul olunacak diğer bir imza bulmaya mecburdur.

## İkrâzât

- 32. Madde:** Bankanın kendi hisse senedâtı mukâbilinde ikrâzâtta bulunması memnû'dur.
- 33. Madde:** Banka merkez-i idaresiyle şubesi, acentesi, veya muhâbiri bulunan mahallerden birinde ikâmetgâhı olanlara veya ikâmetgâh ta'yîn edenlere ikrâzâtta bulunabilir.
- 34. Madde:** Gayr-ı meskûk altın ve gümüş ile ziynet altınları ve meskûkât-ı atıka ve ecnebiye mukâbilinde yapılacak ikrâzât bunların kıymet-i hakîkiyelerinin lâ-akall yüzde beş farkıyla icrâ olunur.
- 35. Madde:** Devlet-i Aliye tarafından ihraç olunan veya devletin kefâletini hâiz bulunan eshâm ve tahvîlât ve hisse senedâtı üzerine yevm-i ikrâzdan bir gün evvelki borsa fiyatının yüzde yetmiş beşini ve devletin kefâleti olmaksızın şehremâneti ve belediyeler ve vilâyetler tarafından ihraç olunanların yüzde yetmişini ve diğer Osmanlı eshâmının yüzde altmışını tecâvüz etmemek üzere ikrâzât yapılabilir. Ecnebi eshâmına gelince meclisi idâre ikrâzât mukâbilinde şerâit kabulünü ta'yîn edecektir.
- 36. Madde:** Kuponlar mukâbilinde vukû' bulacak ikrâzât için kuponların hulûl-i vadesine üç aydan fazla bir müddet kalmış olması lazımdır.
- 37. Madde:** Emti'a mukâbilinde yapılacak ikrâzât emti'a kıymetlerinin azamî yüzde elli ila yüzde yetmiş beşi râddesinde olabilir. Mütesâri'u'l-fesâd olan eşya üzerine ikrâzâtta bulunulamaz .
- 38. Madde:** Eshâm ve tahvîlât ve hisse senedâtı ve emti'a mukâbilinde yapılacak ikrâzât için mu'âmelenin şerâit ve müddet-i devamını mübeyyin iki nüsha üzerine beyannâme tanzîm olunur. Emti'anın kıymeti banka tarafından müntehab ehl-i hibre ma'rifetiyle tasdik olunmak lazımdır.

**39 Madde:** Bankaya terhîn olunan eşya ve eshâm ve tahvîlât ve hisse senedâtının kıymeti ile bunlara mukâbil verilen avans miktarı arasındaki fark da yüzde yirmi beş derecesinde bir tenâkus vâki olursa müstakrazın ya yeniden bir miktar eşya veya eshâm ve tahvîlât ve hisse senedâtı ilâve etmesi yahut borcunun mütenâsiben bir miktarını te'diyesi lazımdır. Gerek fikra-i ulâda beyan olunan takdirde ve gerek deynin adem-i te'diyesi halinde hitâm-ı va'denin ferdâsı günü banka hiçbir gûne merâsime hâcet olmaksızın senedât ve eşyayı tamamen veyahut kısmen bir dellâl veya borsa simsarı marifetiyle sattırır.

Ecnebi eshâm ve hisse senedât ve tahvîlâtı için banka memâlik-i ecnebiyedeki muhâbirlerine mürâca'at edebilir.

**39. Madde:** Otuz dokuzuncu maddenin hükmünü infâz edip etmemek bankanın yed-i ihtiyârındadır. Bunun infâzı bankayı hâiz olduğu hukûk-ı sâireden mahrûm eylemeyeceği gibi adem-i infâzı dahi banka için müceb-i mesûliyet olamaz.

**40. Madde:** Banka tarafından satılan eşya ve eshâm ve tahvîlât ve hisse senedâtının bedeli bankanın alacağından dûn ise medyûn aradaki farkı iki gün zarfında tesviye etmeye, efzûn ise fazlayı aynı müddet zarfında banka medyûna iâde eylemeye mecbûrdur.

**41. Madde:** 39, 40 ve 41. maddelerde muharrer şerâit medyûn tarafından imza olunacak beyannâmelerde tasrîh olunacaktır.

## Dördüncü Fasıll

### Bankanın İmtiyâzâtı

#### İmtiyâzât

**42. Madde:** Bir kanun ile tasdik edilmek şartıyla banka zîrde beyân kılınan imtiyâzâtın müstefid olacaktır.

1-Bankanın sermayesi, ihtiyat akçesi, temettu'âtı, icrâ-yı san'at etmesine lazım olan emvâl-i gayr-ı menkûle ve mebânî, depoları ve mağazaları, gerek mevcut bulunan ve gerek âtiyen ihdâs edilecek olan her türlü rûsûm ve tekâlîf ve harçtan muaftır. Kezâlik bankanın hisse senedâtıyla teşekkülüne dair ve banka ile devâir-i resmîye beyinde



cereyân edecek mu‘âmelâta müte‘allık evrâk ve senedât ve ilânât damga resminden muaftır.

2-Bankanın tesis-i ibtidâyesine muktezî olup memâlik-i ecnebiyeden celb edeceği mefrûşât, levâzım, kasa ve teferru‘âtı gümrük resminden muaftır.

3- Bankanın hisse senedâtı duyûn-ı mîriyeden gayrı bir deyn için haciz olunamaz.

4- Bankanın hisse senedâtı bi'l-umûm devâir-i resmiyece kefâlet akçesi olarak ve bedellerinin tesviye edilmiş olan miktarının tamamı üzerinden kabul edilecektir.

5- Banka Memâlik-i Osmaniye'de vâki olacak muhâberâtından ve nukûd ve sâir irsâlâtından dolayı posta ve telgraf ücretinden muaftır.

## **Beşinci Fası**

### **Meclis-i İdare-Aded-i Aza**

**43. Madde:** Banka lâ-akall yedi ve nihâyet on iki azadan müteşekkil bir meclis-i idare tarafından idare olunur.

### **Müdîr-i Umûmî**

**44. Madde:** Bankanın müdîr-i umûmîsi meclis-i idarenin azâ-yı tabî‘iyesindedir .

### **Şerâit**

**45. Madde:** Meclis-i idare azasının kâffesinin hakûk-ı medeniyeden sâkıt olmamış olmaları ve 68. madde ahkâmı mahfûz olmak üzere teb‘a-i Osmaniyyeden bulunmaları meşrûttur.

### **Azanın İntihâbı ve Azli, İlk Meclis-i İdare**

**46. Madde:** Meclis-i idare azası hissedârân heyet-i umûmiyesince intihâb ve azl olunur. Ancak ilk meclis-i idare müdîr-i umûmîden mâ‘adâ zevât-ı âtiyeden mürekkep olacaktır.

Cavid Beyefendi Hazretleri

Hüseyin Cahid Beyefendi Hazretleri

Mustafa Şeref Beyefendi Hazretleri

Mahmud Naim Beyefendi

Tevfik Beyefendi

Mahmud Abud Efendi

Sason Efendi

### **Hisse Senedâtının Tevdî'i ve Şerâit-i İâdesi**

- 47. Madde:** Meclis-i idare azası olmak için şirketin lâ-ekall yüz hisse senedine mâlik olmak iktizâ eder. İşbu senedât azanın müddet-i memuriyetlerince gayr-ı kâbil-i ferâğ ve terhîn olup bunu mutazammın üzerlerine bir damga vurulacak ve teminat olarak şirket sandığında hıfz edilecektir.

Senedât-ı mezkûre ancak azalık vazifesinin îfâ olunduğu son seneye ait bilançonun heyet-i umûmiyece tasdîkinden ve azanın zimmeti heyet-i mezkûrece ibrâ edildikten sonra iâde olunur.

### **Müddet-i Memuriyet**

- 48. Madde:** İlk meclis-i idarenin müddeti şirketin beşinci senesi hesâbâtının hissedârân heyet-i umûmiyesi tarafından tasdîkine kadar devam edecektir. Ba'dehu meclis-i idare her beş senede bir tecdîd olunacaktır. Bunun için her sene meclis-i idare azasının miktarına nazaran ta'yîn olunacak nisbet dairesinde ve beş senede keyfiyet tecdîd ve tamam olacak tarzda aza tecdîd edilecektir. İlk seneler çıkacak aza kur'a ile, ba'dehu kıdem itibarıyla ta'yîn olunacaktır.

- 49. Madde:** Çıkan azanın tekrar intihâbı câizdir.

### **Aza Meyânında Münhal**

- 50. Madde:** Meclis-i idare azası meyânında münhal vukû'unda meclis-i idarenin kalan azası seksen ikinci maddenin birinci fıkrasında beyan olunan halin gayrısında muvakkaten yeni aza ta'yîn eyleyecek ve intihâb kat'î gelecek heyet-i umûmiye tarafından icrâ olunacaktır.

Yeni aza makamlarına kâim oldukları azanın müddet-i memuriyetini ikmâl eyler.

## Ücret

- 51. Madde:** Meclis-i idare azasının maaşı yoktur. 180. maddede beyan olunan hisse-i temettu'dan mâ'adâ her ictimâ için kendilerine bir hakk-ı huzûr verilir. Hakk-ı huzûrun miktarı hissedârân heyet-i umûmiyesi tarafından ta'yîn olunur. İlk meclis-i idare için hakk-ı huzûr reîse on, diğer azaya beşer Osmanlı lirası olacaktır.

## Reis, Reis Vekîli

- 52. Madde:** Meclis-i idare reîsi aza meyânından Maliye Nezâreti'nin vukû' bulacak intihâb ve teklifi üzerine irâde-i seniyye ile ta'yîn olunur. Meclis-i idare reîsi herhangi bir sebeple olursa olsun meclis-i idare azalığından sâkıt olduğu halde yerine kezâlik Maliye Nezâreti'nin meclis-i idare azası cânibinden vukû' bulacak intihâb ve teklifi üzerine bâ-irâde-i seniyye diğeri reîs ta'yîn edilir. Reîs vekili her sene meclis-i idare tarafından intihâb olunur.

## Riyâset

- 53. Madde:** Reîs ve reîs vekilinin gaybûbiyetinde meclis-i idarenin aza arasından intihâb edeceği zat ictimâ'a riyâset eyler.

## Ekseriyet

- 54. Madde:** Meclis-i idare, azasının ekseriyeti hazır bulunmadıkça müzâkerâta bulunamaz.

## İctimâ'

- 55. Madde:** Meclis-i idare haftada bir defâ ve reîs tarafından her ne vakit lüzum görülürse ictimâ' eder. Dört azanın talebi üzerine meclis-i idarenin toplanması zarûrîdir.

Meclis-i idarenin ictimâ'ları bankanın merkez-i idaresinde veya davetiye varakasında gösterilen diğer mahalde akd olunur.

- 56. Madde:** Meclis-i idarenin mukarrerâtı ârânın ekseriyet-i mutlakası ile ittihâz kılınır. Tesâvî-i ârâ vukû'unda reîsin tarafı tercih olunur.

## Zabıtnâmeler, Suretleri, Fıkarât-ı Müstahrecesi

- 57. Madde:** Her ictimâ'in zabıtnâmesi tanzîm ve bâlâsına ictimâ'da hazır olan azanın esâmisi kayd ve işâret olunur. İşbu zabıtnâmeler bir sicil-i mahsûsa geçirilerek azâ-yı mebhûse tarafından imza edilecektir. Zabıtnâmeler fıkarâtı sûret-i müstahrecelerinin muteber olması için reîs veya vekili tarafından imza edilmiş bulunması lazımdır.

## Salâhiyet

**58. Madde:** Meclis-i idare bankanın emr-i idaresinde en vâsi' iktidârî hâizdir. Heyet-i umûmiyeden karar istihsâlini istilzâm etmeyen ve müdür-i umûminin salahiyeti hâricinde kalan husûsâtın kâffesi hakkında meclis-i idare müzâkere ve ittihâz-ı karar edebilir. Ale'l-husus:

1- İskonto mu'âmelâtında ve avanslar ve ikrâzâtta isti'mâl olunacak sermayelerin miktarını ta'yîn eyler,

2- İskonto fiyatını ve avans, ikrâzât ve mevdû'âta verilecek olan faizin miktarını kararlaştırır,

3- Bankanın bi'l-umûm talimât-ı dâhiliyesini tanzîm ve mu'âmelâtının kavâid ve şerâitini ta'yîn ile bunların hüsn-i tatbîkini temin eyler,

4- Mu'âmelât-ı mezkûre meyânında meclisten evvelce me'zûniyet istihsâline mutavakkıf olanlar ile ba'de'l-akd meclisin tasdîkine tâbi bulunanlarını ve banka memurîninin vezâif ve salâhiyetini ta'yîn eyler,

5- Müdür-i umûmînin inhâsı üzerine idâre-i merkeziye müdirlerini ve banka nâına imza vaz'ına me'zun memurunu nasb ve azl ve mikdâr-ı maaşlarını ta'yîn eder,

6- Şube ve acentelikler küşâdı hakkında karar itâ ve gerek Memâlik-i Osmaniye'de gerek memâlik-i ecnebiyedeki bankanın muhâbirlerini nasb ile vezâif ve selâhiyetlerini ta'yîn eder,

7- Şube ve acenteliklere ifrâz olunacak sermayelerin miktarını takdîr ile bu sermayelerin muhtelif mu'âmelâtta sûret-i isti'mâlini ta'yîn eder,

8- Kefâlete tâbi bulunan memurların mikdâr-ı kefâletini ta'yîn eyler,

9- Bankanın mu'âmelâtı için muktezî olan mebâninin iştirâsına veya isticârına karar verir,

10- İhtiyat akçesinin sûret-i tenmiyesini ta'yîn eyler,

11- Şirketin temmetu'âtı ve mevcûd-ı nakdîsi müsait olduğu takdirde sene-i câriyeye ait birinci hisse-i temettu'a mahsûben hissedârâna te'diyât icrâsına karar verebilir,

12- Hisse senedâtı bedelinin henüz te'diye olunmamış kısmının def'aten veya mukassaten mütâlebesi hakkında itâ-yı karar eyler,

13- Heyet-i umûmiyeye arz olunacak senelik bilanço ve kâr ve zarar hesabı tetkik ve tasdîk ve hissedârâna te'diye edilmek üzere heyet-i mezkûreye teklîf edilecek hissas-ı temettu'u ta'yîn eyler,

14- Bankanın alâkadar olduğu de'âvî ve ihtilâfâtan dolayı müdde'î ve müdde'â aleyh sıfatıyla bi'l-umûm mehâkim ve devâir-i resmiye huzurunda bankayı temsil, her türlü i'lâmât ve mukarrerât istihsâl ve bunların icrâsını takip eyler; sulh olur ve hüküm ta'yîn eyler. İşbu madde ile beyan olunan husûsât meclis-i idarenin selâhiyetine misâl olmak üzere zikr edildiğinden husûsât-ı mebhûsenin ta'dâdı işbu selâhiyeti tahdîd etmez.

### Encümenler

**59. Madde:** Meclis-i idare, azasının mu'ayyen müddetle mu'ayyen umûr için muhtelif encümenlere tefrîk edebilir. Bu encümenler mükellef oldukları umû hakkında raporlar tanzîm ederek meclis-i idareye tevdi' eyler.

### Vekâlet

**60. Madde:** Meclis-i idare elli dokuzuncu madde mûcibince hâiz olduğu selâhiyetin ta'yîn edeceği aksâmını icrâ için tasrîh eyleyeceği şerâit dairesinde müdür-i umûmîye, azasından birine veya herhangi bir zâta itâ-yı vekâlet edebilir.

Vekâlet hâricinde âhara karşı şirketi taht-ı ta'ahhüt altına vaz' eden zevât

**61. Madde:** Müdür-i umûmî ile meclis-i idare azasından bir diğerrinin veya müdür-i umûmî ile bir müdürün imzâ-yı müşterekleri vekâlete hâcet olmaksızın bankayı ta'ahhüt altına vaz' eder.

### Meclis-i İdare Azasının Mes'ûliyeti

**62. Madde:** Meclis-i idare azası der'uhde eyledikleri vazifenin icrâsından mes'ûl olup bankanın ta'ahhüdâtından şahsen mes'ûl değildirler.

## **Altıncı Fası**

### **Müdüri Umûmî**

#### **Sûret-i İntihâb**

**64. Madde:** Müdüri umûmî meclis-i idarece intih olunur. İşbu intihâbın Maliye Nezâreti'nce tasdik ile irâde-i seniyye-i hazret-i padişâhiye iktirân eylemesi meşrûttur.

#### **Sûret-i Azl**

**65. Madde:** Müdüri umûmînin azli meclis-i idarenin teklîfi ve Maliye Nezâreti'nin tasvibi üzerine irâde-i seniyye-i hazret-i padişâhînin istihsâline vâbestedir.

#### **Serâit-i İstihdâm**

**66. Madde:** Müdüri umûmînin vezâif ve şerâit-i istihdamı meclis-i idarece taht-ı karara alınır.

#### **Maas, Hakk-ı Huzur ve Hisse-i Temettu'**

**67. Madde:** Müdüri umûmî mukâvele-i mahsusası mücibince alacağı maastan mâ'adâ meclis-i idarenin aza-yı sâiresi misillü elli ikinci ve yüz sekizinci maddelere tevfikân hakk-ı huzur ile beraber bankanın temettu'âtından hisse alır.

#### **Tâbi'iyet**

**68. Madde:** Müdüri umûmî teb'a-i Osmaniyeden olacaktır. Ancak ilk on sene için müdüri umûmî olarak bir ecnebi intihâb edilebilecektir.

#### **Mu'âfiyet**

**69. Madde:** Meclis-i idare azasına kırk sekizinci madde mücibince terettüp eyleyen mecbûriyet teb'a-i ecnebiyeden olan müdüri umûmî hakkında câri değildir.

#### **Vezâif**

**70. Madde:** Müdüri umûmî, işbu nizamnâme-i esâsî ahkâmına tevfikân meclis-i idarenin ta'yîn edeceği şerâit dâhilinde bankanın umûrunu idare eyler.

**71. Madde:** Müdüri umûmî, idâre-i merkeziye müdürlerinin ve banka nâmına imza vaz'ına mezun memûrinin nasb ve azlini ve mikdâr-ı

maaşlarını meclis-i idareye teklîf eyler ve memurîn-i sâireyi-bilâhire meclis-i idareye bildirmek üzere-re'sen nasb ve azl eder ve mikdâr-ı maaşlarını ta'yîn eyler.

**72. Madde:** Bankanın bi'l-umum memûrîni evâmiri müdür-i umûmîden telakkî eylerler.

## **Yedinci Fası**

### **Müfettiş, ve Müfettiş Mülâzımları**

#### **Sûret-i İntihâb, İlk Müfettiş ve Müfettiş Mülâzımları**

**73. Madde:** Hissedârân heyet-i umûmiyesi her sene erbâb-ı ticaret ve sanâyi'den üç müfettiş ve lâ-akall iki müfettiş mülâzımı intihâb eder. İlk senenin müfettiş ve müfettiş mülâzımları şunlardır:

\_\_\_\_\_ Müfettiş: Tevfik Beyefendi

\_\_\_\_\_ Selahaddin Âli Beyefendi

\_\_\_\_\_ Reşid Paşa

\_\_\_\_\_ Müfettiş Mülâzımı: Mehmed ali Aynî Beyefendi

\_\_\_\_\_ Babanzâde Hikmet Beyefendi

Hisse Senedâtının Tevdî' ve İstirâdı

**74. Madde:** Müfettiş intihâb edilebilmek için lâ-akall şirketin yirmi beş hisse senedine mâlik olmak lazımdır. Senedât-ı mezkûre müfettişlik memuriyetinin müddet-i devamınca başkasına ferâğ veya terhîn edilemeyip damgalanmış oldukları halde temînât makâmında banka kasalarında muhâfaza olunacaklardır. Bu senetler ancak hesâbâtı taraflarından tedkîk edilmiş olan senenin bilançosu hissedârân heyet-i umûmiyesince tasdîk edildikten sonra ashâbına iâde kılınır.

## **Ücret**

**75. Madde:** Müfettişlere verilecek ücret îfâ-yı hizmet ettikleri senenin hesâbâtını tedkîk edecek olan heyet-i umûmiye tarafından ta'yîn edilir. Ücret-i mezkûre ancak işbu nizamnâme-i esâsî ile müfettişlere ta'dâd olunan vezâifin tamamen îfâsı halinde lâzımü't-te'diyedir. Binâen aleyh vazifelerini ikmâl etmezden evvel istifâ, vefât veya her hangi bir sebeple terk-i hizmet edenler ile vârislerinin ücret talebine hakları yoktur.

### Münhallât

**76. Madde:** İstifâ, vefât veya her hangi bir sebeple müfettişlikler arasında münhal vukû'unda en ziyade re'y kazanmış olan müfettiş mülâzımı 74. maddede muharrer şerâit dairesinde müfettişlik umûrunu ifâya davet olunur. Tesâvî-i ârâ halinde kur'aya müracaat edilir. Eğer her hangi bir sebeple münhal müfettişlikler mülâzımlarla ikmâl olunamaz ise heyet-i umûmiye noksan olan müfettişleri intihâb etmek üzere müddet-i kalîle zarfında ictimâ'a davet olunacaktır.

### Müddet

**77. Madde:** Müfettişlerin müddet-i hizmetleri hissedârân heyet-i umûmiyesinin ale'l-âde in'ikâdından sonra hitâm bulur. Aynı müfettişlerin yeniden intihâbı câizdir.

### Vazife ve Selâhiyet

**78. Madde:** Müfettişler bankanın bütün hesabât ve mu'âmelâtını tetkik ve mürâkabe etmek hakkını hâizdirler. Bu cihetle bankanın bütün defterlerini, muhâberâtını, zabıtnâmelerini ve bilcümle muharrerâtını mahallerinde mürâkabe edebilirler. Meclis-i idare her altı ay nihâyetinde bankanın matlûbât ve ta'ahhüdâtını müş'ir cedâvili müfettişlere itâ edecektir.

### Rapor ve Teklîfât

Müfettişler senelik raporlarını ve münasip gördükleri teklîfâtı hissedârân heyet-i umûmiyesine arz edecekleri gibi bankanın emvâl ve emti'asına ait müfredât defâtirini ne yolda tedkîk etmiş olduklarını da heyet-i umûmiyeye beyân eyleyeceklerdir.

### Mes'ûliyet

**79. Madde:** Müfettişler bankanın der'uhde ettiği ta'ahhüdâtan şahsen mes'ûl olmayıp ancak kendi memuriyetlerinin sûret-i îfâsından dolayı mes'ûldurlar.

## Sekizinci Fası

### Hissedârân Heyet-i umûmiyesi

#### Heyet-i umûmiyenin Şerâit-i umûmiyesi ve Mukarrerâtı

**80. Madde:** İşbu nizamnâme-i esâsi ahkâmına tevfikân müteşekkil heyet-i umûmiye umûm hissedârânın heyet-i mecmû'asını temsil eder. Heyet-i mezkûre şirketin alakadar olduğu kâffe-i mu'âmelâtı



kararlaştırmak veya kabul ve tasdik etmek için selâhiyet-i vâsi'ayı hâizdir. İşbu nizamnâme ahkâmına tevfikân heyet-i umûmiyeye ittihâz edilmiş olan mukarrerât umûm hissedârân ve hatta muhâlif re'ye bulunan; ictimâ'da isbât-ı vücûd etmeyen ve sağır ve mahcûr olanlar hakkında mer'iyü'l- icrâdır.

### **Heyet-i umûmiye-i Âdiye ve Fevkalâde**

**81. Madde:** Heyet-i umûmiye her sene ikinci üç aylık müddet zarfında Dersâdet'te davet ilanları vâsıtasıyla ta'yîn olunacak mahalde alelâde akd-i ictimâ' eder. Meclis-i idare, hîn-i hâcette heyet-i umûmiyeyi sûret-i fevkalâdede olarak akd-i ictimâ'a davet edebilir.

### **İctimâ'-ı Fevkalâde**

**82. Madde:** Meclis-i idare azalarının adedi istifâ, vefât veya sâir esbâb dolayısıyla nisfina tenezzül ettiği takdirde meclis-i mezkûr hissedârân heyet-i umûmiyesini bilâ ta'ahhür sûret-i fevkalâdede olarak akd-i ictimâ'a davet edeceği gibi cem'an "15,000" hisseye mâlik olan hissedârân tarafından talep vukû'unda heyet-i umûmiyenin halli talep olunan mesâilin müzâkeresi için sûret-i fevkalâdede olarak akd-i ictimâ'a davet olunması icâb eder. Bu takdirde meclis-i idare talebinin vukû' bulduğu tarihten itibaren nihâyet otuz gün müddet zarfında heyet-i umûmiyeyi akd-i ictimâ'a davet edecektir.

### **Hissedârânın İctimâ'a Daveti**

**83. Madde:** Heyet-i umûmiyenin alelâde veya fevkalâde olarak ictimâ'ına dair davetnâmeler meclis-i idarece yevm-i ictimâ'dan lâ-ekall bir ay evvel Takvîm-i Vekâyi de dâhil olduğu halde diğer üç gazete ile ilân edilecektir.

**84. Madde:** 115. maddenin ahkâmı mahfûz kalmak üzere heyet-i umûmiyenin işbu nizamnâme mücebince müteşekkil addedilmesi için gerek bil-vekâle ve gerek bi'l-asâle sermayenin lâ-ekall sülüsüne müsâvî hisse senedâtına mâlik olan hissedârânın hazır bulunması icâb eder.

Hadd-ı mezkûr istihsâl edilemeyecek olur ise heyet-i umûmiye iki haftaya kadar fâsıla ile ikinci defa olarak akd-i ictimâ'a davet olunur. Bu davet de Takvîm-i Vekâyi dahi dâhil olduğu halde aynı vechile Pâyitahtın üç gazetesiyile ilân edilecektir. İşbu ikinci ictimâ'a iştirâk eden hisse senetlerinin miktarı ne olursa olsun işbu ikinci heyet-i umûmiye sûret-i nizâmiyede müteşekkil addolunacaktır.

### Serâit-i Kabul

**85. Madde:** Gerek vekâleten ve gerek asâleten lâ-akall yüz hisseye mâlik olan hissedârân heyet-i umûmiyede hazır bulunabilir. Vekillerin şahsen hissedâr olması elzemdir.

### Hisse Senedâtı Cetveli

**86. Madde:** Hissedârân yevm-i ictimâ'dan lâ-akall beş gün evvel meclis-i idareye hisselerinin miktar ve numaralarını mübeyyin bir kıta cetvel tevdi' edeceklerdir.

### Vekiller

**87. Madde:** âharını tevkîl suretiyle heyet-i umûmiyeye iştirâk etmek arzusunda bulunan hissedârân metni meclis-i idarece kararlaştırılacak olan numuneye mutâbık bir kıta vekâletnâme ile madde-i sâlifede mezkûr cetveli yevm-i ictimâ'dan lâ-akall beş gün evvel meclis-i idareye tevdi' edeceklerdir

Hissedâr Olan Devâir-i Resmîye ve Şirketler ve Sağır ve Mahcûr

### Hissedârân

**88. Madde:** Hissedâr bulunan devâir-i resmîye ve şirketlerin vekîl-i kânûnîleri ile sağır veya mahcûr olan hissedârânın veli veya vasîleri temsil ettikleri hisse senedâtının miktar ve numaralarını mübeyyin cetveli yevm-i ictimâ'dan lâ-akall beş gün evvel meclis-i idareye tevdi' etmek şartıyla vekâletnâme itâsına lüzum olmaksızın heyet-i umûmiyede hazır bulunabilirler.

### İctimâ'

**89. Madde:** Gerek hissedârân ve gerek vekîlleri heyet-i umûmiyeye dâhil olmazdan evvel meclis-i idare ma'rifetiyle tanzîm edilen ictimâ' cetveline vaz'-ı imzaya mecburdurlar.

### Riyâset, Re'y Memurları, Katip

**90. Madde:** Heyet-i umûmiyeye meclis-i idare reisi ve gıyabında reis vekîli riyâset eder. Bunların da gıyabında yine meclis-i idare azası heyet-i umûmiyeye riyâset etmek üzere içlerinden birini intihâb eyler. Mevcut hissedârândan en ziyâde hisseye mâlik olan iki zât ve bunların ziyâ'ı halinde bunlardan sonra en ziyâde hisseye mâlik olan diğerk iki zât ilahare Cem'-i ârâ vazifesini îfâya davet olunur. Katibin intihâbı reis tarafından icrâ edilir.

## Rûznâme

**91. Madde:** Heyet-i umûmiyenin rûznâmesi meclis-i idare tarafından bi't-tanzîm yevm-i ictimâ' dan lâ-akall on gün evvel 83. maddeye tevfikân ilân olunur.

### Hissedârân Tarafından Vukû' Bulacak Teklîfât

**92. Madde:** Lâ-akall "10,000" hisseye mâlik olan hissedârân tarafından mumzâ olup mart nihâyetine kadar meclis-i idareye tevdi' olunan teklîfâtın rûznâmeye derci mecburidir. Ancak işbu teklîfâtın müzâkeresi için mezkûr hissedârânın heyet-i umûmiyede 85. maddeye tevfikân hazır bulunmaları veya vekîl izâm eylemeleri lazımdır. İşbu madde ile 82. maddenin ikinci fıkrasında zikr olunan ahvâl hâricinde hissedârân tarafından vâki olacak teklîfât rûznâmeye derc olunmaz.

### Meclis-i İdare Tarafından Vâki Olan Teklîfât

**93. Madde:** Meclis-i idare 82. madde ahkâmına tevfikân ictimâ' eden heyet-i umûmiyenin rûznâmeye müzâkerâtına lüzum gördüğü hususâtı derc edebilir

### Rûznâmeye Derci Mecburi Olan Mevâdd

**94. Madde:** Alelâde ictimâ' eden heyet-i umûmiye rûznâmesine mevâdd-ı âtiyenin derci iktizâ eder:

[1] Şirketin sene-i maliyesi zarfında vukû' bulan mu'amelâtı hakkında meclis-i idare raporu,

[2] Şirketin hesâbâtı ile müfettişlerin raporları,

[3] Senelik bilanço ve hisse-i temettu'un sûret-i tevzi'i ve azaya verilecek ibrâ hakkındaki mukarrerât,

[4] Meclis-i idare azaları ile müfettiş ve müfettiş mülazımlarının intihâbı,

[5] Müfettişler tarafından vâki olan teklîfât ile 92. madde mücebince hissedârân tarafından vâki olan teklîfât,

### Müzâkerâtın Te'ahhuru

**95. Madde:** Rûznâmede münderic olan mevâddın müzâkeresi bir gün zarfında hitâm bulmadığı takdirde müzâkerâtın ertesi günü devamına karar verir. Yevm-i mezkûrda ictimâ' için iktizâ eden ekseriyet mevcuttan az ise ilk günün mukarrerâtı muteber olup ancak diğer mevâddın müzâkeresi için seksen dördüncü madde ahkâmına tevfikân heyet-i umûmiye yeniden ictimâ'a davet olunur. Bu yeni ictimâ'da birinci ictimâ' rûznâmesinde münderic mevâda yeni bir madde ilâve olunamaz.

### Rûznâmede Münderic Bulunmayan Mevâdd

**96. Madde:** Rûznâmede münderic bulunmayan mevâdd müzâkereye konulamaz ise de bunların gelecek heyet-i umûmiyenin rûznâme müzâkerâtına dercine karar verebilir.

### Hakk-ı Re'y

**97. Madde:** Heyet-i umûmiyede beş yüz hisseye kadar her yüz hissenin ve beş yüz hissedenden sonra her iki yüz elli hissenin bir re'yi vardır.

**98. Madde:** Hiçbir hissedârân ne şahsen ve ne de âharlarını temsilen elliden ziyâde re'yi hâiz olamaz.

### Azalara Ait Hisse Senedâtı

**99. Madde:** Meclis-i idare azasına ait hisse senedâtı bilanço ve meclis-i idare azasının mes'ûliyetine dair olan mesâilde matlup olan nisâb-ı ictimâ'ı teşkîl etmek üzere kabul olunursa da bu bâbdaki mukarrerâtta hakk-ı re'y bahş etmez.

### Tesâvî-i Ârâ

**100. Madde:** Tesâvî-i ârâ vukû'unda 99. maddede musarrah olan ahvâlden müstesnâ olmak üzere reisin re'yi tercih olunur.

### Ekseriyet

**101. Madde:** Heyet-i umûmiyenin mukarrerâtı ictimâ'a iştirâk eden ârânın ekseriyet-i mutlakasıyla ittihaz olunur.

### Meclis-i İdare azasının İntihâbı

**102. Madde:** Meclis-i idare azasının intihâbında ekseriyet-i mutlaka hâsıl olmazsa ikinci defa olarak intihâb icrâ olunur. Bu intihâbda dahi ekseriyet-i mutlaka hâsıl olmaz ise en ziyâde re'y kazanmış olanlar ve

tesâvî-i ârâ halinde kur'a usulüne müracaat olunarak isimlerine kur'a isabet edenler intihâb edilmiş addolunur.

### **Mazbata, Suret ve Hulasalar**

**103. Madde:** Heyet-i umûmiyenin mazbatası reis, katip ve cem'-i ârâya memur edilmiş olan iki hissedâr tarafından imza olunur. Heyet-i umûmiyede hazır bulunan hissedârânın adedi ile ikâmetgâhları ve bunların gerek bi'l-vekâle ve gerek bi'l-asâle mâlik oldukları hisselerin miktarı ve numarasını mübeyyin bir varak mazbataya rabt olunur. Heyet-i umûmiye müzâkerâtının temettu'âtından veya kısmen sûret-i müstahreceleri meclis-i idare reisi veya reis vekili tarafından mumzâ bulunmak lazım gelir.

### **Ticâret Nezâreti**

**104. Madde:** Heyet-i umûmiyenin alelâde veya fevkalâde ictimâ'ından lâ-ekall on beş gün evvel Ticâret Nezâreti'ne tahrîran malumat verilir ve nezâret tarafından mezkûr ictimâ'da bir komiser bulundurulur.

Meclis-i idare ve müfettişler tarafından tanzîm edilecek raporlar ile senelik bilançonun ve heyet-i umûmiyede hazır bulunmuş olan azanın adedi ve mâlik oldukları hisse miktarını mübeyyin varakanın dörder nüshası Ticâret Nezâreti'ne tevdi' olunur.

### **Dokuzuncu Fası**

#### **Şirketin Sene-i Maliyesi, Bilançosu, Temettu' ve İhtiyat Akçesi**

#### **Sene-i Maliye ve Bilanço**

**105. Madde:** Şirketin sene-i maliyesi efrenci kânûn-ı sâninin birinden bede' ile efrenci kânûn-ı evvelin otuz birinde munkazî olur. Fakat müstesnâ olarak ilk sene-i maliye şirketin sûret-i kat'iyede teşekkülü tarihi ile ertesi sene-i efrenciye kânûn-ı evvelinin otuz birinci günü beynindeki müddeti şâmil olacaktır. Her sene-i maliye nihâyetinde şirketin hal ve mevkii ile mevcûdât ve duyûnunu hulasa eden ve sene zarfındaki masarîf, temettu' ve zararını mufassalen irâe eyleyen bir defter-i umûmî "bilanço" tanzîm olunur.

Şirketin mevcudunu teşkil eden matlûbâtın, evrâk-ı ticariyenin, eshâmın, hisse senedâtının ve tahvîlâtın takdîr-i kıymeti mu'âmelâtı ticârette isti'mâl olunan en tedbirli kavâ'ide göre ve şirketin hüsn-i idaresiyle istikrâr ve istikbâlini temin edecek surette îfâ olunacaktır.

Heyet-i umûmiyenin yevm-i ictimâ'ından on beş gün evvel bilanço ile kâr ve zarar hesaplarının müfettişler tarafından tanzîm

edilecek raporun matbû suretleri arzu eden hissedârânın husûl-i ittîlâ'ı için şirket merkez-i idaresinde hazır bulundurulacaktır.

Bilanço ile kâr ve zarar hesabâtı tarih-i tasdîklerini takip eden on beş gün zarfında meclis-i idare tarafından şirketin ilânâtını derc eden gazeteler vâsıtasıyla neşr ettirilecektir.

### İhtiyât Akçesi

#### Birinci Hisse-i Temettu'

**106. Madde:** Temettu'ât-ı safiyenin yüzde beşi ihtiyât akçesi teşkîli için ifrâz ve tevkîf olunacaktır.İhtiyât akçesi "4,000,000" liralık sermaye-i ibtidâ'înin rub'u miktarına bâliğ olunca bu tevkîfât icrâ edilmeyecektir. İhtiyât akçesi heyet-i umûmiyenin kararıyla tazmîn-i zarara tahsîs olunabilir. İhtiyât akçesi tazmîn-i zarar veya sebep-i âhardan dolayı tenâkus edecek olursa tevkîfâta yeniden ibtidâr olunacaktır.

**107. Madde:** Temettu'ât-ı sâfiyeden 106. maddede zikr olunan miktarın tevkîf ve tefrîkenden sonra birinci hisse-i temettu' olarak hissedârâna te'diye olunmuş sermayenin yüzde beşi tevzî' olunur. Her hangi bir senenin temettu'âtı işbu yüzde beş hisse-i temettu'un tevzî'ine kifâyet etmeyecek olursa noksanı sene veya sinîn-i âtiye temettu'âtından ve 108. madde ahkâmının tatbikinden evvel ifrâz ve tevkîf olunur. Her hangi bir senenin zararını tazmîn için ihtiyât akçesine müracaat edildiği takdirde alınan meblağ sene veya sinîn-i âtiye temettu'âtından bi'l-ifrâz kezâlik yüz sekizinci madde ahkâmının tatbikinden evvel ihtiyât akçesine redd ve iâde olunacaktır.

Birinci Hisse-i Temettu' Te'diyesinden Sonra Tevzî' Olunacak Temettu'ât

**108. Madde:** Birinci hisse-i temettu' olarak tefrîk edilecek olan yüzde beş tenzîlinden sonra temettu'un fazlası ber-vech-i âtî tevzî' olunur.

% 15 Meclis-i idare azasına;

% 3 Banka memûrînine;

% 50 İkinci hisse-i temettu' olarak hissedârâna;

Temettu'un bakiyesi heyet-i umûmiye kararıyla, bir fevkalâde ihtiyât akçesi teşkîline tahsîs olunur.

Hisse-i temettu' Dersâdet'te şirketin merkez-i idaresinde ve her defasında meclis-i idare tarafından ilân edilecek mahallerde

te'diye edilir. Meclis-i idare azası hisse-i temettu'a müsâvâten iştirâk ederler. Ancak reise azanın her birine isâbet eden meblağın iki ve reis vekîline bir buçuk misli itâ kılınır.

### **Şirketin Mü'essisleri**

**109. Madde: "1" ilâ "300.000" numaralı hisselerle kayd olunan hissedârân şirketin mü'essisleri addolunur.**

### **Mürûr-ı Zaman**

**110. Madde:** Vadeleri hulûlünden itibaren beş sene zarfında aranılmayan hisse-i temettu' banka lehine olmak üzere mürûr-ı zamana uğrayacaktır.

### **Onuncu Fesil**

**Şirketin Feshi ve Temdîd-i Müddeti, Sâir bir Şirket İle Birleşmesi, Nizamnâme-i Esâsînin Ta'dîli, Sermayenin Tezyîd veya Tenzîli**

### **Şirketin Feshi, Tasfiye Mu'amelesi**

**111. Madde:** Şirket evvelce temdîd edilmemiş ise müddet-i mu'ayyenesi hitâmında münfesihi olacaktır. Şirket sermayesinin nısfı zâyî olduğu takdirde meclis-i idare şirketin feshi meselesini heyet-i umûmiyeye arz eder.

Şirketin sebep-i feshi ne olursa olsun bu bâbda sâdir olacak karar üzerine heyet-i umûmiye bir veya birkaç tasfiye memuru ta'yîn edecektir. Tasfiye memurları heyet-i umûmiyenin kararı ve hükümet-i seniyyenin tasdîki ile şirket-i mefsûhanın matlûbât, ta'ahhüdât ve mevcûdâtını nukud veya eshâm mukâbilinde diğeri bir şirket veya şahsa devir ve ferâğ edebilirler. Tasfiye memurları şirket-i mefsûhanın kâffe-i emvâl-i menkûle ve gayr-ı menkûlesini nakde tahvîl, kâffe-i matlûbâtını tahsil ve bilcümle duyûn ve ta'ahhüdâtını tesviye etmek ile mükelleftir. Heyet-i umûmiyece ta'yîn edilecek tahdîdât müstesnâ olmak üzere tasfiye memurları sâlifü'z-zikr mu'âmelâtın hîn-i ifâsında en vâsi' selâhiyetleri hâizdirler.

Heyet-i umûmiye tasfiye umûrunun icrâsını gerek müdür-i umûmiye ve gerek münferiden veya müştereken meclis-i idare azasına havâle edebilir.

### **Heyet-i umûmiyenin Selâhiyetleri**

**112. Madde:** Heyet-i umûmiye şirketin hâl-i fa'âliyetinde hâiz bulunduğu selâhiyeti

Tasfiye mu'âmelâtının müddet-i devamınca tamamen muhâfaza eder. Bilhassa tasfiye hesâbâtının tasdîki ve tasfiye memurlarına ibrâ itâsı heyet-i umûmiyeye aittir. Tasfiye mu'âmelâti müfettişlerinin murâkabesine tâbi'dir.

### **Nizamnâme-i Esâsinin Ta'dîli**

**113. Madde:** Fevkalâde olarak ictimâ' eden hissedârân heyet-i umûmiyesi meclis-i idarenin teşebbüsü üzerine işbu nizamnâme-i esâsiyi ta'dîle karar verebilir. İşbu ta'dîlâtın hükümet-i seniyye tarafından tasdîk olunması lazımdır.

### **Sermaye-i Şirketin Tezyîd ve Tenzîli ve Şirketin Âhar Şirketle Tevhîdi**

**114. Madde:** Fevkalâde olarak ictimâ' eden heyet-i umûmiye yine meclis-i idarenin teşebbüsü üzerine şirketin diğeri bir şirketle mezc ve tevhîdini veya sermaye-i şirketin tezyîdini veya tenzîlini kararlaştırabilir.

### **Heyet-i umûmiyenin Mukarrerâtı**

**115. Madde:** Heyet-i umûmiyenin işbu onuncu fasılda beyan edilen husûsâta müte'allık olan müzâkerâtı muteber olabilmek için gerek asâleten ve gerek vekâleten sermayenin lâ-ekall sülûsânına mâlik olan azanın hazır bulunması lazım gelir. Eğer ilk ictimâ'da bu hadd istihsâl edilemez ise o zaman seksen dördüncü maddenin iki ve üçüncü fıkraları mücebince hareket olunur. Fevkalâde olarak ictimâ' eden heyet-i umûmiyelerde mevki'-i müzâkereye konulacak mesâilin davetnâmelerde tasrîh edilmesi lazımdır.

## **On birinci Fası**

### **Ahkâm-ı Müteferrika**

#### **Meclis-i İdare Azası**

**116. Madde:** Memûrîn-i devlet ve diğeri bir bankanın müdürleriyle murahhas azaları meclis-i idareye dahil olamazlar.

#### **Meclis-i İdare Azaları ve Müfettişler**

**117. Madde:** Aynı bir ticârethânenin şerîkleri ve üçüncü dereceye kadar olan akraba birlikte meclis azası veya müfettiş olamazlar.

**118. Madde:** İflâs eden yahut te'diyâtını ta'tîl eyleyen meclis-i idare azası ve müfettiş veya müfettiş mülâzımları vazifelerinden sâkıt olurlar.



### Müdüri Umûmî ve Diğer Memûrîn

**119. Madde:** Müdüri umûmînin ve bilâ istisnâ şirketin bütün memûrîn ve müstahdemîninin diğer bir bankanın idaresinde bulunması, kolektif bir şirketle alakadar olması yahut komandit şirkette [komanditer] sıfatıyla bulunması memnû'dur. Meğer ki meclis-i idarenin kararına binâen ve bankanın menâfi'ini teminen hidemât-ı mezkûreyi der'uhde etmiş olsunlar.

**120. Madde:** Bankanın bütün memûrîn ve müstahdemîni meslek icâbı olan esrârı tamamen muhâfazaya mecburdurlar.

### Memûrîn ve Müstahdemînin Tâbi'iyeti

**121. Madde:** Ecnebi olan müdüri umûmî ile bazı mütehasıslardan mâ'adâ bankanın bütün memûrîn ve müstahdemîni Osmanlı tâbi'iyetini hâiz olacaklardır.

### Neşriyât

**122. Madde:** İşbu nizamnâme şirketin kat'iyen teşekkülünü takip eden ay zarfında tamamen yahut hulâsaten İstanbul'da Takvîm-i Vekâyi'de dâhil olduğu halde üç gazete ile ve bankanın şubesi bulunan mahallerin de resmî veya gayr-ı resmî cerâidiyle neşr edilecektir. Kezâlik hükümet-i seniyyenin muvâfakatıyla bu nizamnâmede vukû' bulan ta'dîlât, heyet-i umûmiyenin senelik ictimâ'ı esnasındaki müzâkerât, tarih-i tasdikinden itibaren üç ay zarfında bilanço ve kâr ve zarar hesâbı bâlâda muharrer şerâit dâiresinde neşr ve ilân olunacaktır.

### Tarifnâme

**123. Madde:** Hisse senedâtına talip olanların tenvîri için şirketçe neşr olunacak tarifnâmeye husûsât-ı âtiyenin sarâhaten derci lazımdır:

- 1- Şirketin maksat ve müddeti,
- 2- Şirketin te'sisini istid'â eden zevâtın esâmisi,
- 3- Sermayenin miktarı ve ne gibi şerâit dâhilinde tezyîd edilebileceği,
- 4- Temettu'âtın sûret-i taksîmi ve meclis-i idare azasına verilecek hisse-i temettu'un miktarı,

### **Ticâret Nezâreti**

**124. Madde:** Şirket bir defaya mahsus olmak üzere bu nizamnâme-i esasinin matbu elli nüshasını Ticaret Nezareti'ne itâ eyleyecektir.

### **İhsâiyât İdâresi**

**125. Madde:** Şirket her sene ihsâiyât İdâresi'ne idâre-i mezkûre tarafından kendisine verilecek numuneye tevfikân mu'âmelâtını mübeyyin bir hulasa tertip ve itâ edecektir.